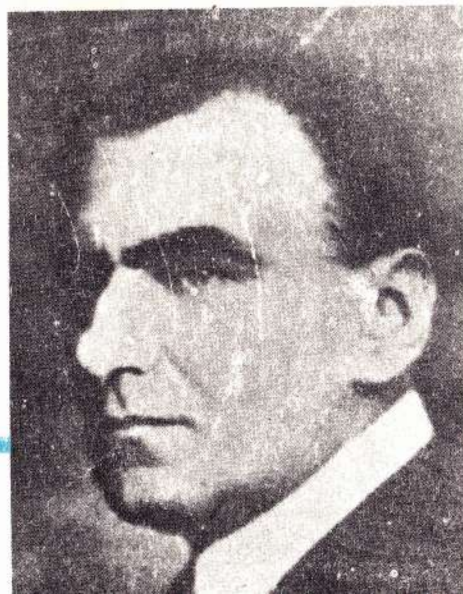
În ce privește felul de a scrie al lui Nae Ionescu el a însemnat o ruptură față de tradiția academică românească și într-o anumită măsură chiar față de cea europeană. Mai întîi, faptul de a "filozofa" în articole de ziar, așa cum nu făcuse pînă atunci decît Unamuno și Ortega y Gasset. Dar mai ales emanciparea față de jargonul academic („eu scriu ca un băcan", mărturisea) și ignorarea ceremonialelor retorice tradiționale, care au dus fatal, la „compromiterea" lui Nae Ionescu în ochii multora din colegii lui. "Nu e serios" se spunea; "nu e științific" ("știința" însemnind, în acest caz, note erudite, bibliografie și citate în mai multe limbi). Și tot atît de compromițătoare apăreau în ochii "științificilor" meditațiile și comentariile lui în legătură cu "teme triviale",adică întîmplări de toate zilele.

Dar de la al doilea război mondial încoace, gînditorii, criticii, scriitorii cam asta fac: meditează asupra întîmplărilor de toate zilele; comentează "teme triviale" Și nu șovăiesc sa colaboreze la ziarele de mare tiraj, să participe la campanii politice, să intervină în orice fel de manifestație publică. Filozofi de prestigiu, credincioși sau agnostici (Heidegger, Jaspers, Gabriel Marcel, Ricoeur etc) dezbat probleme religioase într-un fel care nu amintește pe Sf. Toma sau Bergson, nici măcar pe Schleiermacher sau Rudolf Otto, ci mai de grabă pe Nae Ionescu.

Mircea ELIADE

Chicago, 28 Februarie 1970 (Apărut în revista *Prodromos* **Nr. 10)**

67

CĂRȚI FUNDAMENTALE
ALE CULTURII ROMÂNEȘTI
ÎN EDIȚII ANASTATICE

NAE IONESCU

ROZA VÎNTURILOR

EDITURA „ROZA VÎNTURILOR"
BUCUREȘTI - 1990

CONSILIUL
DE EDUCAȚIE PO
ȘI CULTURĂ SOCIA
AL JUDEȚULUI SIBIU

LA ÎNCEPUT DE DRUM

Cu *Roza vînturilor* de Nae Ionescu, editura a cărei intitulație devine acum limpede pentru toată lumea lansează în cultura noastră cea dintîi colecție de texte readuse în actualitate prin metoda „reprint".

Curentă în toate țările europene cu excepția României și poate a vreunei alte țări necunoscute de noi, foarte folosită la toți vecinii noștri, mai ales în Bulgaria, această metodă a creat faima mondială a cîtorva case de editură. Cine nu cunoaște *Variorum reprints* din Londra sau Mouton din Haga? Ideea de a readuce în circuit contemporan, cu mijloacele tehnice actuale, cărți apărute cu decenii sau chiar secole în urmă, oferindu-i cititorului emoția lecturii sau contemplării lor în chiar înfățișarea genuină, a dat naștere unei foarte prospere ramuri din poligrafia mondială. Numai în țara noastră, pînă acum, încercările au fost timide și s-au limitat exclusiv la revistele culturale de început *(Dacia Literară, Alăuta Românească, Propășirea)*, obligînd, prin lipsa lor de rentabilitate, abandonarea fericitei inițiative după primii pași. A fost nevoie de o revoluție spre a putea încerca să aducem cultura română, din acest punct de vedere, la punctul de plecare părăsit de alții de multe decenii! Dar rapiditatea recuperării decalajelor a fost totdeauna caracteristică românilor, și plecăm la drum cu această încredere într-o tradiție ce nu s-a desmințit.

Am ales pentru această inaugurare cartea lui Nae Ionescu deoarece sîntem convinși că nici o altă carte românească nu se cere mai urgent cunoscută și valorificată, și anume într-o direcție vitală pentru existența națională: învățarea metodei de a gîndi cu mintea proprie, cu priză la real și cu înțelegerea acelui lucru esențial care este *viața*, ipostaza *vie* a realului.

Nicolae Iorga a găsit cîndva — vorbind despre Mihail Kogălniceanu — cea mai fericită formulă spre a defini gîndirea românească:

REALISM ORGANIC. Adică putința de a percepe realitatea potrivit cu legile și logica viului, a vieții, și nu impunîndu-i schemele rațiunii abstracte și teoriilor de cabinet. După ce o jumătate de secol am fost constrînși să gîndim exact contrar firii și tradiției noastre, nici un antidot nu este mai bine venit decît contactul cu scrisul și gîndirea celui care, descinzînd direct din N. Iorga, dar ucenicit la toată gîndirea europeană, a reușit să dea filosofiei românești, pentru prima oară, o identitate inconfundabilă în cugetarea universală, cîștigîndu-și un loc echivalent cu cel deținut de Descartes în filosofia franceză, de Bacon în cea engleză, de Kant în cea germană și de James în filosofia americană.

Nu este vorba de echivalențe *valorice*, ci strict *funcționale*. Dar în măsura în care *realismul organic* românesc — nu numai botezat astfel ci și configurat de geniul năucitor și polivalent al lui Nicolae Iorga — se va dovedi o ipostază universal-valabilă a spiritului omenesc, la fel ca *raționalismul* antic sau cel francez, ca *empirismul* englez, ca *idealismul* german sau *pragmatismul* american, în aceeași măsură geniul lui Nae Ionescu (care a „tradus" în limbajul specialității filosofice gîndirea tradițională românească, a țăranului român, a domnilor și cărturarilor și a primilor mari gînditori moderni, începînd cu Eliade Rădulescu și culminînd cu Mihai Eminescu și Nicolae Iorga) se va dovedi demn de a figura în istoria filosofiei europene alături de marii întemeietori de direcții filosofice, deschizători de drumuri noi minții omenești în căutarea veșnică a adevărului și echilibrului existențial.

Nae Ionescu, doar cu cinci ani mai vîrstnic decît Lucian Blaga (s-a născut la 16 iunie 1890) a avut o biografie, o formație și o situație deosebite de ale creatorului *Trilogiilor* dar a devenit, alături de el și puțin înaintea lui, ctitorul *filosofiei românești* în deplinul sens al cuvîntului. Filosofia românească se sprijină pe acești doi gînditori la fel cum un viaduct se înrădăcinează la cele două capete în solul atotțiitor, permițînd acolo mobilitatea oamenilor și lucrurilor, aici a ideilor. Fără unul din ei, gîndirea românească și identitatea filosofică românească se prăbușesc.

Nu e deci de mirare că demolarea lor a constituit un obiectiv esențial al celor ce doreau demolarea ființei românești și aneantizarea spiritului național. Dar dacă Blaga a fost pe încetul recuperat și am asistat la tipărirea integrală a Trilogiilor, pentru Nae Ionescu ceasul acesta a sunat numai o dată cu al eliberării întregului popor de sub cea mai cumplită năpastă a istoriei.

Nae Ionescu și Lucian Blaga se completează, sînt cele două capete ale arcului ridicat de cugetarea românească în efortul uman de „filosofare". Fiecare din ei cumulează direcții specifice ale cugetării universale clasice și contemporane cu o tradiție autohtonă și o școlire românească prezentînd valențe diferite, chiar dacă perfect unitare în adînc, în structura intimă.

Blaga este de neconceput fără satul transilvan, fără liceul confesional din Brașov, fără „Academia Andreiană" de la Sibiu, experiența de aici, în special cea teologică, fiind mai decisivă în plămădirea lui sufletească și intelectuală decît Universitatea vieneză, filosofia culturii și psihanaliza.

Brăileanul Nae Ionescu — cel mai mare dintre cei iviți pe aceste meleaguri, deși nu atît de ilustru ca Panait Istrati! — nu poate fi gîndit fără orizontul de aventură și deschidere universală al omului „de port" (Vasile Băncilă, brăilean și el, a făcut primul apropierea între cei doi) care a dobîndit în literatura lui Panait Istrati și în traiectoria biografică și creatoare de filosofie a lui Nae Ionescu înfățișări cu impact în universalitate. Ce-i drept, pentru primul în mod direct, pentru ultimul, deocamdată, prin mijlocirea celor mai iluștri studenți și discipoli ai săi: Mircea Eliade și Emil Cioran.

Nae Ionescu nu poate fi înțeles în afara momentului crucial în care o filosofie românească, o filosofie cu adevărat românească și nu doar predarea în învățămîntul românesc a doctrinelor și biografiilor marilor filosofi străini (în convingerea maioresciană că deocamdată „celula" românească nu rezistă la cugetarea originală!) încerca să se nască și repurta primele ei mici succese și performanțe, după ce reușise — prin Maiorescu — performanța de a-l introduce pe Schopenhauer la Iași înainte de Paris, și apoi „în Europa" adică în Franța. Pînă astăzi, prima și singura

traducere franceză a celebrei teze de doctorat a lui Schopenhauer aparţine junimistului ieşean Ion Cantacuzino-Zizin, (s-a tipărit la Paris în 1882). Prima traducere a *Aforismelor asupra înţelepciunii în viaţă* poartă semnătura aceluiaşi, a fost întreprinsă din îndemnul lui Maiorescu, a fost supravegheată de el, şi a apărut în 1880, după ce versiunea română maioresciană debutase în „Convorbiri". Tot Zizin, şi tot sub controlul lui Maiorescu, a tradus întîia oară în franceză opera capitală a lui Schopenhauer, *Lumea ca voinţă şi reprezentare,* din care întîiul volum s-a tipărit la Socec, în Bucureşti, devansînd (1886) cu cîţiva ani traducerea lui Burdeau, care apare la Paris în 1888—1890.

Prin elevul lui Maiorescu, *Constantin Rădulescu-Motru,* asistăm la etapa nouă marcată de „intrarea în lume" a tinerei şcoli naţionale create de ilustrul profesor. Teza de doctorat germană a lui Rădulescu-Motru este remarcată şi citată de H. Bergson în a sa *Introduction a la Métaphysique,* iar mica monografie despre Nietzsche întocmită de acelaşi la îndemnul lui Caragiale[1] şi publicată mai întîi în foiletonul „Epocii literare" (1895) iar apoi în volum (*F.W. Nietzsche. Viaţa şi filosofia sa,* Bucureşti, 1895) a fost prima lucrare de acest gen consacrată marelui filosof de către un specialist (amplul studiu al lui Brandes, din 1888, şi *F. Nietzsche in seinen Werken,* Wien, 1894 de Lou Andreas Salomé nu îndeplineau această condiţie) şi se pare că singura apărută în timpul vieţii sale.

1 C. Rădulescu-Motru, *Filosofia lui Friedrich Nietzsche în România,* în „Noua Revistă Română", vol. XVIII (1916) nr. 1, p. 11—12

C. Rădulescu-Motru a fost nu numai profesorul lui Nae Ionescu (pe Titu Maiorescu nu l-a mai apucat la catedră) dar şi cel ce i-a făcut destinul, începînd cu primirea printre colaboratorii „Noii Reviste Române" şi trimiterea la specializare şi doctorat la München şi culminînd cu introducerea în corpul universitar, în 1920, ca asistent al său însărcinat cu cursuri de logică, teoria cunoştinţei şi metafizică. Tot Rădulescu-Motru, prin crearea după război a *Ideii Europene* (la care-l găsim pe Nae Ionescu colaborînd, sub pseudonim, de la primul număr) va lansa pe fostul student şi viitorul său asistent în cîmpul unei ziaristici căreia acesta îi va datora gloria şi influenţa tot atît cît vestitelor cursuri universitare. Nicăieri parcă imaginea ştafetei generaţiilor (Maiorescu — Motru — Nae Ionescu) nu apare mai sugestivă.

Alături de C. Rădulescu-Motru, P.P. Negulescu este al doilea dascăl care contribuie la solida şcolarizare românească a viitorului doctor münchenez. La plecarea în Germania îi înmînează şi 1000 de lei - aur din propria pungă, gest pe care la rîndu-i Nae îl săvîrşea faţă de discipolii săi, povestindu-le cum P.P. Negulescu l-a îndemnat să o facă, în amintita împrejurare, cînd va ajunge la rîndu-i profesor. (Deţin informaţia de la Vasile Băncilă).

Nae Ionescu avea să întruchipeze în modul cel mai pregnant şi să determine în chipul cel mai rodnic trecerea de la filosofia de catedră a lui Maiorescu, Motru şi Negulescu la o filosofie românească în stare să ofere cugetării mondiale pe Eliade şi Cioran.

*
* *

Fără îndoială, *filosoful* Nae Ionescu trebuie căutat în primul rînd în cursurile sale litografiate sau rămase numai în stenograme, cursuri numai în foarte mică măsură editate de „Comitetul" special constituit de către discipolii cei mai apropiaţi: în 1941 *Istoria logicei. Al doilea curs (1929—1930);* în 1942 *Metafizica I.Teoria cunoştinţei metafizice I. Cunoaşterea imediată. 1928—1929;* în 1943 *Logica. I. Logica generală. Ultimul curs. 1934—1935;* în 1944: *Metafizica II. Teoria cunoştinţei metafizice. Cunoaşterea mediată 1929—1930.* După care ghilotina istoriei s-a prăbuşit şi firul s-a rupt.

Retipărite anastatic de către editori din exil (Ion Dumitru, Ion Cuşa, George Pişcoci-Dănescu) cursurile de mai sus au devenit într-o jumătate de secol rarităţi bibliofile extrem de scumpe sau inaccesibile (în noile ediţii de peste hotare). Cele două cursuri de metafizică sînt însă anunţate — într-o ediţie critică ce foloseşte ultimele corecturi ale lui Mircea Vulcănescu — la Editura *Humanitas,* unde se pare că vor apărea şi *Logica* şi *Istoria logicei.* Editura Roza Vînturilor a intrat în posesia cursurilor rămase numai în ediţia litografiată, precum şi a stenogramei ultimului curs de metafizică, din 1937. Intenţionăm să dăm la tipar două volume: primul, *Cinci cursuri,* va conţine: *Filosofia religiei* (1925), *Teoria cunoştinţei* (1925—1926), *Problema salvării în Faust al lui Goethe* (octombrie-noiembrie 1925), *Istoria metafizicii ca tipologie a culturii (1930—1931)* şi cursul, în întregime inedit, transcris după stenograma domnului Dumitru Neacşu, *Probleme de metafizică* (1937). Al doilea va fi rezervat în întregime cursurilor de logică: *Istoria logicei. Primul curs* (1924—1925); *Logica cu specială privire asupra ştiinţelor exacte* (1926—1927); *Logica generală. Primul curs* (1927—1928) şi *Logica colectivelor* (după stenograma domnului D. Neacşu). În măsura în care vom fi ajutaţi să găsim şi alte cursuri, litografiate ori numai stenografiate, neînregistrate de bibliografia lui Nae Ionescu alcătuită de elevii săi, sau înregistrate, dar cu menţiunea că nu s-au păstrat decît parţial, în stenograme, nefiind litografiate, vom sta la dispoziţia posesorilor lor spre a le publica.

Dacă am început însă cu *ziaristica* lui Nae Ionescu (alte două sau trei volume vor urma această reeditare anastatică a culegerii *Roza Vînturilor)* a fost deoarece ea ne oferă posibilitatea de a percepe şi deprinde *metoda* lui de analiză a realităţii în genere şi a celei politice în special, în însuşi procesul de aplicare la această realitate. O realitate care, în momentul acela, era uimitor de asemănătoare cu cea de azi. Aşa se şi explică de ce multe din textele conţinute de *Roza vînturilor* au fost deja retipărite, în ultimele luni, prin ziare şi reviste.

Nae Ionescu a fost, neîndoielnic, alături de Eliade Rădulescu (părintele!), Hasdeu, Eminescu şi Nicolae Iorga unul dintre cei mai mari ziarişti români şi un dascăl de gazetărie mereu actual. El a ridicat, la fel ca primii trei, pagina de ziar la înălţimea profetismului şi la forţa de şoc ce dă presei statutul de „a patra putere" în stat. Gazetăria lui se deosebeşte însă tocmai prin aplicarea concretă a unei *metode filosofice* de explorare şi înţelegere a realului, şi a unei metode de *expunere* care sintetizează, făcînd-o să rodească şi astfel să-şi dezvăluie valenţele creatoare, concepţia şi practica sa de profesor de *logică.*

Ca dascăl de gîndire, şi anume, de gîndire şi *exprimare logică* în coordonatele „realismul organic" românesc, Nae Ionescu este unic, şi cine nu l-a citit şi recitit de zeci şi sute de ori în capodoperele sale ziaristice (amintind prin bogăţia lor şi prin perfecţiunea formală capodoperele poeziei sau prozei) nu poate aspira la un veritabil destin ziaristic în cultura română. Şcoala pe care Nae Ionescu a creat-o în ziaristica românească nu e mai puţin strălucită decît posteritatea lui filosofică. Publicistica lui Mircea Eliade, Emil Cioran, Mihail Sebastian, Constantin Noica, Petre Pandrea, G. Racoveanu şi alţii — stă mărturie. Readucerea ei în actualitate, astăzi, cînd din nou o adevărată gazetărie românească, demnă de marea sa tradiţie, a redevenit posibilă, este cea mai urgentă obligaţie faţă de contemporaneitate, este un imperativ categoric al ceasului. Îi răspundem cu aceeaşi urgenţă, şi încheiem exprimîndu-ne recunoştinţa faţă de minunatul colectiv de admirabili profesionişti ai tiparului, din celebra cîndva tipografie „Cartea Româneas-

că", astăzi „13 decembrie 1918" — dată memorabilă în istoria tipografilor români.

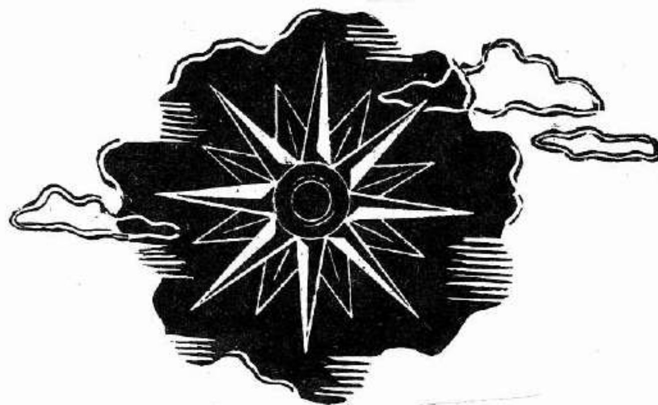
Nădăjduim că în luminosul lor destin, pus în slujba spiritualității naționale, se va înscrie, într-o zi, și restituirea operei lui Nae Ionescu. Începută cu acest volum.

Dan Zamfirescu
10 august 1990

NAE IONESCU

ROZA VANTURILOR

1926-1933

EDITURA „CULTURA NAȚIONALĂ"

NAE IONESCU

ROZA VÂNTURILOR

1926 — 1933

CULEGERE INGRIJITĂ
de
MIRCEA ELIADE

BUCUREŞTI
EDITURA „CULTURA NAŢIONALĂ"
2, Pasajul Macca, 2

S'AU TRAS DIN ACEASTĂ CARTE, PE HÂRTIE DE DESEN, DOUĂZECI ŞI ŞASE DE EXEMPLARE NEPUSE IN COMERŢ, NUMEROTATE DELA A LA Z.

PREFAŢĂ

Mircea Eliade, care a luat asupra lui grija editării acestui volum, îmi cere să scriu câteva rânduri de prefaţă. O fac cu atât mai bucuros, cu cât găsesc aşi prilejul câtorva precizări pe cari le socotesc necesare.

Adunarea între scoarţe de volum a unor articole de gazetă, scrise în timpuri şi împrejurări foarte variate, este o operaţie cu totul ingrată. Evident, există, pentru o asemenea îndeletnicire, nu numai putinţa, dar şi îndatorirea unei selecţiuni. O elementară nevoe de sinceritate mă obligă, însă, a face această alegere nu după ceea ce îmi convine sau nu-mi mai convine mie astăzi *să fi scris* atunci, *ci după ceea ce îmi aduc aminte să fi fost esenţial sau nu pentru momentul în care scriam. Aşa fiind, colecţia aceasta de articole însemnează mai degrabă o cronică a celor câţiva ani pe cari îi încadrează, decât... portretul meu doctrinal, aşa cum se vor fi aşteptând unii.*

Ori cum ar fi însă — cronică sau material pentru un portret —, însemnările şi comentariile acestea se prezintă cetitorului în condiţiuni extrem de neavantagioase. Un articol de gazetă este scris în trepidaţia întâmplărilor cotidiene, şi nu poate fi înţeles, în toată dreptatea, decât de cel care îl ceteşte în această trepidaţie. Ziua de viaţă publică este o cutie de rezonanţă; şi fără această cutie de rezonanţă, care ea selectează valorile gazetăreşti, o activitate ziaristică îşi pierde şi sensul şi rostul.

Desigur, un ziarist aduce în judecarea lucrurilor şi situaţiilor un punct de vedere relativ statornic, care se trage ca un fir roşu dealungul întregii lui activităţi. Dar, mai întâiu, necesităţi tactice obligă adesea pe redactorul cotidianului să ia drumuri întortochiate şi cel puţin aparent contradictorii, chiar dacă strategic obiectivele rămân aceleaşi; şi mai apoi, pentru ca firul acesta roşu să se poată în adevăr desprinde de pe fondul confuz al faptelor zilnice, e nevoe de o anumită trecere de vreme, singura în stare a crea o perspectivă în care scoriile cotidianului dispar.

Iată de ce, articolele acestea — scrise în marea lor majoritate între 1926 şi 1933 — apar prea târziu sau prea de vreme: prea târziu pentru a mai păstra prospeţimea lor originară, prea devreme, pentru a nu fi urmărite decât în esenţialitatea lor — dacă vor fi având una.

De ce, totuş, având aceste păreri, am consimţit la publicarea lor în volum? Pentrucă, ori cum ar fi, ele reprezintă un efort disciplinat, metodic, cinstit şi desinteresat de a privi cotidianul pentru permanenţele lui şi de a desprinde din întâmplări — sensuri şi probleme. Ceeace, pentru tinerii cari încearcă sincer să gândească politic, poate fi un început de şcoală.

S'ar putea ca publicaţiunea aceasta să mai aibă un neajuns: S'ar putea, anume, să se găsească cineva care să mă prindă cu ocaua mică a schimbării de atitudine sau — Doamne fereşte! — a lipsei de originalitate.

S'ar putea — dar treburile astea nu mă privesc.

Aş fi foarte trist dacă cei câţiva cetitori ai acestor rânduri mă vor socoti drept orgolios. Trebue să spun totuş că, ce crede lumea despre puţinătatea mea, mă interesează foarte puţin. In toate luptele pe cari le-am purtat, m'am dovedit aşa de străin de „interesele" mele, aşa de „neglijent" cu „cariera" mea, încât am dreptul, poate, să cer — nu numai prietenilor, dar şi adversarilor mei — să nu acorde persoanei mele o importanţă — în bine sau în rău — mai mare decât cea pe care o acord eu.

Originalitate? Eu ştiu câtă greutate se pune în lumea noastră pustiită de personalism pe originalitatea aceasta. Dar ce înseamnă originalitate pentru un om care ştie că, aşa după cum nu poate sări peste umbra lui, nu poate sări nici peste marginile vremii lui şi comunităţii de destin care e naţia lui, — şi care nu-şi poate dori altă funcţiune decât aceea de a formula, cât mai circulabil şi deci cât mai rodnic, sensul vremii şi al întâmplărilor pe care le trăieşte? Nu e, oare, obiceiul nostru de a pune, prin numele nostru, fierul nostru de proprietate pe orice carte pe care o scriem, semnul însingurării uscate şi cu nimic îndreptăţitei individualizări sub care suferă încă omenirea? Şi dacă nu ar fi nevoie de a identifica răspunderile, nu s'ar găsi atâţi oameni între noi pentru cari anonimatul ar fi încă o bucurie a comunierii?

Iar cât despre lipsa de originalitate — ce e asta „lipsă de originalitate" pentru un om care

își trăiește toate gândurile? Să mi se ierte exemplul, dar a fost lipsit de originalitate Pascal atunci când — fără să cunoască „Elementele" lui Euclid — a construit din capul lui aceste „Elemente"? Sau e, poate, lipsit de originalitate actul meu de conștiință când am văzut luna pe cer, pentru că luna asta a mai fost văzută și de alții? Ce e asta „originalitate", mă rog — patent de exploatare, sau prospețime de viață?

Și tot așa de fără sens e problema schimbării de atitudine. Eu nu știu dacă în activitatea mea gazetărească se găsesc schimbări de atitudine. Nu știu, pentru că nu m'am gândit încă la asta. Și nici n'am să mă gândesc. Eu știu că nu m'am născut din capul lui Jupiter — și cu atât mai puțin gata înarmat, ca Pallas Athene. Știu doar atât, că sunt un biet om care încearcă să înțeleagă ceea ce se petrece în jurul lui, și care își dă seama că instrumentul acesta de înțelegere nu se crează decât încet-încet, printr'o atentă, umilă și stăruitoare aproximare a vieții.

Iar dacă articolele adunate în paginile cari urmează vor fi tot atâtea isbânde sau poticneli pe drumul care duce la crearea unei metode de înțelegere a realității politice,

iată încă un motiv, și anume unul hotărâtor, pentru care cred că nu am greșit atunci când am consimțit să pun la îndemâna tinerilor această istorie pe scurt a experiențelor mele.

NAE IONESCU

CRONICĂ ORTODOXĂ

ORTODOXIA RĂSĂRITEANĂ ŞI PAN-CREŞTINISMUL.

Incercarea de apropiere a bisericilor creştine, începută anul trecut în chip mai concret prin conferinţa de la Stockholm, va fi continuată acum într'o nouă adunare, convocată pentru sfârşitul lui August la Geneva.

Iniţiativa porneşte, atunci ca şi acum, din lagărul protestant, care se dovedeşte a fi nu numai cel mai harnic şi mai stăruitor, dar şi cel mai chinuit de insuficienţa lui metafizică în actualele împrejurări de renaştere religioasă.

E, pentru noi, de cea mai mare însemnătate, să ne dăm seama, că ofensiva protestantă pornită pe aşa de largi baze, nu e numaidecât un semn de vigoare şi de siguranţă lăuntrică. Ci, dimpotrivă, aş considera această ofensivă, ca o încercare involuntară, inconştientă, dar fatală, de întoarcere la izvoarele vecinic vii ale religiozităţii. Căci şi legăturile unui Blake sau Hartman cu biserica roşie rusească, şi sprijinul, deadreptul neleal pentru noi, pe care ambiţiile şi

jactanţa răposatului Meletie din Constantinopol l-au găsit în Anglia, şi presiunile sistematice la care a fost supus mitropolitul pribeag Antonie al Kiewului, şi — last non least — grija asiduă cu care este înconjurată biserica noastră, arată ca ţel al acestei ofensive răsăritul.

De ce tocmai răsăritul? Se complac unii în a crede: pentrucă răsăritul e mai slab, şi deci mai uşor de înfrânt.

Nu. Pricinile sunt mai adânci. Circulă între protestanţi în genere convingerea că Luther ar fi deslănţuit „din nou" puterile originare ale creştinismului. Se poate. Dar Luther a ignorat întreaga apocaliptică judaică; el a exclus din spiritualitatea creştină entusiasmul primitiv; grija tragică a mântuirii ca şi aspra disciplină bisericească paulinică s'au închircit în negurile nordului; toate demenţele mistic-ascetice pe care Sf. Pavel le trecea ca moştenire creştinismului din lichidarea antichităţii s'au risipit, şi mai ales a dispărut fără urmă conceptul paulinic de sacrament, care, istoric şi structural, isvorăşte din cultul — eminamente răsăritean — sincretist al misterelor. Luther a vrut să facă creştinism ignorând răsăritul.

Nu se poate! Asta o simt acum inconştient toţi protestanţii. Şi deaceea vin la noi, deaceea ne-au chemat la Stockholm şi ne cheamă la Geneva.

Ne vom duce. Non congandet iniquitate. TREBUE să ne ducem. Dar nu săraci şi umiliţi.

Ci conştienţi de slăbiciunea noastră în ceasurile de astăzi; dar generoşi şi siguri pe moştenirea noastră: ca depozitari ai tuturor tradiţiilor răsăritului, fără de care nu a fost nici odată posibilă — şi mai ales nu e acum, — ridicarea spirituală a lumii creştine.

Să nu fie o ofensă, care jigneşte şi ridică bănueli. Ci doar o sigură afirmare, în care Geneva va trebui să audă din nou pe Tertulian: Quid Athenis et Hierosolymis? La ce bun curiozitatea, când ochii noştri au văzut crucea, la ce bun cercetarea, când noi avem cuvântul mântuirii... Desbatere care nu e desigur încă la sfârşitul ei, dar pe care toate forţele istorice s'au conjurat ca să o rezolve în favoarea noastră.

2 Mai 1926.

SECTANŢII

In adunarea eparhială la Cluj, s'au spus cuvinte grele faţă de activitatea sectelor religioase din ţară. Iar între toate, cel mai greu cuvânt a căzut asupra statului, care, se pare că prin atitudinea şi măsurile lui, mai mult împiedică decât înlesneşte acţiunea bisericei.

Este un fel comod, dar ineficace, de a înţelege dificultăţile noastre religioase. De ce nu am avea sinceritatea — şi curajul — să punem problema în adevăraţii ei termeni?

E adevărat că din toate punctele de vedere

sectele acestea, mistice sau protestante, sunt, ca spiritualitate, incomparabil inferioare ortodoxiei. Dar ele, şi mai ales cele care vin din apus, au marele avantaj politic că izvorăsc din aceiaşi structură spirituală care ne-a dat statul modern. Desbrăcând marele principiu creştin al iubirii de toată semnificaţia lui ontologic-metafizică, şi transpunându-l în plan sub subiectiv-psihologic al realităţii concrete, „noul creştinism", din care se inspiră toate aceste secte, a încetat, e drept, să aibă cel mai uşor contact cu religiozitatea, — dar a izbutit să se încadreze perfect în ideologia juridică a noilor state europene. Mai mult, el face parte integrantă din această ideologie, *este* pur şi simplu această ideologie.

A cere deci statului modern ştienţist, democratic şi egalitar, sprijin în potriva ofensivei dizolvante a sectelor protestantizante, este cel puţin nepotrivit. Unul şi celelalte sunt fraţi buni, vorbesc aceeaş limbă, sunt unul şi acelaş lucru. Atunci?

Biserica noastră e victima unei iluzii grave. Din faptul că ultima noastră constituţie a consimţit să recunoască o religie *de stat* în înfăţişarea ortodoxă a creştinismului, oamenii bisericii se socotesc îndreptăţiţi a crede că statul s'a identificat cu interesele înalte ale bisericii. Dar cercetaţi documentele oficiale ale timpului, şi veţi vedea că dominanţa bisericei ortodoxe în noul stat românesc nu a fost *acordată* de constituantă, ci smulsă acesteia. Şi anume:

Graţie laşităţii oamenilor politici, care nu au avut curajul să opună ceva drepturilor *istorice* ale bisericei:

Graţie ignoranţei aceloraşi oameni, cari au crezut că ortodoxia ar putea fi un instrument de poliţie socială, — un simplu protestantism, oarecare.

Nu. Statul actual nu mai este aliatul firesc al bisericei, pentru că el a încetat de a fi statul creştin. Tovărăşia este hibridă; — iar conlucrarea va fi doar o luptă de fiecare zi lipsită de sinceritate, unde fiecare din părţi va încerca să sustragă celeilalte un maxim de foloase.

Astăzi şi mâine, cei mai mari sorţi de izbândă îi are biserica. Căci formula modernă a statului s'a dovedit a fi deficientă faţă de realităţi; iar omenirea luptă pentru un nou echilibru spiritual. La noi, ca şi aiurea, adevărurile mari ale bisericii pot reconstitui acest echilibru. Toate semnele sunt că lumea îl cere.

Intrebarea e numai dacă biserica noastră va înţelege noua ei chemare, şi mai ales dacă va şti să vorbească vremii în limba ei.

Să-şi plămădească deci biserica noul stat care ne trebue. Dacă poate. Dacă nu, plângerile şi incriminările sunt de prisos.

10 Mai 1926

„PIATRA DIN CAPUL UNGHIULUI"

Gala Galaction a scris o carte care e mărturisirea credinţei noastre ortodoxe în ce are ea mai esenţial şi mai caracteristic. Adresată unui tânăr preot frământat de îndoielile turburei noastre vieţi bisericeşti şi religioase în genere; preot care există în adevăr, pe care cei de vârsta noastră l-au cunoscut pe băncile universităţii, dar pe care grozava ignoranţă în cele sfinte, ca şi jacobinismul total lipsit de adâncime sufletească a învăţământului nostru teologic, îl multiplică până la a face din el tipul comun, elementul de criză a actualei preoţimi. Nu un vinovat, ci o biată jertfă sângerândă a unei biserici până mai ieri analfabete, terorizată de prestigiul calp al „ştiinţei" cu care nu a avut decât atingeri periferice şi — calitativ — suburbane.

Cartea părintelui Grigore ar fi provocat ieri doar o ridicare de umeri; ea poate fi astăzi o faptă isbăvitoare. Intr'atâta s'a schimbat în ultimii ani perspectiva noastră spirituală. Căci cele două teze fundamentale ale cărţii: 1) nu e decât o mântuire — prin biserică; 2) nu e pentru noi decât o biserică adevărată — a noastră, sunt bunuri comune ale vremii. In aşa măsură, în cât chiar o foaie ca „Adevărul Literar", chiftind de intelectualitate şi de hiper-rafinament, nu mai poate ocoli chemarea către o reînnoire religioasă. (Ah! — între paranteze — demnitatea ştiinţifică a „Adevărului Literar", jicnită de superficialitatea noastră de foileton, ce mişcătoare înţelegere dovedeşte ea pentru toate lucrurile astea când ne recomandă să revenim la... Metaphysische Anfansgründe a lui Kant!)

Acum, evident, necesitatea unei reînvieri a vieţii religioase, ca şi faptul acestei reînvieri, nu sunt acelaş lucru cu persistenţa în vechea noastră formă de credinţă. Intoarcerea la Dumnezeu este un fenomen mai general, provocat pe de o parte prin jalnicul faliment al pozitivismului şi prin goliciunea spăimântătoare a cultului unui „grand être" al umanităţii, pe de alta prin inconsistenţa şi desnădăjduitoarele efecte ale panteismului care un moment făgăduia să devină limanul mântuirii pentru toţi intelectualii. Deci nu în afirmarea necesităţii şi a faptului conversiunii religioase stă adevărata valoare a cărţii părintelui Grigore. Această afirmare e astăzi aproape generală. Nu mai că, mare majoritate a oamenilor, ajunşi în faţa problemei religioase, nu printr'un act positiv de credinţă, ci printr'o operaţie negativă, de înlăturare a tuturor celorlalte „absoluturi" dovedite insuficiente, crede că nevoia noastră de absolut nu poate fi astăzi îndestulată decât printr'o religie nouă; formele „vechi" de religiozitate, perimate prin simplul fapt al evoluţiei istorice, nemai putându-se încadra în chip eficace în structura spirituală contemporană.

Aci însă atitudinea lui Gala Galaction inter-

vine hotărâtă şi restauratoare; împotriva ori cărei înnoiri de dogmă. Pentru părintele Grigore atitudinea aceasta izvorăşte dintr'un act integral de credinţă. Pentru noi, ea poate să aibă însă şi alte înţelesuri, — şi anume înţelesuri construite cu elemente cari stau chiar la îndemâna nouilor reformatori. Numai că drumul părintelui Grigore e deocamdată singurul constructiv.

Problema este îndeajuns de vastă; să căutăm a-i descoperi, cel puţin încheieturile cele mai de seamă. Nu pe cele metafizic-teologice, care sunt mai greu de urmărit, ci pe cele „istorice".

Voi spune deci, că o nouă religie este astăzi imposibilă, din motive cari stau în însăş esenţa şi originea religiei însăş. Dar ce însemnează această afirmaţie?

Cea mai de seamă dificultate pe care o întâmpinăm la înţelegerea vieţii religioase, provine din faptul că noi aplicăm categoriei „sanctităţi" reţetele de cunoaştere pe care le întrebuinţăm sau pe care le-am scos din teoria ştiinţei. Şi ce e mai grav încă, noi construim aşa numitul „a priori", nu din Logos-ul care stăpâneşte întreaga existenţă, ci din elementele structurale ale unei raţiuni *subiective,* care totuş rămâne aceeaş dealungul vremilor şi culturilor.

Inlăturând însă această ultimă presupoziţie, care nu e în fond de cât o prejudecată, se pune

întrebarea dacă nu cumva cunoaşterea subiectivă condiţionată nu e pasibilă de o desfăşurare *istorică.* Şi nu va fi — în urmare — greu de admis că există funcţiuni şi organe subiective de cunoaştere diferite, cu aplicaţie la diferite sfere de realitate: ireductibile una la alta, şi împărţite în omenire după rase şi culturi, — după fazele de viaţă ale marilor culturi. De unde ar urma că fiecare Cultură judecă şi valorifică *întreaga* existenţă, după o metodă şi un criteriu care îi e în propriu.

Evident, faţă de filozofia iluminată a veacului al 18 care trăia doar cu ideea unei raţiuni abstracte vecinic identică cu ea însăş în funcţiunile ei, această concepţie istorică a cunoaşterii poate să fie mai suplă şi mai fecundă. Ea este însă fatal stăpânită de „legea" progresului, gravă prejudecată a spiritului contemporan, care propriu zis devine un criteriu pentru măsurarea gradului de selecţionare a realităţii.

Aplicarea acestei gnoseologii pozitiviste la facultăţile religioase ale omului, a transformat religia într'o simplă categorie istorică. In această hipostază ea este evident pasibilă de schimbare, de „progres" şi de înoire. Dar: vorbesc deci de înoire religioasă — nu a putinţei omeneşti de a-şi împrospăta puterile de rugăciune şi de adorare, ci de înoire a conţinutului de adevăr a religiei noastre — numai cei care ajung la aceste probleme pe drumul pozitivismului. E însă acesta drumul cel potrivit.

Mai sunt oare şi alte drumuri? Probabil. Imi închipui că generaţia noastră filosofică are o problemă de rezolvit a ei proprie, care a lipsit veacului trecut: problema treptelor de cunoaştere. Şi în legătură cu ea, problema delimitării planurilor de realităţi: există în ordinea cunoaşterii un plan ştiinţific, un plan filosofic, un plan religios de realitate: fiecare de sine stătător, cu metodele lui proprii, ireductibil unul la altul. Probleme, evident nerezolvite încă, dar a căror rezolvare va face imposibilă afirmarea unei noui religii. Până atunci dorinţei de „progres" religios nu i se poate împotrivi decât faptul masiv şi biruitor al adevărului trăit. Adică, tocmai aşa cum face Gala Galaction.

5 Iunie 1926

AD MATURANDUM CHRISTIANAE UNITATIS BONUM

Se anunţă prin ziare că în curând vor avea loc la Malines în Belgia, discuţiuni şi „tratative" pentru unirea bisericilor creştine, la care vor lua parte reprezentanţi ai catolicismului, protestanţilor şi ortodoxiei.

In această formă informaţia e falşă; sau cel puţin tendenţioasă; şi de natură a încuraja confuziune sau nădejdi irealizabile. Miezul lucrurilor închide însă un sâmbure de adevăr destul de

semnificativ, şi nu e deci lipsit de interes a preciza situaţiunea.

Intâlnirea dela Malines, dacă va avea loc, se va întâmpla după dorinţa exprimată oarecum în *articola mortis* de răposatul Cardinal Mercier, primatul catolic al Belgiei, şi nu va fi decât continuarea încercărilor de apropiere, sau cel puţin de înţelegere începute încă din 1921.

Aceste încercări pornesc din lagărul protestant. Este adevărat că deja în 1895 papa Leon XIII cere tuturor catolicilor din lume să se roage pentru reconcilierea fraţilor despărţiţi; iar doi ani mai târziu instituia între Inălţare şi Rusalii o perioadă de rugăciuni în acest scop. Dispoziţia se respectă încă şi astăzi. Dar toate aceste acte au la bază îngrijorarea care cuprinde lumea protestantă în faţa disoluţiei fără leac aproape a vieţii lor religioase, îngrijorare căruia catolicul de mai târziu Neuman îi dădea expresie încă de acum 50 ani.

Istoriceşte, deci concret, dorinţa de reîntoarcere la adevărata biserică, a protestanţilor şi-a găsit după războiu exprimarea în activitatea Lordului Halifax, figură întru toate venerabilă şi iubită în ţara lui. El este care cel dintâiu a luat în 1921 iniţiativa unei vizite la Malines, unde cardinalul Mercier l-a primit în tovărăşia abatelui Portal, personagiu intim amestecat sub pontificatul lui Leon XIII, în chestiunea hirotonirilor anglicane. O a doua întâlnire provocată

de acelaş Lord Halifax a avut loc în primăvara anului 1923.

Rapoartele cari fixează conţinutul acestor întâlniri abundă însă toate în precizări cari stabilesc caracterul convorbirilor. Se spune de ex. că întâlnirile au fost *private,* şi anume, schimbări de păreri într'un *salon particular*. Lucru pe care de altfel îl confirmă şi dr. Randall Davidson, arhiepiscopul de Cantorbery, în scrisoarea adresată la Crăciun 1923, arhiepiscopilor anglicani. Este prin urmare cel puţin inexactă telegrama publicată în ultimile zile de ziare, care vorbeşte de *tratative* între amintitele biserici. Pentru ca cineva să „trateze", trebue să aibă un mandat. Asemenea împuterniciri însă nu au existat nici deoparte, nici de alta. In stadiul absolut preliminar al convorbirilor, care nu a fost depăşit, chestiunea mandatelor ar fi fost de altfel şi indiscretă şi inoportună. Aceasta ca o primă precizare.

Şi o a doua. „Conversaţiile dela Malines" au avut loc între catolici şi anglicani. Acum telegramele vorbesc de o întâlnire a catolicilor, anglicanilor şi *ortodoxilor*. Să distingem. Nu se ştie nimic de o participare a „ortodoxilor" la aceste convorbiri. Veştea pleacă după originea telegramelor, dela protestanţi. E foarte puţin probabil că ei ar poseda o autorizaţie formală în acest sens. Nu e totuş mai puţin adevărat

că pasul lor are în fond o îndreptăţire. Raporturile dintre anglicani şi ortodocşi sunt cel puţin ciudate. Biserica de răsărit păstrează neştirbită tradiţia creştinismului, în forma ei cea mai autentică. Nu e deci nimic mai natural ca anglicanii, la cari conştiinţa sărăciei lor religioase e mai vie ca în toată lumea protestantă, să caute prietenia şi — dacă se poate — înrudirea cu răsăritul. Aceste relaţiuni le creiază lor o situaţie, măcar indirect precisă, în lumea creştină; şi poate asigura cuvântului lor o mai însemnată autoritate în adunările bisericii universale. Pe de altă parte ortodoxia constată că blazonul pe care şi l-a trecut nepătat dealungul istoriei, i-a cam fost spălat de ploi. Aur pe el în orice caz nu mai este. Biserica a sărăcit literal, în ordinea materială. Mai ales anumite patriarhate sunt silite astăzi să constate că nu mai au asigurată ziua de mâine. Pentru acestea anglicanii sunt prietenul bogat. Imbogăţiţi de război, probabil. Dar bogaţi. Prietenia lor e deci dorită, iar înrudirea — şi ea acceptată. Trebue să credem prin urmare că cel puţin în particular legăturile dintre anglicani şi anumite biserici ortodoxe sunt în deajuns de strânse, încât ei să poată nădăjdui că la viitoarele convorbiri dela Malines ortodocşii le vor consolida — prin prezenţa lor — situaţia. Dar este în orice caz vorba numai de un serviciu *particular* pe care din anumite motive, foarte personale, unele organizaţii locale din lumea orto-

doxă înţeleg să îl facă anglicanilor. De aci şi până la participarea „ortodoxilor" la convorbirile din Malines, distanţa este apreciabilă.

Iată prin urmare cum trebue înţelese şi precizate veştile care ne vin din străinătate în legătură cu „tratativele" pentru unirea bisericilor creştine. Aceasta în ce priveşte pe participanţi.

Să presupunem însă că în adevăr reprezentanţi ai acestor trei biserici s'ar întruni să discute şi să realizeze *haec populorum omnium in oecumenica unitate consensio,* cum ar zice Pius XI. Care sunt sorţii de izbândă ai unor asemenea încercări?

Dintre cele trei grupe în prezenţă, cei cari putea cel mai puţin ceda sunt ortodocşii. Pentrucă ei au preferit întotdeauna să vadă născându-se o schismă, decât să admită soluţii tranzacţionale. Biserica pravoslavnică nu are, nici teoretic, nici istoric, posibilitatea unei mlădieri.

Cu catolicii, principial, s'ar putea trata. Ei au ştiut adesea să găsească un *modus vivendi,* care garantând fondul chestiunii, să înlesnească soluţionarea unor probleme delicate. (O astfel de soluţie neclară, dar, pentru biserica română, de mare utilitate este biserica greco-catolică; uniţii noştri). In cazul special însă al anglicanilor, se pare că atitudinea romano-catolică va fi absolut intransigentă. Iată părerea cardinalului Mercier: „...Ne puserăm deci pe lucru, însufleţiţi de aceeaş dorinţă de înţelegere reciprocă şi de frăţesc ajutor... Este totuş lesne

de înţeles că atunci când se ridicară chestiuni esenţiale — ca de pildă primatul Papei, stabilit de consiliul Vaticanului, şi care fu prima şi ultima la ordinea zilei — nici prietenii mei, nici eu, n'am avut măcar un moment gândul să jertfim unei dorinţe stupide (insensé) de unire cu orice preţ, un singur articol al crezului catolic, apostolic şi roman". E aproape drastic de clar.

26 Iunie 1926

TINERETUL ŞI ORTODOXIA

Cu vre-o două săptămâni în urmă am fost într'o adunare de tineri. Erau oameni cari încercau să se lămurească — mai întâiu fiecare pe el însuş, şi să se precizeze asupra câtorva principii de bază ale credinţii lor. Spectacol emoţionant fără îndoială, adunarea aceasta, însufleţită mai ales de bună voinţă, neliniştită de îndoeli şi nesiguranţă, bătută de vânturile tăioase ale încăpăţânării tinereşti, — dar şi încălzită de dorinţa aproape rugătoare a cunoaşterii şi a înţelegerii.

In această dorinţă de lămurire, cineva se întreba asupra fundamentelor credinţei sale proprii şi asupra îndreptăţirii afirmaţiilor sale. Problemă îndrăzneaţă întru toate — şi mai ales penibilă pentru oamenii slabi, cărora le lipseşte curajul unor răfueli radicale, singurele în ade-

văr rodnice. Dar acest curaj tinerii mei prieteni l-au avut. Este un prilej de mare bucurie pentru cei ce urmăresc cu grije şi dragoste evoluţia spirituală a tineretului nostru, şi cu un asemenea sentiment am vorbit atunci când am crezut că le pot fi de un folos.

Eu am spus — în scurt — că garanţia adevărului stă mai presus de orice în comunitatea de iubire, care este, cu alt nume, însăş biserica credincioşilor. Am putut să o spun astfel încât gândul meu să fie înţeles complet? Nu ştiu.

Dar era de faţă un scump prieten cu mult mai în vârstă decât noi, şi cu o experienţă care întrecea pe toată a noastră a celorlalţi adunată la un loc. A dat şi el lămuririle lui: *altfel;* altfel cel puţin în parte. Nu ştiu când voiu mai avea prilejul a fi iarăşi în acea adunare. Treburile fiecăruia probabil că ne vor răspândi până în toamnă. Şi totuş gândurile noastre trebuesc spuse întreg; asta nu suferă întârziere. Pentru prietenii mei din acea adunare şi pentru cei ce aiurea ostenesc pe aceleaşi drumuri grele ale lămuririi lăuntrice, dau aci un fragment dintr'o hotărîre bisericească răsăriteană, răspuns la o scrisoare a Papei Pius IX.

„La noi n'au putut niciodată nici patriarhi, nici sinoade să introducă lucruri noi, pentrucă apărătorul religiei este însuşi trupul Bisericii, adecă poporul însuşi".

Textul nu e mai vechiu de trei sferturi de

veac. Prietenii mei vor trebui să-l gândească. In el însuş, şi în consecinţele lui.

Ce spune textul acesta e clar: nu există, într'un anumit sens, deosebire între cler şi laici. Şi mai ales nu există în sânul bisericii celei adevărate şi veşnice o biserică a... şcolarilor, alături de o *ecclesia docens.*

Aceasta trebue scos la iveală; şi urmărit în toate dedesubturile istorice; cu toată grija şi conştiinţa întreagă: pentru ca nu cumva ferindu-ne de Scylla protestantismului, să ne lovim de Carybda sfintei biserici romane; care de sigur nu merită ocara de a fi comparată cu cea dintâiu; dar totuşi nu este, — şi nu poate fi scăparea noastră.

30 Iunie 1926

INVĂŢĂMÂNTUL TEOLOGIC

Sf. Sinod al bisericii noastre a pus în discuţie reforma învăţământului religios. Nu ştiu de unde a pornit ideea, dar ea este în adevăr fericită; iar graba cu care ministrul cultelor şi-a însuşit-o, arată că înţelegerea pentru cele bisericeşti îşi face drum şi în lumea politicei, care începe să fie interesată nu numai la „manevrarea" bisericei, ci şi la întărirea ei efectivă.

Pentru biserică prilejul acesta este *unic.* Unic mai ales prin conjunctura extrem de favorabilă; căci de la întemeierea statului român modern,

nici odată viaţa publică şi atmosfera spirituală a ţării nu a fost mai sincer interesată şi mai deschisă problemelor religioase ca astăzi.

Ce va isbuti să facă biserica din prilejul acestei reforme, e hotărîtor pentru câteva generaţii se aci înainte.

In definitiv învăţământul religios mai că nu există. Nici nu spunem ceva nou; şi credem că nu se va găsi nimeni care să se simtă... insultat. *Tot* învăţământul nostru e arhaic şi anacronic; de ce ar fi tocmai cel teologic altfel?

Concepţia universităţii noastre este medievală; ceeace la urma urmelor nu ar fi nici un rău, rău, dacă, numai, acest medievalism şcolăresc ar fi în tradiţia noastră spirituală. Dar cultura de şcoală medievală noi nu am cunoscut-o niciodată. Şi atunci învăţătura care în altă parte se valorifică cel puţin prin asimilare desăvârşită şi prin integrare în structura spirituală a naţiei, la noi rămâne pur şi simplu literă de carte, — moartă. De aceea la noi cartea nu isbuteşte să fecundeze viaţa publică.

Biserica vrea să înceapă astăzi o mişcare de mântuitoare ofensivă. Toate împrejurările îi sunt prielnice. Să cumpănească deci bine instrumentele de luptă pe care şi le făureşte; şi între acestea în primul rând învăţământul. Ea parte complecta şi perfecţiona vechiul sistem, desigur. Dar asta nu e prea mult, căci perfecţionarea aceasta ar însemna un progres doar în ordinea cantitativă; ar fi vorba numai de un mai mult

sau mai puţin. Şi pe urmă sistemul prea depinde de oameni: cu profesori buni se va face oricând ceva; cu altfel de profesori se va vorbi iarăşi în trei patru ani de nevoia unei reforme...

Credem că sistemul însuşi trebue schimbat. Invăţământul teologic va trebui să reprezinte *o ştiinţă ofensivă*. E un lucru care se poate?

Evident, e nevoe de ceva curaj şi de lipsă de prejudecăţi în materie de „drepturi câştigate". A opera e un lucru dureros întru toate, o recunoaştem. Dar biserica nu are astăzi prea multă alegere. Intr'un fel sau în altul va trebui să se decidă. Să nădăjduim că nu va alege calea compromisurilor.

5 Iulie 1926

„SUFLETUL MISTIC"[1])

De curând d. C. R.-Motru, comentând fenomenul de recrudescenţă pe care îl trăeşte „sufletul mistic", îi găsea explicarea în posibilităţile moderne de comercializare ale acestei manifestări spirituale. Explicaţia nu mi se pare fericită; ori cât de ingenioasă şi de adaptată ritmului vremii ar fi ea.

Nu doară că aş considera interpretarea d-lui Motru ca pejorativă. Dar a admite „comercializarea" ca resort principal al ofensivei sufle-

1). Cu prilejul studiului din *Gândirea* An. II No. 4-5.

tului mistic, însemnează a nega în bună parte puterile *reale* ale acestei ofensive, acordând o proporţie exagerată elementului de artificios şi de modă al întregii renaşteri mistice contimporane.

Nu voi tăgădui: un fel de îmbulzeală a snobilor şi a iubitorilor de neobicinuit s'a produs de sigur în jurul noului misticism; recunosc că pe alocurea zarva indiscretă şi superficială „dandy"-lor... spirituali, ameninţă să confisce şi — deci — să sugrume în ridicol sau neseriozitate această mişcare. Comercializare, de sigur. Dar ea să fie oare marele motor al asaltului nostru către cer? Comercializarea este doar un sistem de exploatare. Ea se poate aplica oricărui fel de a valorifica viaţa; oricărei perspecpective spirituale. De ce însă comercializarea se exercită astăzi *tocmai* asupra sufletului mistic; şi de ce prinde astăzi comercializarea acestui suflet? Succesul negustorilor de idei, atitudini şi crezuri ar fi fost oare acelaş, dacă în loc de misticism ei ar fi comercializat, la 1925, enciclopedismul veacului al XVIII şi filozofia iluminării? Am, mi se pare, tot dreptul să mă îndoesc.

Prudent este doar să constat faptul recrudescenţei — şi să-l descriu. Pot încă să-l înscriu în cadrul unei afirmaţiuni mai largi, pe care o socotesc fundată; că anume sunt în istorie perioade în care sufletul omenesc e mai aproape de Dumnezeu, (după cum iarăş sunt ţinuturi

pe pământ, unde — ca să vorbese ocolit — Dumnezeu se arată cu predilecţie). Dar să-l explic? La urma urmelor, oricât de sceptic m'aş ţine, personal, faţă de eficacitatea explicaţiilor noastre în genere, aş putea să-l şi „explic"; însă nu aşa cum — sauf le respect que je lui dois — o face d. Motru; adică nu în cadrul unor preocupări psiho-sociologice (cari în acest caz special sunt irevelante), ci a unora de filozofia istoriei.

Perspectiva psihosociologică şi-a arătat valoarea. (Vorbesc, evident, numai pentru această împrejurare). Ea a izbutit să caricaturizeze, să bagatelizeze o mişcare adâncă, reală şi fecundă. Chiar când această perspectivă a fost mântuită de d. Motru, gânditorul nostru de o metodă atât de sigură, de o acuitate analitică aşa de impresionantă, de o probitate ştiinţifică aşa de severă.

Şi pe urmă, mi se pare că studierea misticismului contimporan este încă prematură; dacă bine înţeles voim să studiem fenomenul în întregul lui; căci mişcarea e abia la început; şi nu se arată decât semne rare, că ea ar avea de gând să se smulgă din faza de tendinţe confuze pe care o trăim noi astăzi.

Propriu zis, deocamdată noi nu facem decât să lichidăm raţionalismul; nu raţionalismul adevărat cu care misticismul a trăit întotdeauna în cea mai rodnică pace; ci raţionalismul cartezian, care este o răsturnare şi, mai departe, o falşificare prin unilateralitate a celui adevărat.

Il lichidăm: în filozofie prin noile curente antiintelectualitate, cari în partea lor constructivă sunt doar biete gânduri de milogi spirituali fără vlagă; fără disciplină şi fără curaj; dar a căror critică este adesea corosivă, şi anume fără leac;

în politică, prin punerea sub observaţie a regimului parlamentar şi democratic; prin îndreptarea interesului către formele vii şi concrete de gospodărire; prin preţuirea din ce în ce mai accentuată în trebile publice a omului de meserie şi de specialitate; într'un cuvânt, prin precumpănirea concepţiei organice asupra celei contractuale;

în artă, unde Cocteau, von Unruh sau Hasenklever, Satie, Poulenc sau Schoenberger, Picasso, Brâncuş sau Kokoschka disociază toate unităţile conceptuale ale artei, încercând sinteze originale, în propriu acestui plan de realităţi;

în viaţa religioasă, prin atacurile repetate şi concentrice în potriva protestantismului, această desanctificare săracă şi mioapă a cerului şi... umanizare a lui Dumnezeu.

Dar de aci şi până la misticismul constituit, capabil de realizări precise în ordinea spirituală, — mai va; căci Bergson nu este — ca esenţă — încă Plotin, Picasso nu este Fra Angelico şi nici... Max Scheler — San Juan dela Cruz sau Ioan Scărarul.

Cine vrea să fie drept cu actuala frământare a sufletului omenesc, va trebui să spună că o dorinţă de „altceva" există; că această dorinţă de noutate pluteşte deja în larg în apele transcedenţei, şi prin aceasta îşi desemnează eventualităţile mistice; dar că deocamdată ea nu a eşit din faza de intenţiuni. Misticism bine definit? Greu de spus. Pentru moment numai un fel de bâzâială neliniştită: Schwaermerei. Foarte interesantă şi respectabilă de sigur; dar nu încă misticism. Căci, nu am crezut că mai e nevoe să o amintesc — dar văd că e nevoe să o fac: să nu se uite că misticismul presupune o disciplină mintală şi de atitudine, o preciziune şi o supraveghere tot aşa de severă — *cel puţin* tot aşa de severă ca aceea a raţionalismului scienţist. Cine nu înţelege acest lucru e zadarnic să mai studieze mişcarea.

Ce aşteaptă misticismul ca să se precizeze? Dezvoltarea lui normală; maturitatea lui; geniul care să-i dea expresie; ceeace e tot una; căci atunci când revoluţia mistică va fi încheiată, în chip necesar îi vom culege floarea.

In orice caz generaţia noastră nu va trăi întâmplările acestea. De abia suntem la poalele muntelui; şi iată de ce încercarea de a bănui perspectivele care se deschid abia în vârf mi se par premature.

31 Iulie 1926

MISTICISM?...

Cu ce mândră siguranță protestă mai ieri poetul Nanu, în numele celor foști la Cuibu cu Barză, în potriva lui *credo, quia absurdum!*... Il simți cât de îndurerat desprețuiește pe toți cei cari nu posedă „regulile elementare ale logicei" — sau nu fac uz de ele. Și îți închipui cât de jos, pe scara pierzării, stau în ochii lui, sufletele noastre pustiite de absurditățile ortodoxiei!

Să ne fie chiar așa de grozavă? Mă gândesc adesea că inventivitatea minții omenești nu e fără margini; prea se repetă situațiile pas cu pas, și prea aceleași vorbe se aruncă în cumpăna discuției. Știți cum scria pe vremuri Eunomnius către Grigore cel mare? „Voi cuteza a gândi imposibilul". Căci vai! nici Grigorie nu prea stăpânea „regulele elementare ale logicei"!

Logică, — de sigur nu avem, sau mai bine, nu avem logică unde nu e nevoie de ea. Iată de ce întâmpinarea tuturor pseudo-creștinismelor raționaliste nu ne rușinează. De la ortodocși la protestanți deosebirea este fundamentală; noi întrebăm dacă *trebuie* să gândim așa; ei, — dacă *pot* să gândească așa. Drumurile noastre merg pe la Getsemani, prin grădina jertfei acceptate; *credo, quia absurdum* este doar durerosul sacrificiu al intelectului; pe care orice creștin trebue să-l facă: senin și cu convingere; căci e sacrificiul trupului.

Cred, cu toate că e absurd; cred tocmai pentru că e absurd; căci în dușmănia minții față de credință. eu văd tocmai putința unei vieți mai înalte.

Nu e nimeni așa de pedepsit de Dumnezeu ca să desprețuiască cunoștința. Dar care cunoștință? Pe cea dată de „regulele elementare ale logicei"? E prea puțin în genere; iar *aci* nu e nimic *Credo, quia absurdum,* asta a spus-o Tertullian. De ce nu se citează însă cu aceeaș asiduitate Anselm din Canterbury? Căci al său *credo ut intelligam* este împlinirea istorică și logică a celui dintâiu. E mai puțin cunoscut? Mă îndoiesc. E mai puțin comod pentru o argumentare ad-hoc? Se poate, dar nu ar fi un motiv. Motivul este altul: când ai pornit pe drumul rațiunii, ți-e frică să mergi până la capăt, căci nu știi unde poți să ajungi.

Vrem să cunoaștem; dar nu după „regulele elementare ale logicei" — ci după îndurarea lui Dumnezeu, așa cum stă scris: *videmus nunc per speculum in aenigmate; tunc antem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte; tunc autem cognoscam, sicut et cognitus suma.* (1. Cor. XIII. 12).

Iar pentru aceasta, mărturisim hotărât: *credo qui absurdum!*

quia absurdum!

A. T. R.

La Piatra-Neamţ se adună în congres Asociaţia Tinerilor Creştini. Sunt cele mai bune nădejdi ale noastre, aceşti tovarăşi cari se doresc după o viaţă purificată de lumina credinţei. Dar, deocamdată, cei mai trişti dintre tineri; căci zilele lor sunt arse de îndoială, iar ceasurile de odihnă frământate de vecinice socoteli ca ei înşişi.

...Până când le va lumina în suflete bucuria cea mare. Care nu se refuză nici unui cercetător hotărât dar care se capătă numai cu greu.

Căci mintea noastră se sbate dea pururea între antinomii. Conştiinţa modernă a afirmat-o prin Kant; antinomiile lui sunt desigur nefericite; dar simţul lui pentru caracterul antinomic al raţiunii e de o precisie şi o tărie clasică. Raţiunea îmbunătăţeşte universul; ea desface şi despică totul, şi numai în mintea purtătoare de Dumnezeu a ascetului începe vindecarea existenţei, închiderea rănilor lumii. Antinomia este urmarea despicării universului prin raţiune; iar împăcarea şi unitatea lui cea nouă nu se înfăptueşte decât dincolo de această raţiune însăş.

Am zice, în Dogmă. Dar nu în dogma care este pentru mintea noastră slăbănoagă numai o normă regulativă, ci în dogma ca adevăr intuitiv, deschis de revelaţie. Căci în adevăr pentru mintea noastră obicinuită dogma nu e decât un „imperativ categoric"; ea este însă o axiomă, evidentă prin ea însăş, pentru raţiunea purificată

şi potenţată prin rugăciunea şi prin fapta creştină.

Unde nu-e antinomie, încetează dogma; căci avem de aface cu o afirmaţie raţională, ca o propoziţie ştiinţifică; ce nevoe să mai *credem*, ce nevoe să ne mai purificăm prin rugăciune şi faptă?

Dar unde nu e dogmă, încetează religia. Şi cădem iarăş în locul raţiunii, care nu poate pătrunde în intimitatea obiectului religios, şi nici nu-l poate cuprinde în totalitatea lui.

De aci, tinerii mei prieteni, şi eresia; care nu e decât o afirmaţie raţională unilaterală, aşezată în locul adevărului absolut, cu pretenţii de adevăr absolut. Căci doar asta însemnează *airesis;* alegere, aplecare spre ceva, deci unilateralitate. Eresia este unilaterală chiar când — după împrejurări — natura ei mistică e de netăgăduit; pentru că la originea ei stă tot un act de alegere al raţiunii.

...Iată ce aş fi spus prietenilor cari m'au chemat la congres, dacă treburile mele de fie care zi mi-ar fi îngăduit să mă duc la Piatra-Neamţ.

6 Septembrie 1926.

TOT DESPRE FACULTATEA CHIŞINAULUI.

Discuţia în jurul viitoarei înalte şcoli de teologie continuă. Ea se complică chiar cu anumite acte cari depăşesc cadrul oarecum ideal al des-

baterii. S'au format partide; se pune la cale proteste şi memorii; oameni politici au fost chemaţi să-şi spună cuvântul. E bine? Mă îndoiesc. Chestiunea ameninţă să iasă din planul didactic şi cultural, pentru a trece în cel politic. De sigur fără voia combatanţilor, cărora trebue să le recunoaştem puritatea nobilelor lor ambiţii de a lucra pentru ortodoxie. Dar totuşi se întâmplă.

Deja se şopteşte că un anumit partid politic ar fi făgăduit că va interveni în această problemă, acum sau când va fi la putere. Nu e adevărat? Aş dori o desminţire.

Rare ori am văzut — într'o chestiune aşa de însemnată — o problemă mai rău pusă. Toată lumea se interesează *unde* trebuie să ia fiinţă noua şcoala teologică. Nimeni nu se întreabă *cum* trebue să fie această nouă şcoală. Şi totuş parcă *această* chestiune ar fi de cea mai mare importanţă.

Biserica noastră duce de la 1860 încoace viaţa pe care i-o cunoaştem: la remorca statului laicizant, care o consideră ca o anexă poliţienească, şi care se îndură să-i acorde din bugetul lui atât cât să nu moară. O viaţă de mizerie, în care cele mai bune puteri ale ei se macină fără nici un folos; ameninţată de mecanizare şi de închircire, ca toate organismele sociale cărora li se răpeşte putinţa iniţiativei. Sprijinul care-i vine din patronajul statului este iluzoriu, atunci când nu e deadreptul primejdios. Voiţi un exemplu? Iată-l: în Statul nostru cu religia oficială greco-

ortodoxă, universităţile au în principiu — şi pe alocurea şi în fapt — câte o facultate de teologie. Se aşteaptă toată lumea ca aceste facultăţi să stea în slujba religiozităţii noastre, *deci* în slujba bisericei. Ei bine, nu. Atmosfera generală a statului a falsificat până într'atât viaţa noastră religioasă, încât amintitelor facultăţi le creşte pofta de... autonomie. Şi aşa s'a ajuns mai acum câteva luni la o declaraţie categorică în public, după care facultăţile nu s'ar simţi legate de bibiserică; ele fac doar... ştiinţă. Nu este o aberaţie? Să presupunem că în adevăr aceste înalte şcoale fac ştiinţă (am pe masa mea de lucru toate cursurile cari se predau la una din facultăţile de teologie din ţară!). Ce fel de ştiinţă e asta? Şi de la cine deţine, în cadrul religiei noastre ortodoxe, o şcoală dreptul şi delegaţia de a învăţa pe alţii? Nu de la biserică? Atunci?

Atunci suntem raţionalişti protestanţi, şi trebue să constatăm că aci ne-a dus patronagiul statului român modern şi oblăduirea ministerului de instrucţie asupra facultăţilor noastre de teologie.

Dar iată că în marginile noului stat românesc biserica a încercat o ofensivă pentru recucerirea drepturilor ei de viaţă; şi a isbutit să capete o lege care în anumite limite şi în anumită măsură înlesneşte această viaţă. Ea a parvenit între altele să fixeze — principial şi practic, — ceea ce până acum nu era tocmai clar, că şcoalele

teologice nu pot cădea sub jurisdicţiunea ministerului de instrucţiune. Printr'o consequenţă gravă, şi dintr'o... fudulie naivă, facultăţile de teologie au rămas totuş mai departe în cadrul universităţilor. Biserica a trebuit să recunoască faptul că aceste facultăţi sunt sterpe şi inoperante în forma lor actuală şi în mecanismul actual al învăţământului. Faptul că cea mai înaltă şcoală de teologie scapă de sub controlul şi supraveghierea ei era în adevăr ilogic şi dureros. Dar nu putea face altfel. Şi atunci a încercat o soluţie transacţională: a cerut pentru ea dreptul de a avea un cuvânt la numirea profesorilor. I s'a acordat, în formă; în comisiile de recomandarea profesorilor funcţionează după noua lege şi doi membri ai Sf. Sinod. Dar numai forma e satisfăcută; căci desemnarea acestor doi membri nu se face de biserică, — ci tot de universitate. Participarea bisericei la numirea profesorilor este deci iluzorie. Cu această nefericită încercare — a cărui proces este încă în curs — biserica ar fi trebuit să ajungă la încheierea că în actualele împrejurări controlul ei asupra învăţământului teologic superior este imposibil. Şi cum situaţia aceasta nu poate să dureze, biserica ar fi fost datoare să recurgă la soluţii eroice şi radicale; să lase pe oamenii de ştiinţă de la facultăţi să-şi continue opera lor ştiinţifică; să se dezintereseze de acest învăţământ; şi să încerce a-şi crea singură un sistem de şcoli superioare, apropiat necesităţilor religiei şi bisericii noastre.

Era singura cale care putea fi cu folos urmată; şi mărturisesc, am crezut un moment că, forţată de împrejurări, biserica va păşi curagios pe acest drum. De îndată ce condiţiile materiale îi vor îngădui-o.

Când iată, în primăvara aceasta, Sf. Sinod hotărăşte înfiinţarea unei *facultăţi de teologie* pe lângă universitatea din Iaşi, în conformitate cu legea din 1910. Aproape concomitent, arhiepiscopia Kişinăului cere tot *ministerului de instrucţie* înfiinţarea unei academii teologice în capitala Basarabiei. Iar ministerul combină cele două cereri, şi printr'o dialectică de o ingeniozitate şi o subtilitate în adevăr apreciabilă se opreşte la o soluţie intermediară: înfiinţează la *Kişinău, o facultate de teologie depinzând de universitatea din Iaşi.*

Să spunem ceva împotriva ministerului? Ar fi absurd. Ministerul face doar ceea ce-i convine, şi are căderea să facă. Dacă în această afacere e cineva răspunzător, e biserica: ea a avut în vara aceasta prilejul de a pune bazele unui învăţământ superior propriu. Guvernul nu i-a stat împotrivă; ci mai degrabă i-ar fi fost la dispoziţie. Era vorba numai să ceară. Dar biserica noastră nu a ştiut nici *ce* să ceară; nici *cum* să ceară. In loc să stabilească în prealabil un plan de lucru şi să pretindă după împrejurări realizarea unuia sau altuia din punctele acestui plan propriu, ni s'a dat spectacolul unor arhiepiscopii cari lucrau pe seama lor, uneori chiar peste

capul Sf. Sinod, şi care au transformat o chestiune de interes bisericesc şi naţional într'una de măsurătoare a forţelor şi ambiţiilor locale.

Să nu ne înşelăm: înfiinţarea nouei facultăţi la Kişinău sau Iaşi nu înseamnă înfrângerea Iaşilor ori Kişinăului; ci înseamnă slăbiciunea bisericei noastre ortodoxe care nici nu a ştiut să aibă un punct de vedere, nici nu a putut să se afirme ca un organism disciplinat, cu o fermă autoritate centrală.

...Nu aş fi spus lucrurile acestea, dureros de grele, dacă nu aş fi sigur că încă nu a sunat ceasul al douăsprezecelea. Le va auzi însă cineva măcar acum?

24 Septembrie 1926.

BISERICA ŢARANILOR

In substanţiala sa lucrare, *Introducere în Studiul Literaturii Vechi,* o carte rară, plină de sugestii şi deschizătoare de vaste perspective, profesorul *Alexe Procopovici* de la Cernăuţi stabileşte că întinderea creştinismului în Dacia a coincidat oarecum cu însăş formarea noastră ca popor. Faptul este de cea mai mare însemnătate. Căci natural că în asemenea împrejurări — în care viaţa publică, în plină prefacere, nu putea să aibă nici un fel de cadre exterioare fixe,— creştinismul să nu se fi împământenit la noi prin activitatea precisă a unei ierarhii bisericeşti constituite, ci prin

lucrarea stăruitoare, anonimă şi individuală a unor misionari desprinşi materialmente de baza lor canonică, sau în orice caz neprezentând-o în chip expres, conştient şi eficace.

Aceasta explică de ce ortodoxia noastră ţărănească nu e atât o religie cu o biserică chezăşuitoare a credinţei, cât mai ales un fel de cosmologie, în care elementele de dogmă strict ortodoxe se hipostazează în realităţi concrete; de ce, cu alte cuvinte creştinismul a coborât la noi în realităţile imediate ale zilei, contribuind la crearea unui univers specific românesc, obiectivat aşa de caracteristic în folklorul nostru.

Iar mai departe, aceasta explică de ce o credinţă aşa de vie şi de susţinută nu s'a completat în chip necesar cu o ierarhie bisericească puternic închegată, cum au fost de pildă cea rusă sau cea romano-catolică; precum şi dece slăbiciunea împinsă uneori până la inexistenţă a acestei ierarhii nu a fost în stare să primejduiască fermitatea religiozităţii noastre ţărăneşti.

Iată realitatea istorică. Poate ceva cam brutală, şi crud formulată; dar realitate. Pe ea încearcă de doi ani, foaia noastră să clădească mai departe. Creştinismul face parte integrantă din fiinţa noastră naţională. El închide în potenţialitate o concepţie de viaţă şi o disciplină. Dar potenţialităţile acestea rămân paralizate, atâta timp cât concepţia de viaţă nu e formulată, ca să poată deveni isvor de valori culturale, iar dis-

ciplina nu se exteriorizează într'un aparat ierarhic care să o impună.

Spre un sistem filozofic cu bază ortodoxă, şi spre o biserică mândră, curată şi puternică, au mers, într'o nedesminţită continuitate, timp de doi ani sforţările noastre. Nu ca înspre nişte idealuri inventate de o conştiinţă desrădăcinată din vremea ei şi neliniştită, ci ca înspre o necesitate impusă organic de tradiţia şi structura rasei noastre.

Am isbutit? Intrebarea este oarecum fără sens; căci *noi nu suntem conducătorii unei mişcări, ci numai reflexul unei stări de fapt.*

...Este bine totuş să adăugăm: *reflexul critic;* pentru ca să ştie toată lumea!

8 Noembrie 1926.

RELIGIE ŞI PSIHANALIZĂ

(Consultaţie cerută din afară)

Intre multele blestemăţii cari caracterizează epoca noastră de lichidare şi prefacere spirituală, se arată — şi se pare că chiar în Basarabia noastră — şi diverse secte erotice clandestine, cari în lipsă de altă ocupaţie mai ordonată, îşi caută o justificare „ştiinţifică" a aberaţiilor lor trupeşti. Adeptul unei asemenea secte nelinişteşte cu biata lui dialectică analfabetă pe o seamă de tineri dintr'un oraş de margine a ţării. Ei

ni se adresează deci, cu rugămintea de a le da, prin ziar, câteva lămuriri cu privire la interpretarea freudistă a religiei.

(Acum, evident, un ziar nu e o revistă, şi el se pretează numai cu greu la asemenea consultaţii. Cum însă pe de altă parte, nu aş voi să las fără nici un răspuns rugămintea tinerilor noştri cetitori, am să încerc totuş o lămurire. Rog însă pe corespondenţii mei să noteze că e o *excepţie,* şi să nu revie cu rugăminţi suplimentare. Cel mult ar putea să mi se adreseze personal; şi le voiu răspunde... dacă voiu avea timp).

*

Să deosebim în aşa numită interpretare psihanalitică a religiei două probleme distincte: a) viaţa personală a omului religios; b) fenomenul religios însuş; distincţia este necesară, pentru că şi faptele şi interpretările sunt altele.

Şi acum lămuririle:

I

S'a observat că viaţa omului religios este frământată de o mulţime de vedenii, pe cari respectivul le pune pe seama ispitirilor diavolului. Ce sunt aceste ispite? Răspunsul psihanalizei este simplu:

Freud afirmă că toate stările de conştiinţă de natură instinctuală, cari dintr'un motiv sau altul ne sunt neplăcute, sunt comprimate de noi şi alungate oarecum cu voinţă în subconştient, unde o bucată de vreme rămân ca moarte. Cum însă în natură nimic nu se pierde, aceste reprezintări dau cu timpul năvală în conştiinţă; la început numai ca motiv pe care se clădesc visele, mai târziu când ele se înmulţesc şi presiunea lor devine mai puternică, cu tendinţa de a pătrunde în viaţa conştiinţei în stare de veghe. In acţiunile individului intră prin aceasta un element iraţional, al cărui isvor rămâne de cele mai multe ori necunoscut; viaţa gândurilor lui este turburată de aceste reprezintări cari se ridică din inconştient; iar afecţiunile nervoase pot merge până la neurastenie şi isterie.

Acestea ar fi pe scurt explicaţia vedeniilor, halucinaţiilor, ispitelor la cari sunt supuşi sfinţii. Până aci însă nimic senzaţional. Asemenea explicaţii au mai încercat şi alţii. Ne aducem doar aminte de sinistrul şi desgustătorul caraghioslâc „ştiinţific" în patru volume a lui *Binet-Senglé*, intitulat *„La Folie de Jesus"*.

Freud însă are şi o teorie proprie. El pretinde anume că dintre toate reprezentările cari nu ne convin şi care prin urmare sunt mai ales comprimate, cele mai supărătoare sunt cele de natură sexuală. Grupul cel mai frequent al reprezintărilor cari provoacă aşa numitele neurose ar fi aşa dar cel sexual.

Asta este toată teoria.

Şi acum comentariul.

Să presupunem că teoria ar fi perfect exactă (ceea ce totuş nu e cazul); când ar fi viaţa sfinţilor explicabilă prin psihanaliză? 1. când în adevăr ispitirile s'ar dovedi că sunt de natură isterică (şi pe urmă, ce înseamnează histerie? Ştie cineva să spue precis? I-am fi toată lumea recunoscătoare!). 2. când s'ar stabili că originea acestor vedenii isterice stă exclusiv în reprezentări de natură sexuală.

A dovedit cineva aceste două afirmaţii? Mi se pare că nu. Atunci?

(Spre dezolarea amatorilor de teorii pornografice trebue de altfel să adaug că conceptul de sexualitate pe care îl întrebuinţează Freud, este cu mult mai larg decât cel curent; aşa de larg, încât el devine neprecis şi irelevant).

Iată deci că redusă la ultima ei expresie, dar totuş riguros exactă, noua ştiinţă a psihanalizei nu se dovedeşte capabilă să explice viaţa personală a omului religios.

Să vedem atunci cum se comportă această teorie faţă de fenomenul religios însuş.

II

Transformând conceptul de sexualitate şi lărgindu-i înţelesul Freud a ajuns şi la alte încheieri. Şi anume el pretinde că tot aşa după cum o maşină poate transforma de pildă căldura în

lucru mecanic, respectiv în mişcare, sexualitatea are puţinţa să-şi transforme energia ei într'o activitate spirituală. Despărţită, prin comprimare, de obiectul ei natural, sexualitatea îşi caută un alt obiect, mai adesea ori abstract, asexual, care e în stare să devieze energia dela linia ei originar sexuală şi să o îndrepte pe calea unui proces de creare spirituală. Această transformare o numeşte Freud *sublimare*. De o astfel de natură ar fi între altele, conform psihanalizei, creaţia în ordine artistică: energie sexuală deviată.

Această concepţie a fost aplicată şi la explicarea faptului religios, care nu ar fi decât rezultatul devierii energiei sexuale. Numai că în faţa problemei religiei, conceptul freudist de sexualitate s'a dovedit insuficient. *Werner Achelis*, care a încercat o, interpretare psihanalitică a religiei, recunoaşte acest fapt, şi apelează la o derivaţie metafizică a psihanalizei, şi anume la teoria lui *Hans Blüher*, care înlocueşte noţiunea quasi-fisiologică de sexualitate, prin aceea metafizică de *eros*.

Două sunt aşa dar momentele mai însemnate în teoria psihanalitică a faptului religios: sublimarea şi erosul. Care este însă semnificaţia şi valoarea acestei teorii? Să mărturisim: mediocră, nesigură şi din punct de vedere al disciplinei ştiinţifice, inferioară.

1. Ea nu contestă existenţa fenomenului religios şi nici a unui plan religios ontologic; ci încearcă numai o descriere a procesului religios din om. Deci, în cel mai bun caz psihologie şi nu metafizică. Metodă falşă şi analfabetă.

2. Teoria sublimării poate fi cel mult sugestivă. Ea nu e însă nici precisă, nici ştiinţificeşte stabilită, ea corespunzând unor fapte.

3. Conceptul de eros nu are nici un fel de limite. Contactul lui cu vechea sexualitate freudiană este aproape nul. Deci chiar dacă interpretarea psihanalitică a religiei ar fi stabilă, aceasta nu înseamnează că religia e în funcţie de sexualitate.

Iată chestiunea schematic expusă.

Situaţia e destul de clară. Teoreticianul respectivei secte basarabene nu prea are habar de lucruri. Nu face nimic; suntem siguri că va stărui în teoretizări. Cei mai aprigi apărători ai „ştiinţei" au fost întotdeauna analfabeţii.

10 Noembrie 1926.

DUMINICA.

Iertare! Iertare creştină. Cuvântul a fost prea des pomenit în ultimele zile. Dar la înţelesurile lui câţi dintre noi se vor fi gândit cu dinadinsul? Şi totuş el trebue lămurit.

Creştinismul este religia iubirii, a milei şi a iertării. Religia celor slabi deci? A sclavilor? A, nu! Ci mai de grabă a eroilor. A eroilor umili şi anonimi; a celor cari s'au înfrânt pe ei, a celor cari nu mai sunt ai lor, ci ai lui Dumnezeu.

Cine nu mai cere nimic pentru el, — e creştin.

Cine nu mai există prin el, — e creştin.

Cine s'a omorât în trupul lui, în ambiţiile şi poftele lui, dar trăeşte în spiritul şi în legea lui, care e a lui Dumnezeu, e creştin...

Inseamnă însă aceasta că un creştin nu există, nu cere nimic, nu vrea nimic, nu luptă pentru nimic? Deloc. El este, luptă şi cere împlinirea legii lui Dumnezeu.

De-ţi va greşi aproapele tău nu de şapte ori, dar de şaptezeci de ori câte şapte, iartă-l pre el. De sigur. De-ţi va greşi ŢIE! De-ţi va greşi ţie, nu ai nici un drept să-l osândeşti; căci cine te-a pus pe tine judecător în propria ta cauză: şi de unde vei lua puterea să osândeşti, şi hotărârea să execuţi?

Cum de poţi aduna atâta tărie în sufletul tău, încât să iei asupra ta păcatul grozav de a te înscăuna ca stăpân peste oameni? Deci iartă-l. Dar noi mai ştim ceva:

Ştim că batjocorit, scuipat, pălmuit şi spânzurat pe cruce, Christos a gemut îndurător: Iartă-le lor, Doamne, că nu ştiu ce fac. Dar tot Christos îndurătorul a toate e cel care a luat biciul şi a gonit pe zarafii şi negustorii cari spurcau casa Domnului. De ce se uită aşa uşor lucrurile acestea?

De ce nu ne dăm seama cà blasfemăm şi că batjocorim tocmai ce e mai cutremurător de sublim în creştinism atunci când bagatelizăm iertarea creştină făcând din ea o muşama cu

care să acoperim păcatele ce se fac în potriva „legii"?

Căci tocmai asta e sublim în religia noastră: desrădăcinarea subiectivismului şi a sentimentalismului obicinuit să centreze toate întâmplările asupra noastră înşine, — şi punerea noastră absolută în slujba unei realităţi transcendente nouă. Iertarea în domeniul relativ al personalului e la locul ei: pentrucă noi neexistând ca „noi", insulta ce ni se face nu are obiect, nu există pur şi simplu. Iertarea greşalelor greşiţilor noştri echivalează cu indiferenţa faţă de răul care ni se face pentru că acest rău noi nu-l simţim, nu trebue să-l simţim. Aşa fiind iertarea nu e un principiu de morală, ci o metodă terapeutică pentru prelucrarea noastră personală.

Dar atunci iertare pentru păcate în potriva legii nu există pentru noi; ea nu stă în mâna noastră, ci în mâna lui Dumnezeu; singur poate Dumnezeu să ierte. Noi nu! Ar fi prea mare îndrăsneală, şi orgoliul acesta ne-ar pierde.

Incetaţi deci, mieluşei ai lui Dumnezeu, cu risipa de generozitate; NON DE RE TUA AGITUR!

29 Noemvrie 1926.

LA NAŞTEREA DOMNULUI

...Iară Irod Impărat,
Cana Galileei...
Auzind s'a supărat,
Cana Galileei...

...Când s'a născut Mântuitorul, în Roma stăpânea Octavian, — iar în Iudea Irod. Perechea era bună. Un aventurier crud şi criminal, stăpânul. Un monstru perfid, vasalul.

Rareori istoria a avut să înregistreze orori mai insultătoare ale umanităţii. Un pripăşit îndrăzneţ şi lipsit de scrupule, Irod era un Idumeu. Cu Iudeea nu avea nimic comun. Uzurpase domnia foştilor lui stăpâni din neamul Asmoneilor. Graetz, care obişnueşte să se documenteze, ni-l înfăţişează condamnând la moarte pe Hircan, ultimul domnitor din familia învinsă, şi pe nepotul acestuia, Aristobul, căruia totuş, maică-sa Alexandra, o femeie îndrăzneaţă şi întreprinzătoare, isbutise să-i câştige protecţia lui August şi a Cleopatrei. Se însoară cu Mariamne, sora lui Aristobul, ca să-şi legitimeze tronul; dar sfârşeşte prin a o trimite la moarte. Tocmeşte un istoric, pe Nikolaos din Damasc, să-i facă o genealogie... babilonială; şi e tot neliniştit. Domnia nu-i e sigură; peste tot nu vede decât primejdii, spioni, asasini plătiţi. Archelaus, ultimul născul al Mariamnei e şi el executat. Zadarnic. Ori ce pretendent îl făcea s ătremure.

Superstiţios şi credul, terorizat de propriile lui crime şi de grija păstrării unui tron care nu-i

aparţinea, — aşa l'au găsit cei trei crai dela răsărit, cari veneau să-i anunţe naşterea unui nou rege în Iudea.

Să ne mirăm că, atunci când Magii nu s'au mai întors ca să-i spună unde e noul rege, el dă ordin să fie sugrumaţi toţi copiii Betleemului? Câţi au murit, nu se ştie. Apocalipsa lui Ioan vorbeşte de patruzeci şi patru de mii. Flavius Iosephus, tace. Dacă ar fi s ăcredem pe Macrobius, în măcel a pierit şi unul din fiii lui Irod. Pedeapsă dumnezeiască, sau perversitate bestială?..

Biserica sărbătoreşte pe aceşti prunci, mai mici de doi ani, prima răscumpărare a turburătorului noroc de a ne fi venit Mântuitorul. Cunosc un vechiu imn latin de o înduioşetoare frăgezime:

Innocentes pro Christos
infantes occisi sunt...

Prunci nevinovaţi fură ucişi pentru Christos; asasinaţi în vârsta laptelui, de un rege criminal, ci urmează Mieluşelului, el însuş fără pată. Salut, flori ale martirilor, pe cari în chiar pragul lumei urmăritorii lui Christos vă smulseră, precum furtuna rozele înmugurite. Voi cele dintâi victime pentru Christos, turmă fragedă a jertfiţilor, la picioarele altarului, bieţi copilaşi, vă jucaţi cu palmele şi cununile voastre.

Aram sub ipsam simplices
Palma et coronis luditis...

Este una din cele mai emoţionante şi mai semnificative prăznuiri. A, Copilul Sfânt, născut în ieslea simplă a Betleemului, căruia i se închină boul şi asinul, păstorii şi cei trei Magi ai răsăritului; stăpânul cerului şi al pământului căruia îi pregătim în sufletele noastre „pat de flori" pentru a se sălăşlui întru noi, spre mântuirea noastră! Desigur, asta e Crăciunul. Dar bucuria mântuirii nu e singură; şi e atât de cutremurătoare, că nu o putem suporta cu inima liniştită. Ori ce bucurie se clădeşte pe o jertfă. Ca şi bucuria veştii bune a naşterii Domnului, pentru care omenirea a plătit birul câtorva mii de prunci gâtuiţi. Care este jertfa noastră?..

Pedeapsa — o ştim: Patru ani dela naşterea Domnului, Irod murea: îi putrezise carnea; viermii îi sfârtecau de viu trupul; îl frigeau picioarele; răsuflarea îi mirosea a stârv. Avea oroare de el însuşi — şi se omorî singur, nemai putând îndura chinuri oribile. Grozavă pedeapsă, de sigur, pe care cărţile noastre obicinuite nu ne-o ţin la îndemână. Irod dispare pentru noi odată cu porunca pentru uciderea copiilor de sân. Noi uităm însă a ne aminti şi valul nesfârşit de sânge şi de lapte care a curs ca o răzbunare a Râului, către care omenirea trebuia să expieze norocul Mântuitorului înfăptuit, — şi groaznica moarte a lui Irod, unealtă perversă a celui rău.

Să ni le aducem aminte astăzi, în această zi mare, ca o conştiinţă a jertfelor pe cari le dato-

răm, — pentru răscumpărarea isbăvirii noastre. Căci toate bucuriile fără reculegere — nu rezistă colţului vremii.

Sâmbătă 25 Dec. 1926.

„...ŞI S'A FĂCUT OM"

In nesfârşitul întuneric eu văd Treimea sfântă, şi în Treimea desprinsă din noapte, în mijloc, mă văd pe mine însu-mi în picioare.
Angelo de Foligno

Aşa mărturisim noi creştinii că Dumnezeu fiul s'a coborât pe pământ, s'a întrupat dela Maria Fecioara, şi a devenit *om*. Pentru ca această coborâre a lui să însemne iarăş mântuirea noastră.

Poate că amintirea, în aceste zile de sărbătoare, a naşterii ca om a Domnului Christos, e un prilej de reflecţiune la ceeace este mântuirea noastră prin Messia. Căci ar fi cu mult prea sărac Crăciunul nostru, dacă nu l-am trăi decât în atmosfera lui dulce-aromitoare, dar lipsită de rodnicie, a obiceiurilor, şi nu am încerca să depăşim, cel puţin în această împrejurare, cercul îngust al concretului, în spre înţelesurile noastre mai adânci.

Naşterea lui Christos indică momentul *istoric* în care Dumnezeu s'a făcut om. Iar această apariţie a lui Christos, anunţată de Legea veche în zeci şi sute de chipuri, este faptul fundamental a adevăratei antropologii ca înţelegere a omului.

De ce uităm aşa de stăruitor a ne gândi la aceasta?

Conştiinţa greacă socotea pe om şi Dumnezeu deosebiţi şi în închegarea lor intimă şi spaţial. Erau deosebiţi şi trebuiau să rămână aşa. Iar lumea judaică a vechiului Testament nu gândea altfel.

Desigur, omul fusese creat după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu; dar păcatul originar însemna căderea definitivă; isgonirea lui din paradis echivala cu o *schimbare de esenţă,* schimbare pe care Messia cel cu calul alb ar putea să o anuleze; iar încercarea Kabbalei de a depăşi prin Adam Kadmon situaţia tragică a omului, a isprăvit într'un fel de panteism, cel puţin tot aşa de fără ieşire ca şi ancorarea în vechiul Testament.

Numai omenirea lui Christos a desfăcut cercul de fier al acestei vecinice şi întunecate robii. Căci Dumnezeu în cea de-a doua ipostază a lui a devenit om, s'a purtat printre oameni şi le-a trăit viaţa în forma ei vecinică şi absolută. Christos — noul Adam.

Aşa s'a stabilit legătura firească între om şi Dumnezeu, — şi s'a ridicat din nou omul la conştiinţa esenţei lui divine. Veacurile adevăratului creştinism aveau vie această conştiinţă, următoare cum erau cuvântului Sfântului Pavel, care ştie că *omul va ţine scaun de judecată pentru îngeri.* Omul deasupra îngerilor în ierarhia lumii adevărate, iată marele fapt făcut posibil prin întruparea lui Christos.

Ce departe suntem de lucrurile acestea, care ne interesează totuş în aşa de înalt grad. E adevărat, noi stăm încă sub hipnoza „marei întoarceri" a renaşterii; care aşezând pe om în centrul universului, i-a redat autonomia, instaurându-l în vechea lui demnitate pe care i-o confiscase creştinismul. Dar chiar aşa să fie? Reprezintă în adevăr mentalitatea modernă un plus de inovaţie omenească?

General vorbind, lumea nouă s'a străduit să integreze întreaga existenţă concretă într'un singur *proces,* mişcare pe o singură linie. Aşa a fost înglobat şi omul în ordinea naturală a lucrurilor, acordându-i-se poate, în această ordine, o situaţie proeminentă, dar desbrăcându-l în fapt de atributele divinităţii.

Că aceste atribute există totuş efectiv, nu încape îndoială. Probă însuş acest evoluţionism de structură ştienţistă, care nu s'a putut sustrage dificultăţilor rezultate din noul punct de vedere, decât prin îndumnezeirea realităţii concrete în care fusese coborât omul. De aceea toate sistemele metafizice ale lumii de după renaştere sunt precumpănitor *panteiste.* Soluţie hibridă, fără îndoială, dar dovedind necesitatea de a vorbi cu Dumnezeu în categoria în care se plasează omul.

In toată această perioadă de sărăcire spirituală, singură mistica a isbutit să salveze antropologia,

menţinând-o pe piscurile însorite ale metafisicului; mistica creştină şi cealaltă.

Căci singură această cugetare a ştiut să nu părăsească punctul de vedere *cosmic* în înţelegerea şi valorificarea omului, atunci când filosofia se bucura a crede că a surprins cheia înţelepciunii absolute, pentru că isbutise să integreze antropologia în domeniul *naturei.*

Dar tradiţia gândirii mistice s'a pierdut; pe măsură ce a secat vâna religioasă a culturii. Omul a coborât din ce în ce mai mult în lumea lucrurilor, pierzând contactul cu divinitatea, din care totuşi se împărtăşeşte prin esenţa lui; — într'atât încât chiar pentru conştiinţe religioase ridicate îngerul a devenit un ideal de perfecţionare; uitându-se faptul elementar că, într'o cosmologie creştină consequentă, înger şi om se mişcă pe linii deosebite; cel dintâiu nefiind decât ideal de sublimare *a lucrurilor;* cel de al doilea, treaptă de ajungere la Dumnezeu.

Gândurile acestea să ni le readucem în minte astăzi când vom asculta vechea solie „Naşterea ta, Christoase, Dumnezeul nostru, *răsărit-a lumii lumina cunoştinţei...*" Poate că cel puţin nădejdea recâştigării pierdutei demnităţi omeneşti se va coborî mângâietor asupra noastră.

Duminică 25 Dec. 1927.

CONCORDATUL

D. Vasile Goldiş, fostul nostru plenipotenţiar în tratativele cu Vaticanul, şi cel care a semnat concordatul la Roma în vara anului trecut, publică într'o broşură textul concordatului întovărăşit de un memoriu care indică până în amănunt chipul în care au fost duse tratativele şi datele pe care a avut să se sprijine guvernul de pe atunci.

D. Goldiş se vede prin urmare autorizat să dea în public toate elementele discuţiei. Era singura persoană care avea calitatea să o facă. Cu aceasta, d-sa desleagă mâinile celor cari cunoşteau deja faptele, dar cari eram ţinuţi prin îndatoriri şi indiscreţiuni a nu face uz de cunoştinţele noastre.

Cu aceasta se satisface şi dorinţa repetat exprimată a tuturor celor interesaţi, de a se cunoaşte textul unui tratat asupra căruia s'au spus prea multe lucruri, dar s'au ştiut prea puţine.

Publicaţiunea vine la un moment foarte potrivit. Legea cultelor, minoritare, depusă deja în Senat, ridică o adevărată furtună de proteste, în care nu lipsesc argumente impresionante. Intre ele cele ale clerului ortodox, deoparte, ale românilor ortodocşi de alta. Cum erau de aşteptat însă, discutarea legii cultelor a împins problema până la concordat, care este considerat de unii ca originea însăş a răului. Şi se cere pur şi simplu anularea acestui act.

Practic vorbind, anularea concordatului este foarte simplă. Textul publicat de d. V. Goldiş cuprinde în art. XXIII, alin. 2 următoarea dispoziţiune: „Cele două părţi contractante îşi rezervă facultatea de a denunţa prezentul concordat cu un preaviz de şase luni". Prin urmare d. Goldiş nu ne-a legat chiar aşa definitiv de mâini şi de picioare, cum ar avea aerul să pretindă fraţii noştri de la „Telegraful Român!" Ce e mai uşor guvernului, decât să anunţe Vaticanul că nu mai înţelege a observa condiţiunile contractului. Evident, dacă poate; adică, dacă are interes să o facă.

E adevărat, punctul de vedere al societăţii Clerului ortodox e că statul trebue să renunţe imediat la această legătură. Numai întrebarea e ce calitate are clerul ortodox a se pronunţa în această chestiune.

Argumentele pomenite în diverse memorii şi moţiuni, cum că ortodoxia ar fi generat şi întreţinut neamul românesc, fac parte, pentru orice om de disciplină ştiinţifică, dintr'un arsenal retoric al cărui valoare de argumentare e foarte redusă.

Noi nu discutăm, dacă concordatul e folositor sau primejdios; aceasta o vom face cu un alt prilej, care nu va întârzia; ci vrem să stabilim anumite fapte a căror ignorare face şi mai dificilă discuţia pe seama problemelor religioase, discuţie destul de grea prin natura delicată a problemelor.

Biserica ortodoxă — mai exact cei cari militează în numele ei — obicinueşte a identifica *neamul românesc cu ortodoxia.* In această chestiune îi stăm alături. Toată nemulţumirea şi tonul acru pe care presa unită le păstrează faţă de acţiunea ziarului nostru provine din faptul că hotărît şi repetat am atras atenţia asupra caracterului hibrid şi absolut nepotrivit structurii spirituale a rassei noastre a uniatismului.

Dar este absolut nefundată pretenţia aceloraşi ortodocşi de a identifica *ortodoxia* cu *statul român.* E la mijloc o confuzie împotriva căreia am scris în repetate rânduri. Nimeni nu a ripostat, pentru a face valabile argumente împotriva tezei noastre. In schimb confuzia persistă; şi ea e utilizată cu o insistenţă care face să se ridice bănueli asupra bunei credinţe.

Statul român este un organism politic modern. Ca atare, resorturile lui, structura lui, legile lui de evoluţie şi elementele hotărîtoare în această evoluţie sunt astăzi streine — cel puţin în înţelegerea şi voinţa oamenilor politici — de factorul religios. Noi nu spunem că este bine aşa. Spunem numai că AŞA E. Incercarea de a solidariza statul cu interesele bisericii în genere, este prin urmare dela început sortită nesuccesului.

Iar încercarea de a le solidariza cu interesele ortodoxiei e nedreaptă. Trebue să înţelegem odată pentru totdeauna că statul nu se poate identifica cu punctul de vedere al unei parţi a populaţiei sale, chiar dacă această parte re-

prezintă marea majoritate a locuitorilor, cu tot felul de drepturi istorice sau altfel.

Aşa că protestul societăţii clerului ortodox e nepotrivit. Clerul ortodox nu poate indica *statului român* ce are de făcut în relaţiile sale internaţionale, în actele sale pur politice. Clerul ortodox poate cel mult cere ceva pentru el; dar nu e îndreptăţit a interzice statului — care trebue să fie *neutral* sub raportul religios — să dea altor confesiuni ceea ce crede el că trebue să dea.

Aci poate interveni altcineva; cetăţeanul. Deci cetăţeanul şi nu clerul ortodox să stea la discuţie astăzi cu statul. A făcut-o? Şi în ce formă? Vom cerceta.

8 Martie 1928.

PENTRU REINTRAREA IN ORTODOXIE

Zis-a oarecare dintre Farisei Domnului Isus Hristos: „Spune Apostolilor tăi să tacă". Iar Domnul Hristos, răspunzându-le, au zis lor: „Adevăr zic vouă, că de vor tăcea aceştia, pietrele vor striga"

Năucitoarea hotărîre dela 23 Februarie, prin care Sf. Sinod al bisericii noastre, revenind asupra îngăduirii dela 5 ale aceleiaşi luni, interzice în chip formal prăznuirea Paştelor pe data de 5 Mai, începe a-şi da roadele. Fără vrerea lui, numai prin faptul că nu a încetat un singur moment să apere punctul de vedere drept credincios, ziarul nostru devine centrul către care se

îndreaptă plângerile — şi nădejdile — tuturor ortodocşilor pe cari îi are această ţară. (Şi are mulţi!). Tot felul de întâmpinări, prezentate personal, prin telegrame, prin memorii sau pantahuze se adună din toate părţile ţării, mărturisind — împotriva tuturor scepticilor — cât de vie este în popor *credinţa*.

Intâmplările acestea le-am prevăzut. Iar împotrivirea noastră la multiplele nehotărîri sinodale, sprijinită pe nesfârşita serie de argumente pe care am înfăţişat-o, verificată printr'o amplă schimbare de perspectivă, avea de scop nu numai restabilirea bisericii în drepturile ei, ci — încă evitarea unei agitaţii care nu se putea să întârzie. Urechea sinodalilor a rămas însă surdă la chemarea noastră. Iar răsvotul dela 23 Februarie înseamnează că dela ei nu se mai poate aştepta nimic. De aceea tuturor celor cari în scris sau prin viu graiu ne întreabă ce mai e de făcut, le răspundem că de acum *campania aceasta trebue strămutată de pe tărâmul împotrivirii teoretice pe cel practic al organizării unei rezistenţe a dreptcredincioşilor*.

Până la iniţierea acestei campanii însă, care nu mai poate întârzia prea mult, — lămurirea unei chestiuni prealabile: este această luptă pravoslavnic fundată, sau ridicarea împotriva sinodului e un păcat de moarte? Părerea aceasta, a „cuminţilor" a fost desbătută în ultimele zile prin presă, — şi ea merită să fie cercetată; pentru ca nici un fel de îndoială să nu se strecoare în

sufletele credincioşilor, asupra a ceea ce ei au de făcut.

Să spunem deci din capul locului că părerea aceasta e falsă; şi să o dovedim. Două sunt de fapt chestiunile în desbatere, şi anume:

1. Există pentru un ortodox putinţa să se împotrivească unei hotărîri a sinodului?

2. Există pentru laici putinţa de a fi la un moment dat în mai mare măsură deţinători ai adevărului de cât ierarhia eclesiastică?

Intr'un caz ca şi în celalt, răspunsul este: DA. Şi iată şi motivele:

La chestiunea I. Aşezarea bisericii creştine nu se sprijină pe un corp de prescripţiuni normative arbitrare şi contractuale, cum e uneori cazul legilor juridice. Ca atare, orice dispoziţie de caracter eclesiastic nu îşi are isvorul nici în *util*, nici în *bine*, ci în *adevăr*. Trăsătura caracteristică şi esenţială a aşezării bisericii noastre este prin urmare *Adevărul*. De unde urmează că nu urmăm o indicaţie a bisericii pentru că e a bisericei, ci pentru că ea exprimă adevărul. (Orice credinţă sau afirmaţie de altă natură este catolică). Evident, nu e vorba aci de beteagul adevăr ştiinţific, la dispoziţia raţiunii omeneşti (asta ar fi protestantism de cea mai săracă speţă), ci de adevărul religios, depozitat oarecum astăzi în dogme, canoane şi predanie.

Din acest postulat fundamental decurge încheierea că *există o măsură obiectivă a adevărului*. Şi că sinoadele nu pot hotărî cu dela ele

iniţiativă, ci numai în conformitate cu dogma, cunoanele şi predania. Iar dacă nu o fac, greşesc (cum am dovedit-o, de pildă, pentru sinodul nostru, în chestia calendarului). De altfel, sinodul local al unei autocefalii nici nu are darul hotărîrii fără greşală. Afirmaţiile unui sobor arhieresc nu poate purta pentru norod semnul adevărului, decât atunci *când uneşte în aceeaş mărturisire pe toţi episcopii drept credincioşi, din toată lumea şi din toate vremurile*. Este acesta cazul pentru hotărîrile sinodului nostru, dela 24 Ianuarie, 8 şi 23 Februarie? Evident, nu.

Sinodul, deci, poate să greşească.

Mai mult, sinodul a greşit.

Are drept un credincios, deci, să se împotrivească unei hotărîri a Sinodului? De sigur că DA, de îndată ce hotărîrea unui sobor ortodox nu este un act de autoritate, ci mărturisire a adevărului, şi de îndată ce ori care creştin are măsura adevărului în dogme, canoane şi predanie.

Din aceste consideraţiuni decurge cu evidenţă şi răspunsul.

La chestiunea II. Din moment ce adevărul pravoslavnic este obiectiv, de îndată ce există un precis cadru indicatoriu pentru orice nouă situaţie bisericească — cadru format de dogme, canoane şi predanie — trebue să admitem că mai degrabă e deţinător al adevărului un laic care respectă acest cadru, decât un episcop sau o adunare de arhierei cari nu îl respectă.

Istoria e de altfel aci, pentru a ne confirma.

Şi încă într'un caz care ne e cu deosebire aproape. Când Românii din Ardeal au făcut la sfârşitul veacului al 18-lea unirea cu Roma, au acceptat această unire 83 la sută din preoţi, dar numai 12 la sută din turma credincioşilor. Şi atunci, întreb pe prea cinstiţii apărători ai ierarhiei eclesiastice, — cine au fost în acele împrejurări tragice păstrătorii dreptei credinţe? Preoţii cari împreună cu mitropolitul lor au trecut în proporţie de 83 la sută sub stăpânirea Romei, trădând, *pentru interese lumeşti,* dreapta credinţă strămoşească, — sau poporenii dintre cari 88 la sută au rămas credincioşi legii şi au trecut în ţara românească pentru a-şi aduce de acolo Vlădică nou, pentru legea cea veche?

Să isprăvim deci cu falsa supunere faţă de o ierarhie care înfrânge legea.

Sinodul a greşit.

Sinodul să ispăşească.

Avem dreptul a o cere, — şi o vom face.

27 Februarie 1929.

INVIERE

A înviat Christos.

Sunt ani de când întoarcerea prăznuirii acestei cutremurătoare fapte ridică în mine aceeaş tristeţe: iarăş voiu ceti aceleaşi comentarii şi voiu auzi aceleaşi interpretări. Proastă literatură protestantă, anemic efort de „cugetători" poziti-

vişti în nevoia slăbănoagă de a împăca domeniul raţiunii cu cel al harului. Ca şi cum cine a intrat odată în împărăţia harului se mai necăjeşte cu neputinţa raţiunii!

Ce zadarnică bâiguială — ştiinţifică, dragă doamne! — în jurul unui FAPT simplu şi evident! „Renaşterea naturii", „mitul solar" şi atâtea alte neputinţe, pentru a excamota faptul năucitor, dar FAPT, al învierii după trup a lui Christos. Căci a înviat, aşa cum o hotără mai dinainte, de altfel, scriptura; şi a fost, după trup, în mijlocul alor Săi, în acelaş fel precis şi *real* în care este în mijlocul nostru — trup şi sânge — şi va stărui să fie până la sfârşitul veacului.

A înviat, *cum vom învia şi noi,* atunci când vor suna trâmbiţele judecăţii din urmă, se vor rupe peceţile cărţii şi vor cădea zidurile carcerii *vremii;;* adică la *sfârşitul veacului.*

Aci e doară toată „taina"; care nu e, de fapt, nici o taină, ci numai o neînţelegere. Noi vom învia din morţi la judecata de apoi. Adică atunci când se va sfârşi *istoria,* şi vor cădea încercuirile timpului şi spaţiului. Ne-am născut în timp; am murit în timp; vom învia însă dincolo de veac. Intocmai ca Christos; devenit om şi jertfit în veac; dar înviat în afară de acesta, şi rămas în mijlocul nostru după natura lui de înviat în afara veacului.

Cum se lămuresc toate! Şi învierea, şi prezenţa lui deapururea în mijlocul nostru! In sfânta împărtăşanie este prezent Christos nu „în formă

de" pâine şi vin, ci existând *în chip real* ca trup şi sânge. Nu e deci vorba de un simbol, de o prefiguraţie, ci de un fapt real. Şi totuş... noi nu *vedem* acolo decât pâine şi vin, de şi *este* trup şi sânge.

Ce înseamnează asta? Insemnează că există mai multe planuri de existenţă; şi că pentru fiecare din aceste domenii noi *trebue* să avem mijloace speciale de investigaţie. Că nu putem să înţelegem prin raţiunea noastră decât ceea ce cade *înlăuntrul* veacului; şi că pentru ceeace este în afara lui avem nevoe de un alt instrument, în speţă — al credinţei.

Din această lume de dincolo [illegible] face parte învierea după trup a lui Christos; care înviere, ca şi înălţarea la cer, ca şi prezenţa în mijlocul nostru, nu sunt *minuni*, decât în ordinea veacului şi a raţiunii; dar sunt realităţi şi existenţe *fireşti* în ordinea care ţine de domeniul credinţei.

Simbol? Nu. Ci FAPT. Simbolic, poate fi cel mult *limbajul* nostru. Faptele însă nu pot fi simbolice, ci numai fapte, pur şi simplu. A înviat Christos. Nu Christos-Dumnezeu, ci Christos-Omul, anticipând învierea noastră la sfârşitul veacului *Anticipând-o*, dar nu schimbându-i natura. Invierea Lui e la fel cu învierea noastră; şi după cum noi vom învia la sfârşitul veacului, deci *după încetarea* acestuia, aşa a înviat şi El: în afară de veac.

Afirmând prin aceasta existenţa mai multor

lumi, de grade de realitate deosebite, sau mai exact comportându-se în chip deosebit faţă de Absolut.

Şi astfel învierea nu este actul prin care noi am fost mântuiţi ;ci numai anunţarea şi definirea lumii în care vom trăi după judecata de apoi.

„Christos a înviat din morţi, *cu moartea* pre moarte călcând..." Moartea lui, — deci *jertfa* lui este faptul hotărîtor al mântuirii noastre. Invierea este doar semn pentru viaţa veacului *ce va să vie*, deci nu a veacului care, pentru noi, este în acest moment.

Să lăsăm deci interpretările şi încercările de a înţelege, şi să mărturisim smeriţi *credinţa* noastră nestrămutată:

„Şi a înviat a treia zi după scripturi".

20 Aprilie 1930.

ORTODOXIE

Groaznica întâmplare dela Costeşti ne-a pus — prin comentarii ale căror obiect a fost — încă odată în faţă înstrăinarea noastră desăvârşită de duhul pravoslaviei. Şi mai întristătoare de cât toate a fost fără îndoială atitudinea prietenilor bisericii. Pârjolul acesta dumnezeiesc le-a luat glasul: ce or să zică credincioşii! Vă închipuiţi... discreditul care cade asupra lui Dumnezeu prin faptul că tocmai cei care se adunaseră în Casa

Lui au fost jertfele acestei grozăvii. Iar bucuria lor a fost fără margini, când au aflat că „Evanghelia nu a ars", iar mai acum un an se furase chiar la Costeşti salba dela icoana Sfintei Filofteia.

Bieţii oameni erau salvaţi: aveau „explicaţia". O minune de o parte, o pedeapsă cerească de alta. Pentru nişte credincioşi cari se străduiau să găsească scuze lui Dumnezeu, pleaşca era în adevăr grasă.

Inchipuiţi-vă însă că s'ar afla cineva care să lămurească pe aceşti advocaţi ai Absolutului, că de când e lumea şi există cărţi, s'a constatat că aceste cărţi nu ard decât foarte greu; mai ales cum se găsea sfânta Evanghelie dela Costeşti, strânsă între pardoseală şi trupul preotului; şi că afacerea cu salba Sfintei Filofteia nu ar fi decât o poveste. Ei, — ce s'ar întâmpla atunci? Ar rămâne Dumnezeu în vină sau în lipsă cu ceva faţă de noi? Şi credinţa noastră ar avea prilej de clătire? La puţin s'ar mai reduce atunci viaţa şi realitatea credinţei!

Şi cu toate acestea, punctul de vedere al „credincioşilor" noştri de astăzi ăsta este! Şi anume cu două rădăcini. Prima, un fel de înţelegere negustorească a raporturilor dintre om şi Dumnezeu. A doua, o necesitate, superficială prin natura ei, de a exprima în material conceptual şi raţionat manifestările lui Dumnezeu. Ambele tot aşa de false şi de străine faptului de credinţă şi vieţii religioase.

Raporturile negustoreşti, de „do ut des", sunt, structural, de origine catolică. Ele se încadrează în tendinţa augustinică de a realiza împărăţia lui Dumnezeu pe pământ, tendinţă degenerată în protestantism până la credinţa proastă că respectarea universală a perceptelor evangheliei, şi prin aceasta stârpirea durerii pe pământ, este un ideal realizabil. Aşa fiind, omul se roagă pentru ca Dumnezeu să-i dea în schimb o mai bună aşezare a treburilor lui aci pe pământ. Şi cum orice „avantagiu" are ca corelativ o jertfă, bietul om e dispus şi la jertfa aceasta; cu atât mai mult cu cât Dumnezeu e un bătrân generos care vinde ieftin şi bun. Există, astfel, chiar aci în Bucureşti, o statue făcătoare de minuni, a Sfântului Antonie din Padua, care face tot felul de afaceri — căsătorii, găsire de obiecte furate, etc. — în schimbul unei jertfe, care de cele mai multe ori ia forma plăţii în bani. Acum de curând chiar, o biată femeie care-şi împuşcase — sau aşa se zicea — amantul, a fost achitată de justiţia românească, în schimbul unei plăţi de 50.000 lei făcute către efigia Sf. Anton din Padua.

Forme, precum vedeţi, cu totul inferioare ale laşităţii şi neputinţei omeneşti, cari nu au în fond, nimic comun cu viaţa religioasă. Şi cărora ortodoxia le opune concepţia, ameţitoare ca adâncime de înţeles, a Ierusalimului ceresc pe deoparte, iar pe de alta a permanenţei şi a necesităţii terapeutice a suferinţei pe pământ. Nu in-

sistăm. Dar din aceste scurte indicaţiuni se vede că toată această atitudine ortodoxă — amplu comentariu metafizic la problema lui Iov — implică acceptarea durerii şi neopunerea la rău.

Iar aci, chestiunea se leagă cu cea deadoua falşă rădăcină — protestantă aceasta — a vieţii religioase, şi anume cu necesitatea superficială de a explica şi de a înţelege hotărârile şi faptele lui Dumnezeu. Vrem să înţelegem ,pentrucă ne închipuim că nu există decât un plan al realităţilor, cel al realităţilor raţionate; în care om şi Dumnezeu nu sunt decât existenţe cantitativ deosebite; Dumnezeu fiind *mai* deştept, *mai* bun, *mai* puternic decât noi, dar lucrând după aceleaşi legi şi norme după care ne conducem noi gestul şi paşii.

Transpunerea în forme raţionale a existenţei a fost extinsă până dincolo de limitele veacului, şi omul are pretenţia să impună legea lui de înţelegere — Absolutului, incadrându-l în cele patru principii fundamentale ale logicei. Jalnică betegeală de minte protestantă, căreia lipsa noastră de control şi de disciplină ne îndeamnă să-i cădem victimă.

Şi cu toate acestea învăţătura ortodoxiei este şi aci clară: „Neînţelese sunt căile Tale!". Adică arătările lui Dumnezeu nu cad sub puterea noastră de înţelegere. Nimic din cele ce sunt ale lui, dintr'ale Lui *nu se explică,* ci pur şi simplu *se acceptă.*

O calmă, umilă şi senină acceptare a tuturor

hotărârilor lui Dumnezeu, asta este încatorirea noastră dintâi şi din urmă de creştini. Şi asta am fi aşteptat poate, să ni se spună într'o formă potrivită, în pastoralele duhovniceşti cari nu puteau lipsi din această dureroasă împrejurare.

Minunea Evangheliei nearse? Pedeapsă pentru salba furată a Sfintei Filofteia? Cel mult abrutizante superstiţii, de cari ortodoxia nu poate avea nevoe. Căci nenorocirea a fost; dar ea nu poate fi de cât scară pe care un Dumnezeu îndurător ne-o întinde, pentru păcatele noastre spre Ierusalimul ceresc.

1 Mai 1930.

SĂ MĂRTURISIM PAŞTELE !

„Săvârşitu-s'au!" Cerul şi pământul, iarăş împreună, pentru cea dintâia oară dela păcatul vechiului Adam, şi-au ţipat în noapte durerea: „astăzi s'a spânzurat pre lemn, Cela ce spânzură pământul pre ape..."; şi s'a spintecat catapeteazma bisericii.

Ce cald şi greu e aerul în noaptea asta! Cald şi greu de rugăciune. Căci chiar dacă noi nu ne mai rugăm, undeva cântă pentru noi îngerii, şi se roagă sfinţii. Pentru noi; pentru păcatele noastre; pentru neînţelegerea şi împietrirea noastră, care e cel mai greu păcat.

...In Bucureşti se schimbă guvernul. Şi am dezertat cu toţii bisericile, ca să viermuim în

vânzoleala treburilor noui. Fără să ne gândim bieţii, că şi guvernul care vine va fi tot cum va vrea Dumnezeu: după îndurarea lui, — sau după păcatele noastre. Pare că ştim noi ce va fi? Şi dacă va fi bun — fi-va el spre folosul nostru? Iar dacă va fi rău — ne va fi dat spre pagubă? Cine ştie! Când sigur este că totul se petrece după căile *necunoscute* ale lui Dumnezeu.

Stau, numai, şi cumpănesc ce lipsă de raport e între noi şi vremuri. Şi cum trecem cu ochii închişi pe lângă porţile împărăteşti ale mântuirii! Cum? Reculegerea noastră a tuturor să fie mai puţin însemnată decât o schimbare de guvern? Mintea noastră nu ar fi fost mai clară, sufletul nostru nu ar fi fost mai ferm, dragostea noastră nu ar fi fost mai largă şi hotărârea noastră nu ar fi fost mai rodnică după o săptămână de cufundare în noi înşine? Sau poate că aşa a vrut Dumnezeu, ca de data asta destinele noastre să se înoade când îşi dă duhul pe Cruce mielul Domnului, când plesneşte cerul sub fulgere în miros greu de pucioasă, când ne prohodim Primăvara Dulce şi stă pământul încordat în aşteptarea bucuriei celei mari a Invierii? Cine eşti!

Desigur, nimeni nu poate şti; dar evident e totuş un fapt: lipsa putinţei noastre de a lega văzutul cu nevăzutul, lipsa de sevă metafizică a aplicării noastre la cotidian. Când începe o treabă românul îşi face mai întâi o cruce. De ce? Ca să cheme în ajutor pe Dumnezeu? Nu tocmai. Ci ca să pună acţiunea lui sub egida lumii *celeilalte,* de la care totul purcede; ca să deschidă înspre realităţile lui concrete poarta prin care să pătrundă Puterile şi Stăpâniile, ca să restabilească unitatea originară dintre Dumnezeu şi creaţiune. Crucea aceea simplă, înfricată şi umilă este — cine s'ar fi gândit? — mărturisirea şi închinarea cotidiană a Paştelor.

Caşi Paştele asta sunt: marea dramă prin care, după hotărîrea lui Dumnezeu, s'au aruncat *iarăş* punţi de legătură între creaţiune şi Stăpânul ei. Restabilindu-se — ca posibilitate numai, e adevărat, ca posibilitate la îndemâna celor cari înţeleg şi vor — starea de la început, când omul trăia cumpănit şi împăcat cu el însuş în Dumnezeu.

Starea asta fusese ruptă prin păcatul primului Adam; care adâncise prin vina lui şi a Şarpelui o prăpastie între el şi Făcătorul lui, origine a tâcâielii, a sbuciumului şi a chinurilor noastre. Pentru umplerea acestei prăpastii îi fusese făgăduită de la început jertfa Mielului, singura care putea să ne răscumpere. Ea a venit. Prin pătimirea lui Christos, Dumnezeu şi Om, cel dealdoilea Adam. In zilele astea ni se împlineşte jertfa făgăduită, — şi mâine va răsuna imnul de bucurie a învierii, pecetea mântuirii noastre, puntea dintre văzut şi nevăzut. Căci a înviat *Dumnezeu*-Omul, lăsând să irumpă realităţile de DINCOLO-dincoace, şi a înviat Dumnezeu-*Omul,* deschizând poarta celor de DINCOACE înspre Dincolo.

Aşa. Vedeţi ce posibilităţi mari, nebănuite ni se deschid şi cum putem iarăşi înoda firul bucuriei contemplative, al echilibrului nostru vecinic, rupt prin ispita diavolului?

Să mărturisim deci Paştele. Să facem ca cei simpli şi adevăraţi semnul crucii la fiecare act al vieţii noastre, slăvind şi sfinţind ori ce gust şi orice început, asigurându-le rodnicia. Căci omul nu poate trăi desprins de Dumnezeu şi cazna lui nu poate rodi în afară de El. Să facem semnul crucii, care nu însemnează acceptarea suferinţei, ci, dinpotrivă chezăşia mântuirii.

La locul Căpăţânii crucea de supliciu străluceşte de toate nădejdile noastre împlinite. Nu vrem să coborîm strălucirea asta în noi?

...Să facem deci semnul crucii, mărturisirea Paştelor!

12 Aprilie 1931.

PAŞTELE GÂNDULUI ŞI CELELALTE PAŞTE

Nu ştiu cum s'ar putea mai bine prăznui Paştele. Probabil că trăindu-le. Dar asta e din ce în ce mai greu. Pentru cei mai mulţi dintre noi. A trăi Paştele — asta presupune a te duce la biserică; a te ruga *acolo;* a te supune — ceară moale şi receptivă — tuturor sugestiilor transcendenţei; a te pregăti pentru coborârea harului lăsându-te purtat pe unda caldă şi învăluitoare

a cultului — minunată propedeutică la deschiderea cerurilor. Inţeleg, însă, că asta nu se mai poate. Asupra tuturor acestor amănunte şi momente noi am gândit; noi, părinţii noştri, părinţii părinţilor noştri; de patrusute de ani încoace; sau noi singuri, cu mintea acestor patrusute de ani. Iar gândul omoară viaţa — ori de câte ori, orgolios, se ridică deasupra ei, voind să o stăpânească în loc de a i se supune şi a o sluji.

Şi aşa gândul a omorît în noi Paştele în momentul în care am vrut să trăim ceea ce înţelegem, în loc să fi încercat a înţelege ceea ce trăim. A fost, desigur, în sufletul omenirii, cândva, undeva, o soluţie de continuitate; când s'a întunecat totul şi când la întoarcerea luminii ne-am găsit într'un alt peisaj spiritual. A fost. Nu înţelegem bine când şi cum. Dar a fost. Şi când pe crugul cerului s'a întors, ca în fiecare an, ceasul tainei pascale, auzul nostru nu se mai măsură pe trăznete, ci pe plesnituri de bici; fulgerile erau biete scântei electrice, pe cari şi noi le puteam fabrica în laborator la o simplă maşină a lui Whimshurst; şi nu mai mirosea tot cuprinsul a pucioasă, ci ne gâdila înţepător nările doar fumul de iarbă de puşcă a focurilor de tracatruci! Paştele erau o amintire ştearsă, care nu se mai revărsa împlinitoare în suflete. Dar pentru că totuş, măcar ca moştenire (deşi zăvorită cu nouă lăcate înţelegerii *fiinţei noastre)*

încă mai dăinuia, ne-am îndreptat asupra ei cu cheia gândului.

A, desigur, din vechea taină am deslegat prea puţin. Un colţ; o fărâmă. Dar pentru că fărâma aceasta era tot ce puteam înţelege cu gândul, am crezut că asta e tot. Şi s'a născut astfel pentru omenire, chiar pentru cei mai buni dintre noi paştele nou, paştele cel sărac. In care taina a dispărut. In care omul-Dumnezeu a devenit omul-erou. Un erou al unei noui credinţe, care pentru această nouă credinţă, *a lui,* se oferă în holocaust; cam aşa cum pentru *convingerea* lui era să se ofere ca jertfă şi Galilei — dacă nu l-ar fi isbit spaima durerii. Ce e Christos? Un erou al unei convingeri morale. Ce e Paştele? Prăznuirea amintirii unui proces juridic între două morale, în care peste veacuri a învins cea a victimei. Atât. Nu e destul?

Atât — nu e destul! „Probe" — de sigur nu am. Dar e ceva în fiinţa mea care se refuză cu încăpăţânare gândului că Paştele ar putea să fie aniversarea unui fel de „afacere Dreyfus" de acum nouăsprezece veacuri. A răsunat în mine Joi seară strigătul sfâşietor al crainicului care anunţă: „astăzi s'a spânzurat pre lem, *Cela ce spânzură pământul pre ape*"; şi s'a strâns în mine sufletul în seara de Vineri la cântarea de prohodire, care mărturisea că în mormânt fu pusă, prin coborîrea lui Christos, însăş *viaţa.*

Patimile, răstignirea şi învierea nu sunt simboale, ci fapte. Ele nu „însemnează", — ci „sunt".

S'au întâmplat aievea; iată, acum 1900 de ani. Şi ne-au deslegat pe noi de păcat, de vină şi de moarte. A trebuit să se jertfească cineva. Dar jertfa omului singur nu putea deschide din nou porţile cerului. Şi s'a jertfit Dumnezeu-omul. A suferit pe lemnul de spânzurătoare ca un om — după ce ca Dumnezeu suferise pentru noi încă dela căderea lui Adam în păcat.

S'a răstignit deci;
şi s'a îngropat;
şi a înviat a treia zi.

Toate — „pentru noi oamenii, şi pentru a noastră mântuire". Ca să ne fie iarăş cu putinţă a arunca punţi dela noi la Dumnezeu; de a eşi din noi destrămându-ne în Dumnezeu; de a scăpa de noi — depăşindu-ne. Ca să nu se mai sperie gândul nostru în faţa morţii, a murit El; cu moartea pre moarte călcând — omorînd deci moartea. Şi a înviat — după trup — cum vom învia şi noi la împlinirea vremii; când se va împlini şi ceea ce credem atunci când mărturisim: aştept învierea morţilor, şi viaţa veacului — ce-va-să-fie.

...Iată Paştele — pentru cari nu am probe, dacă voiţi. Dar Paştele sunt, dincolo de gând, în inima fiecăruia, bucurie. Intreb, deci, numai: unde e bucuria, acolo sau aci? Şi poate că prin asta am făcut şi proba. Pentru cine are nevoe.

1 Mai 1932.

CE E PREDANIA ?

Una din cele mai mari primejdii care amenință ortodoxia românească — și cu ea însăș așezarea spirituală a poporului nostru în structura lui intimă — este nevoia de „înoire” pe care o simt din ce în ce mai stăruitor anumite cercuri teologice de la noi. Dacă această nevoie s'ar face simțită numai în unele personagii ridicule, scăpate în bălăriile teologiei rumânești, cari s'ar simți dezonorate dacă nu ar fi în stare să valorifice pe Fouillée sau chiar pe Ernst Haeckel pentru învățătura dumnezeiască, chestiunea nu ar fi tocmai așa de gravă. Se întâmplă însă că o problemă a „înoirii” există realmente în orice viață religioasă. Astfel încât o cercetare atentă a situației, obligată a se ține deopotrivă departe atât de „științificitatea” inovatorilor, cât și de „ortodoxia” habotnicilor, e datoare să stabilească cu precisie sensul și limitele acestei înoiri.

Imi îngădui să cred că, în ciuda frecvenței și gravității excepționale a erorilor în cari a căzut neliniștea reformatorilor, există un îndreptar sigur, aș zice: infailibil, în problema „actualizării” bisericii; și că numai ignorarea acestui îndreptar a făcut, aiurea și la noi, posibile toate greșelile pe cari le-am trăit sau le ispășim. Acest îndreptar este PREDANIA. Adică sfânta tradiție a Bisericii.

1. Orice învățătură religioasă, deci și învățătura lui Christos, este trăită de oameni. Trăirea

aceasta, considerată în totalitatea ei spațială și timporală, constitue într'un fel viața însăș a învățăturii. Căci învățătura nu este un adevăr oarecare, pe care cineva l-a formulat odată, l-a săpat apoi într'o tablă de aramă și l-a pus undeva sub sticlă, ca să se uite lumea la el — sau chiar să i se închine. Ci e mai degrabă ca o sămânță; care e pusă în pământ, încolțește și dă roadă. La învățătura lui Christos se adaugă, deci, într'un fel, trăirea ei de către noi: ea nu mai este învățătură pur și simplu, ci învățătura care a rodit în noi, *învățătură rodită.*

Astfel fiind însă, *învățătura este un fapt, cu o istorie a lui, cu diverse momente cari se înscriu pe o curbă. Curba aceasta e însăș legea de desfășurare a posibilităților cuprinse în învățătură. Iar înscrierea la conștient, formularea diverselor momente, e ceia ce numim noi PREDANIE sau TRADIȚIE.*

2. Dacă însă orice așezare religioasă se definește prin învățătura inițială plus formula de identificare a creșterii ei, două primejdii amenință, permanent, o asemenea definiție: a) se poate ca o învățătură să crească strâmb; b) se poate ca o învățătură, chiar normal crescută, să fie fals formulată. Există oare garanții împotriva unor asemenea primejdii, și cari ar fi ele?

Răspundem: în creștinătatea ortodoxă ele există. Și anume, iată-le: adevărurile religiei creștine ortodoxe nu sunt adevăruri individuale. Viața lor se desfășoară într'o comunitate, — și

anume în comunitatea de iubire care este Biserica. Atâta vreme cât această comunitate de iubire funcţionează normal, este exclus ca creşterea învăţăturii să fie strâmbă.

Asta despre creştere. Dar formularea? Formularea se face, la noi, în sinoade, de către sinoade, plecându-se de la principiul absolut just că *adevărul creştin,* chiar atunci când e vorba de înţelegerea cuvântului lui Christos *e de natură conciliară,* şi nu raţională — raţiunea individuală neavând nimic de spus într'o asemenea problemă. Cum însă un sinod funcţionând normal nu poate da formulări eronate, şi cum în biserica noastră există indicaţiuni precise în privinţa condiţiilor în cari trebue să funcţioneze un sinod, însemnează că noi putem şti care formulare e justă şi care nu.

Garanţia creşterii drepte a învăţăturii şi a formulării juste a acestei creşteri stă, deci, în normalitatea funcţionării comunităţii de iubire şi a sinodului, normalitate care este suficient indicată în ortodoxie. Iar dacă, prin imposibil, asta nu e încă deajuns, atunci mai există încă o garanţie.

In adevăr: spuneam că viaţa, creşterea unei învăţături se înscrie pe o curbă. Curba aceasta, chiar dacă nu poate fi calculată, poate fi în orice caz desemnată, cel puţin pentru ceea ce se leagă cu trecutul. Fiecare moment al ei trebue să stea, structural, într'un raport organic cu toate celelalte, să se integreze în unitatea organică a curbei.

Nu e locul să stăruim aci asupra chestiunii. Cine a făcut însă morfologie istorică sau mecanică, îşi dă seama cât de uşor e să stabileşti dacă un moment oarecare se integrează organic într'o curbă sau nu. Şi atunci problema e simplă: se integrează momentul, el poate fi acceptat; nu se integrează, — el trebue respins, înlăturat, ca unul ce introduce o anormalitate în curbă, un desechilibru în situaţie.

Cu alte cuvinte: *garanţia valabilităţii creşterii învăţăturii, sau formulării acestei creşteri stă în* organicitatea ei, — adică în *concordanţa ei cu tradiţia.*

3. Inaderenţa structurală a unui neam sau unei culturi la o formulă de viaţă religioasă sfârşeşte, mai curând sau mai târziu, prin desprinderea acelui neam sau acelei culturi de religia respectivă. Ea poate lua însă, provizoriu, şi alte forme, cum ar fi de pildă încercarea de a reface învăţătura. Aşa au făcut, de pildă, protestanţii, — cari au luat drumul întoarcerii la origine.

Intoarcerea la origine este, însă, o operaţie imposibilă pentrucă ea însemnează pur şi simplu înlăturarea predaniei, adică ignorarea caracterului viu şi deci a creşterii învăţăturii. E ca şi cum, punând în pământ un bob de grâu şi părându-ţi-se ţie că a crescut rău, ai vrea să anulezi creşterea şi... să te întorci la bobul neîncolţit. Incercând întoarcerea la origine protestanţii ignorează faptul elementar că învăţătura lui Christos nu mai este astăzi ceea ce stă scris în Evanghelie,

ci această Evanghelie aşa cum este ea înfăţişată de Biserică, adică de sfinţii părinţi, de sinoadele ecumenice, — cu alte cuvinte: Evanghelia trăită şi crescută normal în comunitatea de iubire a Bisericii.

4. Acum ştim însă ce e înoire: înoire nu poate să însemneze schimbare pur şi simplu, ci creştere firească. Introducerea luminii electrice în biserică o fi înoire, — dar creştere firească nu e. Pentru că lumânarea care arde în biserică nu este un instrument de luminare (altfel nu ar arde şi ziua!), ci o jertfă omagială. Şi nici retipărirea bibliei, ca promovare a religiozităţii, nu e creştere firească, — pentrucă nu biblia ne mântuieşte, ci Biserica.

Ştim, deci, acum ce e înoire firească, pentru că ştim ce e predania, măsura ori cărei înoiri, legea de creştere a învăţăturii creştine.

1 Martie 1937.

POLITICĂ EXTERNĂ

APROPIEREA UNGARO-JUGOSLAVĂ

Lucrurile se petrec în imediata noastră vecinătate. Şi totuş se pare că semnificaţia lor ne scapă. Nu ştiu dacă personalităţile cari mânuiesc, la Capul Podului, destinele ţării, sunt în adevăr la înălţimea situaţiei; dacă, cu alte cuvinte, înţeleg nouile raporturi ce sunt pe cale a se stabili în centrul şi sud-estul Europei, şi dacă pot interveni activ în evenimente. Impresia mea este că conjunctura ne depăşeşte, şi că iniţiativa ne-a scăpat. Un „mare" ministru de externe nu am avut de foarte multă vreme. Poate că nu l-am avut nici odată. Şi totuşi de el am avea foarte tare nevoe acum. Să credem că e d. Mitilineu? Sau d. General Averescu?

Iată faptele. Mica Antantă care a fost oarecum centrul de gravitate al politicei noastre de după războiu, a intrat deja în disoluţie. Era şi natural. Ea nu pornea din necesităţile statornice ale Europei Centrale, ci era mai mult o asociaţie care asigura pe beneficiarii marelui războiu împotriva unor eventuale pretenţii de

revizuire a statutului acestei părţi din Europa. Valoarea ei ca şi importanţa care i s'a acordat, rezultă mai mult din faptul că Franţa avea nevoe de un grup de forţe care să ţină oarecum, în şah mişcările Germaniei. Dar împăcare dintre aceste două mari puteri continentale face inutilă şi neinteresantă pentru Francezi existenţa mai departe a Micei Antante. Domnul Beneş, cum am mai spus-o şi altă dată, se dovedeşte a nu fi mai mult decât un „Privatdozent"; şi încă democrat. După întrevederea de la Thoiry, Ceho-Slovacia a luat calea pe care i-o indica noua situaţie şi în acelaş timp situaţia ei statornică: în remorca Germaniei. Noul cabinet Ceho-Slovac constituit cu ajutorul Germanilor din Boemia, ca şi discursul rostit cu acest prilej de primul-ministru Svehla sunt preludiul chiar al acestei orientări.

In acelaş timp însă în care d. Beneş se împacă cu Germanii şi le făcea, la Geneva, tot felul de graţiozităţi, Horty se ducea la Mohaci, pentru a anunţa apropierea ungaro-jugoslavă. După Germania, Ungaria. Al doilea obiectiv dispărea; şi anume prin întovărăşire cu Sârbii.

Apropierea Ceho-Slovaciei de Berlin ne interesează numai indirect. Legătura Belgrad-Budapesta ne atinge însă în deaproape. Ea pune problema balcanică în alţi termeni cu totul noui, şi ne obligă a lua o atitudine. Propriu vorbind, lovitura cea mare o primeşte Italia.

Pentru a-şi asigura libertate de mişcare în Peninsula Balcanică, ea a urmărit o izolare a Sârbilor. Prietenia ei cu Bulgaria şi cu Ungurii nu avea alt înţeles. Se pare chiar că a mers mai departe. Intoarcerea Contelui Banffy în Transilvania şi cererea lui de a deveni cetăţean român nu poate fi interpretată decât ca o încercare de a lucra pentru apropierea ungaro-română; evident sub auspiciile Italiei.

Acum toate aceste combinaţiuni cad. Apropierea sârbo-ungară stabileşte dintr'odată caracterul activ pe care îl va lua politica slavilor de sud din Balcani, sprijinită de data aceasta probabil de o alianţă naturală, chiar dacă nu explicit şi formal încheiată a ţărilor din Europa centrală: Germania, Ceho-Slovacia, Ungaria, cărora Serbia nu le este decât o fericită avangardă.

In această nouă grupare de forţe şi de interese, noi am fost lăsaţi la o parte. De această neglijenţă a profitat Italia; care a socotit întotdeauna cu noi în ambiţiile ei balcanice. Iată deci şi explicarea politică a interesului care-l prezintă pentru d-l Mussolini o înţelegere statornică cu ţara noastră.

Situaţia României nu este însă de invidiat. In actualele împrejurări rolul nostru nu mai poate fi decât de a doua mână. Centrul politic mutându-se în Balcani, gruparea se face în vederea acestui fapt. Noi putem pecetlui definitiv soarta peninsulei alăturându-ne nouei con-

federații dunărene; dar colaborarea noastră, chiar dacă ar fi bucuros acceptată, nu este încă dorită. Ar fi deci să ne oferim, ceea ce nu e tocmai plăcut, chiar având siguranța că nu vom fi refuzați.

Ne rămâne desigur soluția cealaltă: cu Italia. De sigur, nu cea mai proastă. Dar pentru aceasta ar trebui să ni se ofere o situație de la egal la egal. Și mai întâiu să ne lămurim precis:

dacă, cu ajutorul nostru, al Bulgariei, și eventual al Angliei, Italia poate câștiga partida balcanică;

iar dacă da, cari ar fi în acest caz avantajiile noastre, — mai mari decât cele pe cari ni le-ar da o victorie sârbo-ungaro-germană, căreia noi ne-am fi alăturat din vreme.

Iată datele problemei. Suntem curioși să știm cum le va mânui actualul nostru guvern.

23 Octomvrie 1926.

DE CE NU E BUN ȘOVINISMUL

Am scris, acum în urmă, în această foaie, o serie de articole asupra datelor orientării istorice a politicei noastre externe. Era o încercare de a desprinde elementele permanente ale vieții noastre de stat și de a căpăta din aceste elemente indicațiuni pentru orientarea noastră. Am afirmat cu acest prilej că latinitatea noastră — principalul argument al celor cari pledează pentru o occidentalizare — este în bună parte o prejudecată. Pentru cine cunoaște cât de cât structura vieții noastre de stat și a vieții noastre spirituale, afirmația aceasta nu închidea nimic surprinzător sau... de rușine. De aceea în presa românească articolele mele au trecut necomentate.

Iată însă că aceste considerații au găsit un ecou la... Budapesta. Și anume în coloanele confratelui „Nemzeti Ujsàg"; care comentează punctul nostru de vedere, sub titlul „Abandonarea latinității valahe". Am cetit. Am cetit, și nu mă pot dumeri nici acum. Ce a înțeles și mai ales ce a putut scoate confratele budapestan merită, în adevăr, atențiunea noastră.

Citez: „Cele scrise de ziarul „Cuvântul" sunt foarte instructive; și de natură a tempera entusiasmul exagerat care a contribuit la orientalizarea și balcanizarea Ardealului. Articolul va avea de efect că Europa occidentală va lua notă de caracterul oriental al României; și va înțelege ce greu păcat au făptuit cei cari, în numele democrației apusene, au aruncat Ardealul unei țări cu suflet oriental".

Eu cred că dacă onoratul meu confrate ungur s'ar fi gândit că lucrurile acestea se cetesc și dincolo de granița țării sale, ar fi ezitat să le scrie. Pentrucă, vedeți, peste graniță se găsesc și oameni cari să fie sustrași deformației „patriotice" de perspectivă. Și dacă nu altceva,

dar cel puţin un lucru pot opune aceşti oameni consideraţiilor patriotice de la Budapesta: că Ardealul nu ne-a fost „aruncat" de nimeni, — şi ca atare „democraţia apuseană" nu a avut nimic de spus în această afacere.

Cu „democraţia apuseană" şi cu „Europa occidentală" avem noi, de sigur, socotelile noastre: în care sunt înscrise precis debitul şi creditul. Şi nu am precupeţit niciodată recunoştinţa noastră discretă, sobră şi demnă, dar cu atât mai efectivă, atunci când am fost în situaţia de a fi primit mai mult decât am dat. Ardealul însă nu ni l-a dat nimeni. Nici măcar nu l-am luat noi. Ci Ardeal şi „Ţară" au mers unul înaintea alteia, ca două părţi ale aceluiaş tot, atunci când s'a ivit prima împrejurare prielnică, pe care de un mileniu o aşteptam cu dinţii încleştaţi.

Dar confratele „Nemzeti Ujsàg" ne „denunţă" Europei: vedeţi, valahii ăştia nu sunt decât nişte... orientali; şi dv. le-aţi dat Ardealul! Stranie şi întristătoare atitudine. E destul de dureros să vezi un popor mândru ca cel al maghiarilor — dar oare maghiar să fie redactorul autor al articolului? — coborându-se la rolul de delator. Când însă delaţiunea e de aşa calitate, întristarea noastră devine jale. In adevăr, neamului omenesc nu-i e cruţată nici un fel de umilinţă.

Când noi ne-am exprimat îndoieli în chestia latinităţii noastre şi am afirmat caracterul categoric oriental al civilizaţiei româneşti, am exprimat nu numai un fapt, ci şi necesitatea orientării politicei noastre după realităţi. Nu ne-am gândit un singur moment că a nu fi occidental e o... ruşine. Pentru că — am dovedit-o doară!! — nu există pentru un popor civilizaţii sau culturi superioare şi inferioare, ci numai o singură formă de cultură; aceea de care el e capabil, în virtutea componentelor lui istorice. A pune însă, peste aceste imperative ale realităţii, în cumpăna valorificării, formula structurală a apusului şi a răsăritului, şi a decide fără nici un fel de discuţie prealabilă în favoarea celei dintâi, iată ce nu poate face decât cineva care nu numai că ignorează primele elemente ale culturii şi civilizaţiei răsăritene, dar e străin şi de dureroasa îndoială în care se frământă de un sfert de veac metafizica apuseană.

Evident însă, confratele nostru nu face numai teorie; ci el ar vrea să spună: aţi aruncat Ardealul orientalilor ălora de valahi; şi nu ni l-aţi lăsat nouă. Nouă, — cui? Desigur, nouă — Ungurilor, cari se ştie doară că suntem occidentali. A ni se refuza nouă dreptul de a ne uni cu Ardealul pentru că nu suntem occidentali, şi a-l cere dela democraţia apuseană, pentru Unguri ca reprezentanţi ai acestei democraţii, iată, de sigur, încă o culme. Pe care o atinge „Nemzeti Ujsàg"; care ştiţi ce însemnează: Gazeta Poporului.

In ce mă priveşte, eu am ştiut întotdeauna

că Ungurii sunt de origine turanică şi că reprezintă un popor tânăr, mândru, viguros, şi — în păturile lui adânci — o rasă nealterată. Pentru aceasta i-am şi preţuit întotdeauna; pentru ceace aduceau ei în centrul Europei: orizonturi largi de stepă, pasiuni puternice — cari impresionează chiar când se exercită în potriva noastră, — sălbatec romantism nostalgic al unui neam de plugari şi păstori, viaţă autentică şi un fel de cavalerism, unite toate într'un patriotism halucinant care a dat Europei cea mai înaltă şi mai cuprinzătoare formulă metafizică a misticei statului.

Şi iată-l acum pe confratele meu maghiar aruncând peste bord această magnifică moştenire, pentru a intra slugă proastă la occident. De ce? Ca să „capete" înapoi Ardealul. Ca şi cum Ardealul se capătă şi nu se ia, şi ca şi cum o ţară cu un suflet ca al fraţilor noştri de peste munţi se poate guverna cu mandat dela Europa apuseană, ca o colonie oarecare din Papuasia! Vai!

Nu scriu lucrurile acestea pentru Unguri. Nu-mi voiu permite nici odată să dau lecţii unui neam, mai ales când e străin. Le scriu însă pentru fraţii mei, Românii. Ca să înţeleagă ei ridiculul sinistru la care poate duce şovinismul; şi ca să se ferească de acest cel mai greu păcat al unei rasse.

21 Martie 1930.

ACORDUL AUSTRO-GERMAN

Să nu ne fie luat în nume de rău dacă vom spune că larma care s'a iscat în jurul uniunii vamale austro-germane are în ea un element de nesinceritate. Cum adică? Să fi venit faptul aşa, pe neaşteptate, — şi marile cancelarii europene să nu fi ştiut, în adevăr, nimic? Iată ce ne e peste putinţă să credem. Căci evenimentele din ultima vreme — mai precis: din ultimele trei săptămâni — indicau că hotărâri însemnate se desbat între Viena şi Berlin. Şi nu evenimente asupra cărora s'ar fi păstrat, doamne fereşte, taină, ci publice! Brusca manifestare a îngrijorării şi atitudinile protivnic categorice numai în formă, adoptate de presa şi oficialitatea marilor aliaţi, apar deci, mai degrabă ca un fel de fişă de consolaţie pentru cehoslovaci, jugoslavi sau români, aliaţi sau foşti aliaţi, dragă Doamne, cari — se crede în apus — ar avea ceva de zis în potriva acestei uniuni vamale. Aşa fiind, e mai potrivit, credem, ca evitând orice diversiuni „de atmosferă", să judecăm lucrurile şi puţin pe socoteala noastră.

După interesele pe cari ni le bănuiesc unii şi ni le bănuim chiar unii din noi, ţara românească ar trebui să ia categoric atitudine împotriva uniunii vamale austro-germane, aceasta ameninţând tratatele şi creând în Europa centrală — la al cărei statut noi suntem direct interesaţi — o nouă stare de lucruri, oarecum peste

capul nostru şi, cine ştie, poate chiar în potriva noastră. Aşa pusă problema, se prea poate ca punctul acesta de vedere să fie îndreptăţit. Numai că, după impresia noastră, s'ar putea ca problema să se pună şi altfel; şi anume nu din punctul *nostru* de vedere, ci din cel al *realităţilor*. Să ne întrebăm, cu alte cuvinte, nu dacă amintita uniune ne-ar fi de pagubă sau de folos, ci dacă, considerată în ea însăşi, ea se încadrează în chip firesc în condiţiunile realităţilor, sau nu este, eventual, decât o creaţiune arbitrară.

Se afirmă, de pildă, că această uniune vamală nu ar fi decât preludiul unei uniuni politice, — în acelaş fel în care „Zollverein"-ul din veacul XIX a dus la Germania federativă a lui Bismarck. Să ne opunem deci! Da? Mi-e teamă că chestiunea nu e aşa de simplă. Imi aduc aminte, de pildă, că acum câteva luni câţiva oameni politici dela noi, e adevărat nu destul de serioşi, anunţau o uniune vamală jugoslavo-română. Intenţia era, evident, prematură; dar nu aberativă. De ce însă în legătură cu noi şi vecinii noştri sârbi nu s'a vorbit, cu acest prilej, şi de o uniune politică, dar se vorbeşte în schimb de un asemenea lucru în legătură cu acordul dela Viena? Pentrucă, probabil, acolo sunt anumite elemente în plus, cari îşi aşteaptă o firească îndestulare. Iată deci, o indicaţie pentru cadrul în care, obiectiv şi istoric trebue discutată problema. Şi mai sunt şi altele.

General vorbind, trebue să recunoaştem că dacă există o problemă a Europei centrale, ea nu a fost rezolvată de răsboiu decât în parte, pe laturea naţională; dar politic şi economic, nu. Era, într'un fel în această parte a pământului, o stare de desechilibru înainte de răsboiu, — această stare a continuat şi după, chiar dacă din cu totul alte motive. Lucrurile acestea trebuesc spuse odată răspicat. Din nefericire — o recunoaştem — e greu. Sunt unii cari cred că de câte ori vorbeşti de o soluţie pentru Europa centrală, au dreptul să te socotească partizan al... vechei monarhii. Vecinii noştri Unguri, de pildă, nu concep o schimbare, decât... revenind la vechile graniţe; — sau dacă nu se poate asta, se mulţumesc deocamdată cu o rectificare de frontieră. Evident că *aşa,* nu se poate discuta. Nu pentru că, Doamne fereşte!, ar fi puse în discuţie graniţele noastre — că doară ştiut e că aceste graniţe nu pot fi puse în discuţie de nimeni —; ci pentru că aceasta dovedeşte o totală lipsă de înţelegere a nouilor realităţi. Problema de azi a Europei centrale depăşeşte în toate direcţiile vechea mentalitate, în care naţionalul, politicul şi economicul se amestecau într'o oribilă confuziune; şi atacarea ei trebue deci făcută pe alte baze.

Incercarea dela Viena este, teoretic vorbind, o asemenea încercare, şi anume probabil numai

un început. Puternice afinităţi de rasă şi de cultură, cari merg uneori până la identitate, au pledat pentru începutul în *această* direcţie. Principial însă, ea se putea începe şi altfel.

Faţă de acest eveniment deci, întrebările pe cari trebue să ni le punem sunt nu dacă asta ne convine sau nu; şi să ne însemnăm acest adevăr fundamental că *interesele noastre nu pot să meargă nici odată împotriva aşezărilor fireşti.*

Va trebui, ca atare, să ştim:

este acordul dela Viena o problemă a rassei germane, sau una a Europei centrale?

există în adevăr o Europă centrală?

poate fi considerată uniunea vamală austro-germană ca un început de soluţie a problemei Europei centrale, sau nu?

Şi mai ales:

se întâmplă lucrurile acestea la timp, — sau *prea* târziu? Nu cumva, adică, avem de aface cu vechea „Mitteleuropa" a lui Naumann, perimată astăzi? Sau mai precis, deşi mai puţin clar: înţeleg austro-germanii această uniune vamală ca o *soluţie*, ori ca o *metodă?*

Iată adevăratele chestiuni pe cari le ridică acordul dela Viena. Ele trebuesc cumpănite, — şi rezolvate în consecinţă.

26 Martie 1931.

INSPRE REALITĂŢILE NOASTRE

N'am mai auzit nimic, în ultimul timp, despre o acţiune a Europei în legătură cu uniunea vamală austro-germană. A fost, la început, o agitaţie prin presă, cu întrebări cominatorii şi cu ameninţări mai mult sau mai puţin deschis formulate, şi pe urmă — tăcere. Pe undeva, la Geneva, una din numeroasele comisii ale Ligii Naţiunilor studiază chestiunea. Atât. Iar austro-germanii îşi văd de treabă.

Lucrurile se întâmplă deci exact aşa cum am prevăzut noi din capul locului, — şi cu toate acestea nu avem nici un merit. Nu avem nici un merit, pentru că era elementar să se întâmple aşa. Au putut şi judeca şi crede altfel, numai cei cari şi-au închipuit că există o Europă şi o solidaritate europeană eficace. Şi s'au înşelat.

Europa nu există. Nu există unitate spirituală. Ceeace numim noi astăzi spirit european este o atitudine precumpănitor anglo-saxonă, aş zice specific anglo-saxonă, care nu isbuteşte a încadra decât nord-vestul Europei, lăsând în afara acestei structuri spirituale într'o bună măsură sudul şi întru totul sud-estul şi estul continentului. De altfel această structură nici nu defineşte spiritul european ca atare; ci înseamnează pur şi simplu, o preponderenţă istorică, pe o anumită perioadă: cea care începe ca renaşterea. Dacă mâine sub spirit european se va înţelege acelaş lucru, e cu totul îndoelnic. Căci astăzi spiritul

european se defineşte prin structura anglo-saxonă cam în acelaş fel în care acum două mii cinci sute de ani el se definea prin cea greacă, acum două mii prin cea romană şi aşa mai departe. Dacă însă „spiritul european" nu e o realitate unitară, ci numai unul din aspectele (şi anume cel mai prestigios într'un moment dat) ale unui conglomerat de spiritualităţi, — impenetrabile, ca toate formele de cultură, — nu se mai poate vorbi, din acest punct de vedere cel puţin, de o solidaritate europeană.

Dar Europa nu e nici o unitate economică. Inlăuntrul continentului există sau se pot constitui, probabil, asemenea unităţi. Ele se pot constitui şi cu depăşirea graniţelor continentului, aşa cum de pildă a urmărit-o politica colonială. Dar o unitate economică formată din totalitatea statelor Europei, — asta nici nu există, şi nici nu se poate constitui.

Ce înseamnează atunci Europa? O unitate geografică? Nici asta. Rusia întoarce faţa mai degrabă înspre răsărit, iar primele culturi şi state europene nu s'au clădit pe baza unităţii geografice a Europei, ci pe cea a Mediteranei. Atunci?

Atunci — Europa nu există ca o realitate, ci numai ca o ficţiune, iar luarea ei în considerare nu e numai lipsită de eficacitate, ci deadreptul primejdioasă. Rusia de astăzi e cea mai vorbitoare pildă. In Rusia revoluţia există virtual de 200 de ani. Adică de pe vremea lui Petru cel

Mare, care şi-a închipuit că poate să radă bărbile ruşilor şi să transforme toată ţara, aşa lipsită de unitate, inconsistentă pentru ochiul logic, dar *reală*, cum era ea, într'un stat european. Două sute de ani realităţile ruseşti s'au sbătut în cămaşa de forţă a împăratului Petru, — şi pe urmă au plesnit legăturile. Era natural. Dar iată, de mai bine de doisprezece ani revoluţia îşi caută drumurile, şi nu le găseşte. De ce? Nu pentrucă e vremea prea scurtă dela isbucnirea revoluţiei până astăzi! Ci pentrucă revoluţia rusească a fost şi în bună parte este încă, în mâna unor „Europeni"; căci totul s'a redus, o bucată de vreme, la înlocuirea „europenismului" ţarului Petru prin „europenismul" lui Karl Marx. Greşală fundamentală, — căci revoluţia rusească nu era de natură economică, ci politică etică; pe deoparte. Iar pe dealta, pentru că formula economică a Rusiei, pe care marxismul trebuia să o „asaneze", nu era cea „europeană" a capitalismului, împotriva căruia — şi pentru înlăturarea mizeriei decurgând din ea — păşeşte la acţiune marxismul.

Iată, în adevăr, unde pot duce confuziunile născute dintr'o înţelegere redusă a realităţilor. Să mai adăugăm că ceeace se petrece cu Rusia s'a petrecut şi se petrece încă şi cu noi? Este un adevăr trivial. Cam dela 1840 până astăzi noi nu am făcut decât să ne întrebăm ce zice „Europa" şi ne-am forţat să ne potrivim pasul după „ea". Aproape un veac, în care un popor tânăr şi sănătos, face politica eroilor lui Cara-

giale. Fără să se întrebe un singur moment ce este această Europă şi dacă în adevăr ea există.

Este evident că astăzi stăm la o răscruce. Frământările prin care trecem nu sunt semn numai de neputinţă şi inconsistenţă; ci, mai degrabă, vânzolelile chaosului în proces de diferenţiare şi de precizare. Şi iată tocmai când trecem prin aceste dureri, din lagărul ţărănist, adică de acolo un.'e ar fi trebuit să ne aşteptăm mai puţin, ni se serveşte teoria crizei „europene", şi necesitatea de a ne solidariza cu ea!

Este fals. Politica se face cu realitate. Cine vrea în adevăr să rezolve ceva în aşezarea noastră, trebue să se lămurească odată că activitatea noastră politică trebue să pornească dela realităţ › româneşti.

..ıste, de altfel, — oricât de paradoxal s'ar părea — singura cale pe care se poate, eventual, ajunge sprijinul „Europei"!

16 Aprilie 1931.

...ŞI DESPRE MARII NOŞTRI ALIAŢI

Problema beneficiilor

Suntem de o bucată de vreme în bătaia presei franceze. In bătaia întregii prese; de stânga şi de dreapta; de opoziţie şi de guvern. Oficioasele ministerului din Quai d'Orsay, cel puţin, ţin fruntea. De ce? Deocamdată nu ni se spune

precis. Ne aflăm în perioada de preparare. Suntem deci atacaţi pe chestiuni lăturalnice şi gingaşe. Cu falsuri şi perfidii desigur. Dar chestiunile nu sunt mai puţin gingaşe. Asta, în sincer limbaj gazetăresc se numeşte şantaj. Fac o presiune într'un punct pe care eu ţi-l socotesc vulnerabil, pentru a te sili să cedezi pe o chestiune, alta, în care nu am asupra ta nici un mijloc de constrângere. Trudă zadarnică, cinstiţi confraţi de pe malurile Senei, noi la şantagii nu cedăm.

Aşa fiind, eu socotesc că e pentru ambele părţi mai practic să spunem lucrurile pe nume, punând în discuţie adevăratele puncte litigioase. Metoda aceasta a sincerităţii fiind în actualele împrejurări singura care poate duce la o înţelegere sau cel puţin la o prietenească lămurire. Presa franceză (în fond, guvernul francez), e îngrijorată de eventualitatea unei schimbări de front pe cale de a se opera în politica noastră externă. A existat, se spune, o alianţă de pe urma căreia România s'a ales cu întregirea hotarelor ei etnice. Se pare însă că acum România ar intenţiona să renunţe la această alianţă. Frumos e?

Frumos sau nu, — nu ştim. Deocamdată avem însă impresia că problema este rău pusă. Ce vor, anume, să spună aliaţii şi fraţii noştri Francezi? Că noi am fost beneficiarii unei alianţe, — şi că, prin urmare, există pentru noi obligaţia de a rămâne mai departe în cadrul ei, ca să ne plătim oarecum pentru beneficiile pe cari le-am tras? Asta nu poate fi chiar aşa de exact.

Noi credem că dacă alianţă a fost, apoi de sigur că beneficiile au căzut de ambele părţi; căci nu ne închipuim alianţe leonine între Francezi şi noi, în cari partea leului să nu revină tocmai nouă. In adevăr: noi am avut o alianţă pentru purtarea răsboiului. Ea s'a făcut nu pentru că aveam noi nevoe de ea, ci pentru că le era de nevoe Francezilor. Afirmaţia, oricât de paradoxală s'ar părea, nu e mai puţin perfect valabilă. Pentru ce a fost purtat oare răsboiul? Pentru mai multă libertate, şi pentru a face posibilă exercitarea dreptului de autodeterminare a naţiunilor. Şi ce am căpătat de pe urma răsboiului? Teritorii? Da, dar nu teritorii cucerite prin arme. Mai exact, noi nici nu am căpătat teritorii; ci am cooperat ca să isbândească un principiu. Căci nu suntem un stat mărit prin victoria armelor, ci prin isbânda unui principiu. Nu ne-am cucerit fraţii, ci le-am înlesnit putinţa de a hotărî ei asupra destinelor lor. Proba? Tratatele de pace nu au făcut decât să consfinţească stări de lucruri care se înfăptuiseră deja: unirea Ardealului cu Vechiul Regat, unirea Bucovinei şi a Basarabiei cu vechiul regat. Am avut, e drept, un tratat de alianţă cu puterile alături de cari am purtat răsboiul; dar nu s'a ţinut seamă de el. De aci şi revolta lui Ion Brătianu; care nu înţelesese că pacea nu se discută pe baza tratatelor de alianţă, ci pe baza drepturilor decurgând din principiul autodeterminării; ceea ce ne scurta, e drept, de câţiva chilometri pătraţi,

dar ne dispensa în schimb de orice solidaritate morală în viitor faţă de aliaţi.

Căci, în adevăr, cui datorăm noi unitatea naţională? Voinţei fraţilor noştri de peste Carpaţi şi Prut, cari au hotărît că vor să fie una cu noi. De sigur, această voinţă a fost eficace între altele şi pentru că există putinţa exercitării drepturilor decurgând din principiul autodeterminării. Era însă, pentru asta, nevoe ca noi să intrăm în răsboiu? Să presupunem, un moment, că noi am fi stat neutri, şi că totuş răsboiul s'ar fi câştigat, — adică ar fi învins principiul dreptului de autodeterminare. Li s'ar fi putut refuza Ardelenilor sau Basarabenilor dreptul de a se uni cu noi? Evident, nu. Prin urmare: dacă am intrat în răsboiu, e pentru că aliaţii noştri de mai târziu aveau nevoe de sprijinul nostru întru câştigarea partidei începute. Aveau nevoe, sau cel puţin aşa credeau ei.

Aşa fiind însă, noi nu suntem în nici un fel beneficiarii bunăvoinţei aliaţilor, ci acei ai unui principiu pentru isbânda căruia am luptat şi noi — după puterile noastre. Cum ni s'a dat oare mai mult decât ni se cuvenea? Mai întâiu nu ni s'a dat nimic; Ardelenii şi Basarabenii au venit ei la noi. Dar presupunând că ni s'a dat. Ni s'a dat mai mult de cât ne revenea? Atunci aliaţii au încheiat o pace nedreaptă şi artificială. Nu ni s'a dat mai mult? Atunci ce obligaţii mai avem faţă de aliaţi, — după încheerea păcii?

Să nu ni se mai vorbească deci de anumite îndatoriri de recunoştinţă. Pentru că asemenea îndatoriri nu avem. Iar după ce am lămurit acest prim punct, să punem problema pe adevăratele ei date.

12 Iunie 1931.

Alianţele noastre

SOLIDARITATEA VECHILOR ALIAŢI

Ziarele româneşti continuă a reproduce extrase din presa franceză, unde suntem admonestaţi în forme mai mult sau mai puţin acceptabile şi unde — în sfârşit! — a început să ni se vorbească şi de necesitatea păstrării vechilor alianţe ale răsboiului. Mărturisim repetat că am fi preferit din capul locului această metodă; pentrucă e cea a bunei-credinţe şi a demnităţii omeneşti, şi ar fi evitat confraţilor noştri parizieni penibilele falsificări şi nedelicatele imixtiuni în chestii ce nu-i privesc, la care s'au dedat, spre paguba legăturilor sufleteşti dintre ei şi noi. Dar pentru că, chiar aşa tardiv şi neîndemânatec cum problema se pune, nu noi ne vom refuza unei discuţiuni.

Ni se cere, şi se cere mai ales de către Francezi, să nu rupem solidaritatea vechilor aliaţi, — a ţărilor şi popoarelor cari au făcut umăr la umăr răsboiul. Frontul acesta comun formează oarecum

unul din postulatele politicei învingătorilor continentali. Care sunt însă fundamentele şi îndreptăţirile lui?

Vom observa, mai întâiu, că o obligaţiune morală în acest sens nu există: a) pentru că solidaritatea aceasta a fost ruptă de mult prin atitudinea Angliei şi Italiei; ceea ce înseamnează că dacă noi am avea de gând să ne schimbăm în adevăr orientarea — ceea ce nu este zis — nu am face decât să urmăm pe unii din foştii noştri mari aliaţi cari au înţeles mai de mult să-şi aleagă drumuri proprii;

b) pentrucă, după cum am dovedit-o mai ieri, nu am intrat în răsboiu numai pentru folosul nostru, — contractând deci anumite obligaţiuni de recunoştinţă sau altfel —, ci în virtutea unei învoieli cu foloase de ambele părţi. Cum ar fi fost, în adevăr, beneficiile numai de partea noastră, când noi *a trebuit* să intrăm în răsboiu în momentul în care era mai ameninţat Verdun-ul, şi când Ruşii se învoiseră deja cu puterile centrale asupra împărţirii ţărilor româneşti?

Aşa fiind, va trebui să ni se conceadă că menţinerea vechilor alianţe — a celor din vremea răsboiului — nu se fundează pe trecut, ci pe viitor; adică pe avantagiile ce aceste alianţe ni-ar asigura de aci înainte. Acest adevăr elementar are însă darul de a schimba faţa problemei. Căci greutatea nu mai cade acum pe menţinerea vechilor alianţe — desiderat lipsit de sens — ci pe interesele noastre de stat şi

naţionale. Este adevărat, de pildă, că unul din aceste interese e pentru noi formulat în principiul intangibilităţii graniţelor noastre; şi că, PRINCIPIAL, cei cari au făcut alături războiul, au câştigat isbânda şi au dictat pacea, sunt interesaţi la menţinerea acestor graniţe; dar numai principial; pentru că de fapt s'ar putea ca pentru unii din foştii aliaţi o graniţă să fi fost necesară aşa cum s'a stabilit ea în 1919, — dar să fie astăzi necesară în altfel, mai ales când nu e a lor. (In privinţa aceasta aliaţii şi prietenii noştri Polonezi au o experienţă prea dureroasă, pentru ca noi să putem trece cu uşurinţă peste asemenea eventualităţi). Dar dacă solidaritatea care exista între aliaţi în momentul încheierii păcii, nu mai există astăzi, sau s'ar putea să nu mai existe, atacată cum e uneori de interese divergente, atunci e de la sine înţeles că solidaritatea vechilor aliaţi nu poate fi un îndreptar şi o ţintă pentru politica noastră externă. Cine crede şi scrie altfel — şi sunt şi din aceştia — greşeşte; pentrucă ia în braţe o problemă fals pusă. Căci solidaritatea vechilor aliaţi nu este un scop, ci un mijloc. Scopul este: păstrarea ţării în graniţele ei actuale şi promovarea unei vieţi ordonate şi cât mai îmbielşugat posibile înlăuntrul acestor graniţe. Pot să ne asigure vechile alianţe împlinirea acestui scop, imperativ absolut al vieţii noastre naţionale şi de stat? Vom fi cei dintâi bucuroşi să păstrăm aceste alianţe. Nu înţeleg, nu vor sau nu pot să o facă, vom fi

siliţi să ne orientăm altfel. Nu pentrucă am voit-o noi, ci pentru că am fost împinşi să o facem.

Asupra nouilor alianţe pot plana, de sigur, îndoieli. (Planează în orice caz regrete sufleteşti în legătură cu cele vechi). Dar nici aşa de sceptici nu trebue să fim. Franţa s'a apărat acum 15 ani şi cu ajutorul Italiei căreia îi luase totuş Nizza şi Savoia, iar pe frontul de Vest au luptat alături Germanii şi Austriacii, cari avuseseră nu chiar aşa de demult ceva de descurcat la Sadowa.

Nu e vorba să fim brutali. Cinismul, chiar în politica statelor, e de prost gust; şi până la urmă, păgubitor. E însă, de sigur, vorba să nu înfruntăm realităţile. Iar realităţile dictează: nu se fac alianţe pe ce a fost, mai ales când în ceea ce a fost soldurile s'au balanţat. Politica oricărei ţări stă sub imperiul necesităţilor de azi şi de mâine. Dar aşa fiind, solidaritatea vechilor aliaţi, nu poate forma obiectul unei politici de stat decât: 1) dacă această solidaritate există efectiv, 2) dacă ea continuă să fie eficace în cadrul nouilor probleme cari se pun unei ţări. Iată punctul de vedere real şi sănătos.

Veţi spune însă că peste toate interesele unei politici de stat, există totuş între Francezi şi noi, o legătură sufletească ce nu se poate nega. Incontestabil. Nu poate să fie, şi nici nu trebue negată sau slăbită. Dar despre asta, — cu alt prilej.

14 Iunie 1931.

Alianţele noastre

O LEGATURĂ DE DRAGOSTE... UNILATERALĂ

Incercările mele de a lămuri problema alianţelor rumâneşti în datele ei iniţiale, a ridicat într'o anumită parte a presei bucureştene proteste furtunatece. Simple declaraţiuni de dragoste pentru Franţa, romanţe pe chitară, de un gust îndoielnic, cu acompaniament de pitpalac, sau insulte nestăpânite pentru puţinătatea mea, aceste proteste nu aduc până în prezent nici o ideie şi nu contribuesc în nici un fel la lămurirea chestiunii. Invăţat să discut pe fapte şi pe argumente şi să mă păstrez, în materie de raţiune, insensibil faţă de gargariseala sentimentală — chiar cu riscul de a părea paradoxal şi de a înfrunta prejudecăţi adânc înrădăcinate, cu valoare circulatorie curentă — nu-mi găsesc deci, spre sinceră părere de rău, putinţa de a răspunde preopinenţilor mei. Constat însă că protestele există şi, cum unele din ele sunt sincere, consider faptul ca simptomatic; meritând, prin urmare, o explicaţie.

Argumentul principal al protestatorilor este strânsa legătură sufletească, iubirea care există între noi şi Franţa. Iubirea aceasta e *un fapt*. Şi, ca atare, nu o vom nega. Numai că, sunt fapte şi fapte. Fapt e de pildă o îmbielşugată ploaie la vreme, dar năvălirea lăcustelor tot fapt

e. De unde urmează că faptele trebuesc şi ele cercetate şi înţelese, înainte de a le accepta şi a ne supune lor. In speţă, întrebarea care se pune este: legătura aceasta de iubire între noi şi Franţa, este ea esenţială plămădirii noastre sufleteşti şi aşezării noastre de stat, sau nu? In cazul întâiu, o alianţă de toate felurile franco-română, este cu totul recomandabilă — ca fiind necesară; în cazul dealdoilea însă, ea nu se poate impune decât pe baza unui schimb de avantagii concrete privind prezentul şi viitorul apropiat. Să vedem aşa dar care e situaţia.

Incontestabil, iubim pe Francezi. Vorbim franţuzeşte şi cetim la fel. Călătorim cu predilecţie în Franţa şi le cercetăm universităţile. Instituţiile noastre de învăţământ sunt organizate după modelul francez. Mai mult: învăţăm să cunoaştem istoria lumii în funcţie de istoria Franţei. Aşa era pe vremea mea, — aşa e şi acuma. De aceea şi simţim cu Francezii. Aşa de mult, încât adesea simţim *ca* Francezii.

Iubirea aceasta e aşa de puternică, încât ia uneori forme aberative. 13 Martie 1906 e o dovadă. Mai sunt însă şi altele. Cred că nu există în lume o ţară în care miniştrii să nu cunoască decât foarte aproximativ limba concetăţenilor lor, dar să vorbească în schimb impecabil franţuzeşte. Noi avem asemenea miniştri. Asta poate să nu fie grav; dar nici normal nu e. Mai grav e însă că s'au găsit şi se găsesc la noi miniştri — oameni respectabili — cari într'un moment dat

să fi putut spune: să piară Rumânia, numai să învingă Franţa. In ori ce altă parte a lumii asemenea oameni ar fi fost lapidaţi. La noi se bucură de mare cinste. Atât de adâncă e la noi iubirea pentru Franţa şi cele franţuzeşti.

Este adevărat, nu suntem siguri dacă acestei iubiri a noastre îi corespunde, din partea Francezilor, una la fel. Mişcări de generozitate faţă de noi sunt rare. Sau în orice caz nu le cunoaştem. De la ei la noi, sprijinul a fost mai adesea negustoresc. Atitudinea lui Clemenceau la conferinţa Păcii, o cunoaştem. (Nu spun că Brătianu a avut dreptate; dar nu spun nici că nu a avut. Asta e o altă chestiune). Ni s'a semnat protocolul Basarabiei, desigur; dar semnătura ne-a fost negociată. Şi era totuş vorba de bunul nostru drept. Ni s'au dat bani cu împrumut. Şi asta e adevărat. Sunt însă banii cei mai scumpi pe cari i-a împrumutat vreodată cuiva Franţa.

Ştiu, nu suntem oameni de treabă. Sau cel puţin nu am fost guvernaţi de oameni de treabă. Suntem nevoiaşi şi adesea incorecţi în relaţiile noastre internaţionale. Oameni străini cari au venit pe la noi, cu banii şi cu munca lor, au avut de suferit; nu numai din pricina dorinţei lor exagerate de câştig, ci şi din pricina obiceiului nostru de a... vămui câştigurile. Dar îndreptăţeşte asta tratamentul aşa de aprig la care adesea am fost supuşi? Sau mai exact: dragoste e asta?

Cu ce e îndreptăţită, mă rog, abandonarea

noastră în mâinile d-lui Finaly de la Banque de Paris et des Pays Bas? Cu amenitatea d-lui Lugojanu şi cu francofilia d-lui Mihai Popovici? Evident, nu e nebun cine mănâncă şapte pite, — e nebun cine i le dă. Şi pitele le-am dat noi; întâia şi a doua oară. Dar a accepta şapte pite, atunci când ştii că nu ţi le mai dă nimeni altul, şi că nu ai dreptul la ele, — asta nu înseamnează tratament pe bază de iubire.

Frăţie de cruce şi legătură sufletească franco-română? Nu. O reală iubire, uneori de forme exagerate şi anormale, din partea Rumânilor pentru Francezi. La care însă nu se răspunde de fapt cu aceeaş măsură. Aşa în cât raporturile noastre sunt clare: noi îi iubim; ei — cel mult se lasă a fi iubiţi. Et encore!

Inţelesul dragostei noastre pentru fraţii noştri Francezi trebue căutat deci numai aci, la noi.

O vom face.

18 Iunie 1931.

Alianţele noastre

LICHIDAREA ROMANTISMULUI 48-ist

Nu ştim cum se va desfăşura până la sfârşit încordarea sentimentală franco-română; căci încordare este, dacă presa de acolo şi de aci răsfrâng în adevăr realităţi. Nu ştim, şi nici nu avem propriu zis vreo dorinţă în această privire. Singura noastră dorinţă, mărturisită şi altfel, fiind

să se asigure ţării noastre o politică de alianţe cu adevărat rodnică.

Un ziar francez vorbea în ultimul timp, în legătură cu noi, de o politică franceză a Europei. Mărturisim că problema e rău pusă. Pentru noi nu poate fi vorba nici de una, nici de cealaltă; ci numai de o politică românească în cadrul european; şi anume, *în cadrul european* — DACĂ E NEVOE. A urma o politică franceză sau germană a Europei înseamnează a fi francezi sau germani. Nu suntem, însă, nici una nici alta; suntem numai români. Mici, neputincioşi, păcătoşi, bicisnici, — dacă vreţi d-vs. — dar Români.

Ştiu, ni se vorbeşte de un fel de identitate între noi şi francezi. Intr'un fel ne-am şi ocupat de ea, când am subliniat legătura de dragoste dintre noi şi ei. Dar ce fel de identitate e asta? Stă etosul franţuzesc în plămada sufletului şi culturii noastre? Sau s'a constituit, poate, noul stat românesc prin gând şi faptă franceză? Vedeţi, problema e vastă; şi complicată. Nu o voiu ataca pe latura spirituală; ea ar fi de altfel, în ocurenţă, irevelantă. Mă gândesc însă la laturea cealaltă, — a constituirii statului nostru. Ce este — deci — francez în organizarea statului modern românesc?

Evenimentele cari au dus la închegarea României de astăzi au urmat două linii deosebite: una, a faptelor mărunte, cotidiene, întâmplate în chip firesc, fără un plan propriu zis, — aceea a desvoltării economice a ţărilor române; alta, a intenţiunilor reformatorii, a faptelor de voinţă urmând un plan şi un gând conştient, — aceea a desvoltării noastre politice propriu zise. Cea dintâi începe la 1828 cu pacea dela Adrianopole; cea de a doua la 1848, cu revoluţia munteană. Unde sunt Francezii?

Cu siguranţă, nu în primul domeniu de activitate. Intrarea noastră în lumea comercială a Europei s'a făcut prin Englezi. Englezii sunt în adevăr, cei dintâi negustori cari ne-au cumpărat grânele, şi anume imediat după 1828. Stăpânirea lor asupra pieţelor româneşti de grâne s'a întins de-alungul întregului veac al 19-lea; în aşa măsură, încât îmi aduc aminte că acum vre-o 40 de ani, în copilăria mea, sterlingul englez circula încă în mod curent pe piaţa Brăilei.

Cât despre industrializarea ţării şi despre comerţul de bani, aceste două activităţi au luat naştere la noi sub un impuls precumpănitor german. Afirmaţiile mele sunt aşa de evidente, încât Francezii abandonaseră înainte de războiu ţara noastră ca făcând parte cu totul în această privinţă din zona de acţiune germană. Aşa se explică de altfel şi dificultăţile pe cari le-a întâmpinat prin 1915 Marghiloman, când a voit să încheie un împrumut de stat la Paris.

Dar dacă aşa numita revoluţie burgheză s'a născut şi s'a desfăşurat la noi fără nici un fel de participare a Franţei, — apoi cu siguranţă că aportul acesteia a fost precumpănitor, aproape exclusiv aş spune în domeniul revoluţiei şi con-

stituirii statului românesc politic. Nu direct, desigur. Istoria rolului lui Napoleon III în naşterea României moderne ar trebui probabil fundamental revăzută (lucrările d-lor Iorga şi Al. Dem. Marcu au făcut-o de altfel). Indirect însă, da. Toţi revoluţionarii munteni dela 48 din Franţa vin. Atmosfera publică în care aceştia au putut lucra este tot de importaţiune franceză. Veţi spune că fiecare ţară şi-a avut 48-ul ei. De sigur. Dar al nostru nu e, pentru asta, mai puţin francez. Şi, pe urmă, să nu uităm că, după revoluţie, constituţia noastră în fond franceză a fost, ca şi aşezarea noastră juridică sau cea şcolară. Este neîndoios deci că dacă Franţa a lipsit dela naşterea sau constituirea economiei noastre naţionale publice, şi private, apoi ei îi revine, în schimb, ca influenţă partea leului în aşezarea politică a ţării.

Asta e adevărat. Numai că, o desvoltare aşa de ciudată ca cea a statului nostru impune o cercetare mai amănunţită; iar în acest cadru apar alte întrebări; ca de pildă: a mers la noi viaţa economică pe aceeaş linie cu cea politică? Răspunsul e, — nu. Şi mai departe: dintre cele două serii de fapte, economice şi politice, care a fost mai în acord cu condiţiile noastre specifice şi deci care a atârnat mai greu în cumpăna desvoltării noastre? Şi aci răspunsul e clar: cea dintâi. Cea dintâi, adică tocmai cea în care influenţa franceză a lipsit cu desăvârşire.

Şi iată, atunci, încheierile. Viaţa statului nostru

a fost dominată la suprafaţă de o clasă de oameni politici, care forma oarecum opinia publică văzută, şi care, compusă în cea mai mare parte din avocaţi — oameni de concepţii şi cultură franceze — a dat aparatului nostru *formal* de stat şi vieţii publice a oraşelor o înfăţişare precumpănitor franceză. Sub această aparenţă pulsa însă cotidianul viu, gestul mărunt şi sănătos de creaţie al negustorului mare sau mic, al meseriaşului şi al plugarului, care nu aveau nimic de face cu revoluţia de la 48, cu parlamentarismul şi democraţia şi care-şi găsea îndestularea în munca şi ostenelile lui proprii. Iată adevărul.

Care ne îngăduie, deci, să spunem că *influenţa franceză la noi nu s'a manifestat decât în regiunile păturei suprapuse, şi nu a însufleţit decât activităţi ale căror legături cu realităţile româneşti sunt mai degrabă îndoelnice*. Afirmaţie care înfruntă multe obicinuinţe de gândire, de sigur, dar care nu înfruntă adevărul. Şi principalul asta e.

Aşa fiind, ne e greu să admitem că gând şi faptă franceză intră în plămada aşezării noastre de stat; iar necesitatea de a face o politică franceză a Europei, încetează pentru noi de a fi un lucru de la sine înţeles. Nici politică franceză, — nici germană; ci, aşa cum e normal, o politică românească. Incotro ne duce ea, asta e o altă chestiune. Pe care statul nostru va trebui

să o discute. Recunoaştem, după războî datoria noastră e ca *întâiu* să o discutăm cu Francezii. Dar numai atât. Căci există cel mult un drept de preempţiune al Francezilor asupra noastră; o opţiune însă, nu.

Nădăjduim că asta o vor concede şi Francezii, şi ne vor înlesni calea unei înţelegeri. Cu ei.

19 Iunie 1931.

CUMPĂNA DREAPTĂ

Nu cred în utilitatea acţiunii antirevizioniste. Şi o spun deschis, cu toate că îmi dau seamă de calitatea replicei care va urma unei asemenea afirmaţiuni: insulte — ad personam. Insulte. Ei şi? Parcă va fi pentru prima oară; şi parcă asta schimbă ceva în situaţia de fapt.

Nu cred în utilitatea acţiunii antirevizioniste, — şi nici nu o înţeleg. Există, desigur, peste graniţă o acţiune revizionistă. Răspunsul la o asemenea acţiune nu e însă, nu poate fi cel care se încearcă a se da aci la noi.

Vezi, un om ţi-a furat căciula. Şi s'a bucurat de ea o bucată de vreme. Până când, într'o zi, ţi-ai prins omul la strâmtoare, şi ţi-ai luat căciula înapoi. Omul, — ce să facă? A pornit-o prin vecini: că, uite, că mi-a luat căciula pe care eu o purtam de zece ani; că eu fără căciulă nu pot să trăiesc — capăt guturaiu; că o fi ea căciula lui, dar vezi că nu-i şade bine, şi pe capul meu era mai chipoasă; şi aşa mai departe. Asta face el. Dar tu ce faci? Ai de făcut ceva? Ce? Vrei să pleci şi tu pe la vecini? Ce să spui? Că e căciula ta? Asta o ştie toată lumea!! Că nu vrei să o dai înapoi? E ca şi cum ţi-ai închipui că te crede cineva în stare de aşa prostie. Tu, deci, nu faci nimic. Nu ai nimic de făcut. Cel mult, dacă îţi îndeşi mai bine căciula pe cap; şi ridici din umeri; lasă-l, nene, să spue! Iar în buzunar, îţi faci mâna pumn. Pentru o întâmplare ca aceea! Dar să ţi-o faci!

Ţipă unii împotriva graniţelor noastre? Ţipă. Am ţipat şi noi pe vremuri împotriva graniţelor lor. Şi încă cu mai mult cuvânt. Ei fac deci, astăzi, ceea ce într'o formă mai cuviincioasă — poate şi pentrucă aveam mai multă dreptate — am făcut noi eri. Asta este însă relevant pentru întreaga problemă. Căci o problemă există. Dar precum înainte de războiu această problemă a fost rău pusă, — aşa şi astăzi.

Inainte de războiu vecinii noştri stăpâneau, *în stăpânire naţională,* neamuri şi ţinuturi cari întreceau cu mult neamul şi ţinutul lor. Asta crea o situaţie labilă. Aşa de labilă, încât noi nici nu prea aveam interesul să ne mişcăm. Complexul acela lipsit de orice fel de omogenitate trebuia să se desfacă. Şi desfăcându-se, tre-

buia să ne arunce în brațe partea noastră de firească moștenire. Precum s'a și întâmplat.

Astăzi vecinii noștri umblă pe la toate porțile plângându-se. Plângându-se împotriva a ce și cui? Impotriva istoriei și a așezării lui Dumnezeu? A! dacă ar fi fost la mijloc un act arbitrar, de violență! Dacă am fi cucerit, noi cu armele Ardealul sau mai știu eu ce! Dar nu. N'am cucerit nimic. S'a desfăcut, după încheieturile prost lipite vechea monarhie, și s'au tras toate neamurile la matca lor. Ostașul nostru? Nu a creat istorie. El numai a murit, ca un mărturisitor, cu jertfa trupului lui, în fața lui Dumnezeu. Mărturisind pentru neamul lui și drepturile acestui neam. Iar când a trecut dincolo de munți, la sărbătoarea unirii, el nu a fost decât portărelul lui Dumnezeu. Care Acesta dăduse hotărârea.

Și acum, ce vor vecinii noștri? Să ne întoarcem la cum a fost? Absurd. Căci dacă cum a fost era bine, ceea ce a fost nu s'ar fi desfăcut. Nu s'ar fi desfăcut așa de firesc. Și totuș, e incontestabil, vecinii noștri suferă. Și nu e numai treaba lor. E și a noastră. Căci suferința la granițele noastre nu poate să nu fie, într'un fel sau în altul, suferință și pentru noi. Problema există. Nu în forma în care o pun vecinii noștri. Și am văzut de ce nu. Dar există. Ea se formulează așa: cum se poate ajunge aci, în valea Dunării, la o formulă de conviețuire

pacinică; sau cu alte cuvinte: care e formula de echilibru stabil a Europei centrale.

Să nu ne îndreptăm, pentru aflarea unei soluțiuni la vecinii noștri cari agită formule revizioniste. Nu vom găsi nimic. Ei sunt fericiții posesori de ieri, cari se consideră nefericiții deposedați de astăzi. Că au stăpânit pe nedrept, că stăpânirea lor era stearpă și crudă, asta să nu le-o spui. Să nu le-a spui, pentrucă e zadarnic. Nu o vor înțelege. Dacă ar fi putut-o înțelege, ar fi făcut altă politică — și nu ar fi ajuns aci.

Soluția să o căutăm la noi, în noi. Iar puterea noastră, în generozitatea noastră. Nu în generozitatea noastră față de vecini. Asta să o evităm. Pentrucă asta jignește. Nimeni nu are nevoe de pomana nimănui. Și mai ales un popor — nu. In generozitatea noastră, adică în felul nostru larg de a înțelege realitățile și de a trata problemele. Singurul care poate duce la soluții trainice și rodnice.

Pe scurt? Iată: Revizionismul este o atitudine care nu duce la nimic. Ar duce, cel mult, principial, la vechea stare de dezechilibru dinainte de răsboiu. Condamnabilă. Și condamnată prin desfășurarea istoriei. Dar tocmai de aceea „antirevizionismul" nostru de astăzi nu poate duce nici el la nimic. Pentru că nu e decât aceeaș mentalitate revizionistă, transpusă dincoace la noi, în termeni așa zicând românești.

Să mergem deci la aniversarea dela 1 De-

cembrie. Ca la prăznuirea împlinirii unei dreptăţi istorice. Dar să lăsăm adunările antirevizioniste. Cari nu fac decât să învenineze o situaţie; pe care noi suntem destul de tari ca să o stăpânim şi fără aceste adunări.

Cu aceste adunări însă, starea de spirit necesară unei largi soluţii a problemei, care nu se poate să ştirbească drepturile noastre nu pentru că sunt ale noastre, ci pentru că sunt fireşti, după aşezarea lui Dumnezeu — starea nouă de spirit e bătută în coastă, şi asta e păcat.

...Pentrucă totuş problema există.

1 Decembrie 1932.

TRATATIVELE CU RUSIA

De când se vorbeşte de tratative cu Sovietele pentru încheierea unui pact de neagresiune, a început să reapară în presa noastră, în o parte a ei cel puţin, acea nesfârşită serie de clişee aşa zicând premonitorii, mergând toate înspre aceeaş încheiere categorică: nici o legătură, nici o discuţie cu „bolşevicii", aceşti criminali ordinari, etc.

Atitudinea aceasta e cel puţin ridicolă. Căci lăsând la o parte chestiunile litigioase dintre Rusia şi noi, — litigioase cel puţin în părerea lor, — nu e mai puţin adevărat că Uniunea Republicilor Sovietice e un stat de 150 de milioane locuitori, şi încă un stat în hotarul nostru. Nu e însă ridicul să ne închipuim că vom putea noi ţine la infinit în carantină pe un vecin care administrează mai mult de jumătate din întinderea Europei, şi încă partea cea mai bogată?

Şi presupunând, prin imposibil, că am putea să o facem. In ce scop? Şi cu ce perspective? Atitudinea noastră ar fi îndreptăţită oarecum, dacă am şti că actualul regim e pe punctul să cadă, şi să fie înlocuit sau cu un regim rus care ne-ar conveni nouă, sau ca un regim... european care ar lua în exploatare colonială Rusia.

Regimul rus care să ne convină nouă, nu-l prea vedem. Nu ne-a convenit Rusia ţaristă; nu ne-a convenit Rusia lui Miliukow şi a lui Kerenski; nu ne convine republica lui Stalin. Putem noi aştepta ceva mai bun?

Şi, în definitiv, ce ne repugnă nouă în actualul regim? Ar fi, să spunem, un impediment pragmatic-politic: Sovietele nu vor să ne recunoască drepturile noastre asupra Basarabiei. Asta nu e serios. Drepturile noastre asupra Basarabiei nu pot forma un obiect de discuţie. Pentru că sau Rusia vrea să meargă la Constantinopol pe la gurile Dunării, şi atunci nici un regim — ori care ar fi el — nu ne va respecta drepturile asupra Basarabiei, chiar dacă ele ar fi recunoscute prin două zeci de tratate; sau Rusia renunţă la planurile Impărătesei Caterina, şi atunci Basarabia nu mai are nici o însemnătate pentru ea. Recunoaşterea protocolului Basarabiei este însă,

precum se vede, o chestiune de politică externă rusească şi nu una de regim intern. Iar dacă e vorba de politică externă, mai uşor ne putem înţelege cu un regim actual care socoteşte Rusia drept o ţară eur-asiană, de cât ca un regim „civilizat", „occidental", care ar urma tradiţia concepţiunii petrinice.

Impedimentul moral? Nu putem sta de vorbă cu oamenii cari au distrus, au jefuit şi au omorât? Asta doar ca să râdem. Noi ne mai aducem, doară, aminte de o Europă întreagă care pentru motive analoage nu voia, acum 100—150 de ani, să stea de vorbă cu Franţa! Şi pe urmă, cine suntem noi să aruncăm această bulă de excomunicare, atunci când nici un alt stat european nu o mai face?

Ar mai fi, de sigur, impedimentul principial-politic, republica sovietelor reprezintă o formulă revoluţionară cu care nu voim să avem de a face; tratativele cu Ruşii însă, ar putea înlesni propaganda lor la noi; şi asta ar însemna „bolşevizarea" noastră. Am impresia că ideile noastre despre stările din Rusia sunt cu totul neclare.

Ruşii au făcut o revoluţie. Au făcut-o însă nu numai pentru ei, ci pentru noi toţi. In acelaş fel în care la 1789 Francezii au făcut o revoluţie pentru toată lumea. Probă că e aşa faptul că, în afară de Rusia, pretutindeni astăzi în lume regimul capitalist-burghez trece printr'o gravă criză; şi o criză nu trecătoare, de îndată

ce ţări ca Anglia sunt de părere că vechea structură capitalist-burgheză trebue părăsită.

Rusia a făcut deci revoluţia. A început-o adică. Şi de atunci, de 15 ani, caută într'una formula convenabilă. Bolşevism? Nu. Bolşevicii nu mai sunt de mult la putere; şi republica sovietelor nu mai e de mult bolşevică. Inerţia face ca anumite forme şi formule bolşevice să fie încă astăzi în circulaţie. Inerţia şi anumite necesităţi de oportunitate tactică. In fond însă, perioada romantic-revoluţionară, cu ideoolgii ei, cu „doctrina" ei scoasă deadreptul din cărţi, s'a închis de mult. In Rusia se caută astăzi, cinstit, patetic de cinstit, şi cu mijloace adesea impresionante, o nouă formulă de viaţă. Care va fi aceea? Dumnezeu ştie. Se poate spune însă că ea nu va fi cea comunistă — sau cel puţin că nu va fi cea comunistă a manifestului comunist şi nici a internaţionalei a treia. In aşa măsură încât bieţii comunişti din afară de Rusia apar astăzi — faţă de actualul stadiu al revoluţiei ruseşti — ca nişte naivi cari luptă în slujba unei cauze de mult pierdute.

Primejdia comunistă — care era o primejdie întru atât întru cât urmărea realizarea unei formule artificiale, livreşti în simetria ei geometrică — a trecut de mult. Ea nu mai e valabilă decât în ţările îngust reacţionare, care se închid cu încăpăţânare prefacerilor fireşti ale vremii. Rusia comunistă a trăit. Rusia e o ţară în revoluţie, pur şi simplu. Dar în revoluţie

sunt astăzi toate ţările mari ale Europei. Vă închipuiţi, poate, că în fond revoluţia e mai puţin la ordinea zilei în Anglia sau în Germania decât în Rusia? Nu. Diferenţa e numai în formă. Imprejurările impunând celei din urmă metode mai radicale. Dar atât. Refuzăm noi însă, să tratăm cu Anglia sau cu Germania? De ce, atunci, boicotul acesta pronunţat în potriva Uniunii Republicilor Sovietice?

Suntem naivi, — sau ce suntem?

6 Ianuarie 1932.

CEALALTĂ FAŢĂ A TRATATIVELOR

Controversa asupra unităţii tratativelor cu Rusia continuă în presa noastră. Dar — oricât de tragi-comic ar fi — trebue să o mărturisim: continuă la noi, pentru că continuă... în Franţa. Căci, nu ştiu de ce, dar aşa am eu impresia că dacă presa franceză de dreapta nu ar avea aprehensiuni împotriva unui pact franco-sovietic, nu ar exisat aprehensiuni de asemenea natură nici la noi. De când însă societatea telefoanelor asigură o aşa de minunată legătură Bucureşti-Paris, am devenit şi noi mai informaţi — dacă nu mai inspiraţi — şi mai europeni în anvergura consideraţiilor noastre.

Indărătnici şi retrograzi cum suntem, noi nu întrebuinţăm telefonul cu Parisul decât pentru

treburile noastre particulare. Rămânând ca inspiraţia în materie de politică rumânească să o luăm din realităţile noastre de aci. Să continuăm, deci, discuţia cu elementele noastre.

Discuţia, nu însă controversa. Căci controversa, dacă e bine sau nu să avem relaţii de ori ce fel cu Rusia, pentru noi nu există. Pentru motivele pe cari le-am arătat aci; — şi cari nu pot fi lipsite de valabilitate decât dacă nu vrei sau nu poţidsă înţelegi adevăruri elementare. Impotriva cărei stări nu e nimic de făcut.

Sunt, însă, din punctul de vedere al politicei noastre rumâneşti, o serie de chestiuni cari trebuesc lămurite. Nu numai în interesul relaţiilor eventuale ruso-române. Ci în interesul general al fixării unei metode — ca să zicem aşa — în politica noastră externă.

Va trebui să începem prin a recunoaşte că momentul în care încep aceste tratative nu a fost ales de noi, — şi ca să fim complet sinceri — nu ne convine, sau în orice caz ne convine mai puţin nouă decât Ruşilor. După câte ştim, nu s'a observat încă în chip public că tratativele acestea ruso-polone şi ruso-române ajung în faza decisivă tocmai acum în preajma deschiderii conferinţei dezarmării. De ce tocmai acum? E simplu: Polonia şi România au în Europa, ca ţări stând în hotar cu Rusia, poziţie cu totul specială; care le asigură în discuţiile asupra limitării armamentului, dreptul la un mai ridicat coeficient de înarmare.

Dacă Rusia se grăbeşte astăzi cu tratativele, o face desigur şi pentru ca la conferinţa dezarmării — unde va fi prezentă — să ne înfăţişeze ca fiind pe calea unei normalizări a situaţiei, şi să ne conteste acest drept la o mai puternică înarmare. Evident, nimeni nu e bucuros să întreţină armate noui. Mai ales pe aceste vremuri. Dar este situaţia noastră normală, şi se va normaliza ea în curând în aşa măsură încât să renunţăm noi la coeficientul nostru excepţional? Nu. Sau e, în ori ce caz, o chestiune de discutat; şi nu una care să se poată rezolva acum. Iată, însă, că la conferinţa dezarmării Ruşii vor ridica, probabil, această problemă; în defavoarea noastră. De ce? Pentru că au prilejul să o facă. Şi cine le dă acest prilej? Noi, cu tratativele dela Riga *tocmai în acest moment.*

Este din partea noastră o greşală de tactică? Chiar dacă ar fi, *greşala nu e din partea noastră.* Pentru că IN TOATĂ AFACEREA ASTA, NOI NU AM FOST DECÂT UN FEL DE CHIBIŢI. Este zadarnic să ni se spună la această afirmaţie proteste. Le respingem din capul locului, pentru că noi ştim ce spunem; şi nu ne-am îngădui în chestiuni aşa de serioase, afirmaţii pasionate sau fanteziste. Tratative cu Rusia sovietică fuseseră începute, fără ca noi să fim încunoştiinţaţi. Dacă la un moment dat am ştiut-o, — este pentru că am aflat-o noi. Când am aflat-o — *singuri* — ni s'a spus de ce e vorba. Dar numai după ce am aflat-o. Şi atunci ni s'au

dat asigurări că nu vom fi lăsaţi pe dinafară. Că nu vom fi lăsaţi pe dinafară, — asta e bine. Dar sunt anumite întrebări cari totuş ar trebui lămurite: 1. Trebuia — da sau nu — să fim şi noi încunoştiinţaţi de începerea tratativelor? 2. noi nu ne îndoim că nu era să fim lăsaţi pe dinafară; dar nu trebuia să fim întrebaţi şi noi, dacă vrem sau nu să nu fim lăsaţi pe dinafară? adică cum, se tratează pentru noi şi în numele nostru — fără ca noi să fim preveniţi măcar?

Căci, vedeţi, ori ce s'ar spune — noi aşteptăm deja desminţirea Ministerului de Externe; şi îl rugăm să nu se mai ostenească, pentru că nu o vom accepta — ori ce s'ar spune deci, situaţia asta e; s'a discutat şi pentru noi; noi figurând literalmente ca o anexă, *ca un stat clientelar,* în aceste tratative. Ni se poate face, oare, *nouă* o vină că discuţiile ajung în faza decisivă astăzi, în ajunul conferinţei dezarmării, adică într'un moment defavorabil pentru noi?

Asta însemnează că în tratativele cu Rusia noi avem astăzi ceva de dres. Şi asta e o indicaţie asupra rezultatului tratativelor. Dar asta mai însemnează ceva: că noi nu avem o politică externă a noastră! Că iniţiativele nu ne mai stau în mână; şi că singurul lucru ce ne mai rămâne este să dregem ce au stricat alţii pentru noi.

Ne reprezintă azi în tratativele de la Riga d. Mihail Sturdza, unul din cei mai harnici, mai pricepuţi, mai îndemânateci şi mai bine infor-

mați din toți agenții noștri din străinătate. Misiunea lui este însă, în împrejurările de acum, cu deosebire grea. Să nu ne dedăm deci unui optimism care ar fi cu totul deplasat;
— și să învățăm ceva din această situație.

10 Ianuarie 1932.

MAREȘALUL PILSUDSKI LA CHIȘINĂU

Presa noastră și opinia publică în genere au trecut cu mult prea ușor asupra prezenței mareșalului Pilsudski la noi în țară. Cu mult prea ușor, pentrucă, între altele, a scăpat din vedere semnificația unora din gesturile lui. Iar între acestea, călătoria lui la Chișinău.

De sigur, nu a vizitat orașul în chip oficial. Desigur, nu s'a dus decât ca să-și vadă consulul general de acolo. Dar a fost la Chișinău, în Basarabia, în pământ rumânesc, în stat rumânesc; la Chișinău, unde Polonia are un consul care reprezintă interesele poloneze față de guvernul român, consul pe care în această calitate a lui l-a vizitat.

Nu am voi să fim indiscreți. Și nu putem spune, deci, că ne aflăm în fața unei manifestații. Va recunoaște însă oricine că chiar dacă nu ar fi o manifestație, călătoria mareșalului Pilsudski la Chișinău constitue afirmarea unei realități cari pentru aliații noștri e categorică și indiscutabilă.

Valoarea gestului acesta e dublă. Pe de o parte Polonia se află în preajma semnării pactului de neagresiune cu Sovietele. O situație specială, hotărâtă între altele și de legăturile aliaților noștri de'a nord cu statele baltice, impun această semnare. O impun chiar dacă noi nu am fi în măsură să o facem. In preajma acestui act, mareșalul Pilsudski ține însă a crea situații clare. Și ca și cum, pentru afirmarea alianței cu noi nu ar fi fost deajuns prevederile după care semnarea pactului de neagresiune nu schimbă cu nimic obligațiunile Poloniei rezultând din tratate de alianță anterioare, mareșalul ține să meargă la Chișinău, pentru ca să afirme cu ultimă precizie care este atitudinea Poloniei în chestiunile pe cari Sovietele le socotesc litigioase între ele și noi. E, dacă voiți, un exces de preciziune; dar un exces care pentru noi, mai mult decât pentru Soviete, își are valoarea lui.

Și aci intervine a doua semnificație a gestului mareșalului Pilsudski. Manifestația aceasta de prietenie, de solidaritate, nu este numai platonică. Ea confirmă hotărîrea neclintită a aliaților noștri de a pune această alianță înaintea oricăror alte interese, de a face din această alianță piatră de temelie pentru politica statului polon. E, aceasta, o realitate care nu ne e îndeajuns de prezentă. Și asupra căreia trebue să chemăm atenția noastră.

Politica României nu a ajuns încă la o deplină conștiință de sine; și, așa fiind, nici nu-și

are ţeluri proprii, nici nu e de sine stătătoare. Trăim în regimul unui fel de consimţământ care nu e nici măcar expres; consimţământ la o încadrare la care nu ne-am gândit nici odată şi care nu a luat pentru noi forma precisă a unei probleme. Iniţiativele noastre de gândire în materie de politică externă sunt aproape nule. Mica Inţelegere a privit o problemă cu un caracter cu mult prea local şi prea provizoriu, şi nu a isbutit să se adapteze unei problematici mai vaste. Şi însăş alianţa cu Polonia nu a însemnat pentru noi decât soluţia la o problemă subsidiară, de defensivă, — centrul de greutate al întregii noastre politici externe fiind în altă parte; unde ne angrenaserăm oarecum în virtutea inerţiei.

Puternica afirmare de solidaritate pe care o făcu în ultimele zile mareşalul Pilsudski, poate fi de natură a ne chema la cercetarea problemelor *noastre*. Mai mult necesităţile decât perspicacitatea noastră, ne atrag atenţia asupra lipsei de perspective proprii, de consistenţă şi de precizie a politicei noastre externe. La o reculegere va trebui să ajungem. La o reculegere în care să se pună problema noastră, şi să se creeze cadrul politicei externe rumâneşti.

O politică *a noastră* însă, îşi are bazele imediat indicate. Ea va trebui să transforme alianţa polono-română într'o realitate de colaborare care să depăşească caracterul ei iniţial militar defensiv: într'un centru de acţiune constructivă, ax

de orientare pentru întreg sud-estul european. Atâta vreme cât — ca să vorbim numai de noi — România va consimţi să facă o politică de remorcă şi să fie obiect de competiţie pentru diverse zone de influenţă, situaţia noastră nu se va putea îmbunătăţi. Lucrurile nu se pot schimba decât atunci când noi vom tinde să creăm noi zona noastră de influenţă. Problemă îndrăzneaţă, de sigur, dacă voiţi; dar problemă din domeniul realităţilor imediate, căreia alianţa noastră cu Polonia — aşa cum se desprinde ea din manifestaţia mareşalului Pilsudski — îi dă nu numai baza necesară, dar şi garanţia succesului.

Cine nu vede, de aci, deschizându-se nici o perspectivă, are pe ochi solzii prejudecăţilor. Nu pentru aceştia scrim noi însă.

24 Aprilie 1932.

TRATATE ŞI GRANIŢE

Nu ştim dacă până la sfârşit se va trece în faptă. Nu ştim, adică, dacă în adevăr se va acorda Germaniei în chip efectiv dreptul de a se înarma, aşa cum se înarmează celelalte popoare. Asta e, mai la urma-urmelor, indiferent. Căci după impresia noastră, Germania este deja înarmată. E, adică, pregătită pentru un viitor răsboiu. Că nu are artilerie grea sau mai ştiu

eu ce? Se poate. Dar cine ar fi în stare să ne asigure că viitorul răsboiu va fi dominat de artileria grea sau alte instrumente de tortură a căror fabricare şi posesiune au fost interzise Reichului? Evident, nimeni. Din potrivă, pare mai fondată ipoteza că forma viitorului răsboiu e aproximativ necunoscută astăzi, — în ultimul moment putând să intervină iniţiative surprinzătoare, cari ele să hotărască de înfăţişarea ostilităţilor. E obligatoriu, oare, ca aceste iniţiative să apară numai în domeniile speciilor de arme interzise Germaniei? Nu. Ci, mai degrabă, dimpotrivă. Iar dacă nu vom avea naivitatea să credem că ţara aceasta a stat dela 1918 cu mâinile în sân, va trebui să deducem că ea a făcut ceva în ultimii 14 ani, ca să nu avem dreptul a o socoti dezarmată.

Când a cerut, deci, egală îndreptăţire şi egal tratament în privinţa înarmărilor, Germania nu a cerut dreptul de a se înarma, ci altceva, mai important — alături. Că reînarmarea ar scădea numărul şomeurilor cu circa un milion (cifra contingentelor sub arme), se poate. Dar nici asta nu e chiar aşa de interesant. Căci, în definitiv, un milion de soldaţi costă incomparabil mai mult decât un milion de şomeuri. Ce au urmărit, atunci, Germanii? Iată:

Am cetit acum de curând o lucrare de propagandă, excelent făcută, intitulată „Facteurs de puissance franco-allemands. Contributions comparatives à la question du désarmement", şi

semnată de Hans Rohde. Impresia pe care unui neprevenit isbuteşte să o lase? Grozav de defavorabilă pentru Franţa, care e înfăţişată numai în cifre drept ţara unui militarism feroce; şi grozav de defavorabilă pentru Germania care apare ca un stat nu numai dezarmat, dar şi pus cu totul la dispoziţia armatelor vecinilor. Ce pretind, deci, Germanii? Dreptul de a se înarma? Nu. Ci altceva: dreptul de a trăi liberi, fără ameninţarea sub care stau în fiecare clipă de a li se frânge junghitura de către oricare din vecini, — dreptul ca în desfăşurarea energiilor poporului lor, să poată vorbi şi lupta de la egal la egal.

De la egal la egal. Vedeţi, aci e toată şiretenia trebii. Că ei, de fapt, vor fi lucrat şi până acum sub regimul egalităţii, e sigur. Formal însă, nu. Noul statut al Europei conceput şi realizat la Versailles, statornicea pe toată durata valabilităţii tratatului — principial pe vecie deci — că există două feluri de popoare: armate şi dezarmate. Cari aveau dreptul să facă ce vor, şi cari aveau dreptul să facă numai ce le îngădue cele dintâi. Că era bine sau rău, asta era o altă chestiune. Noi credeam că e bine. Germanii şi foştii lor aliaţi, din potrivă, că e rău.

S'a ajuns acum, însă, la încheierea că principial cel puţin — Germania are dreptul să pretindă un tratament de egalitate. Ce înseamnează asta? Practic, pentru noi, un singur lucru; că un întreg capitol din tratatul dela Versailles

cade. Că, altfel vorbind, tratatele sunt pasibile de a fi revizuite. Nu avem decât a ne felicita, — succesul campaniei antirevizioniste întreprinse de noi în ultima vreme este... evident.

Dar să fie, însă, înfrângerea noastră chiar așa de mare? Din fericire, nu. Este evident, în jurul tratatelor se poate discuta; și discuțiile pot duce la anumite retușări ale tratatelor prin bună învoială. E însă la mintea omului că nu toate stipulațiile tratatelor se pot discuta. Și între acestea, cele dintâi, stipulațiile privind granițele unei țări. Revizuirea tratatelor? Poate. Revizuirea granițelor însă, nu. La asta, vă asigur, nu se gândesc nici cei mai optimiști din amatorii de revizuire. Nu se gândesc, pentru că își dau seamă că nici o graniță nu se poate schimba fără răsboiu. Iar cine consimte să o facă în dauna lui, — acela își merită soarta.

Să nu ne alarmăm prea tare deci. Se revizuiesc tratatele. Nu însă și granițele. Pentru asta discuțiile în forurile internaționale nu sunt de ajuns. Mai trebue și răsboiu. Și mai trebue și victorie. Așa că, vedeți, problema se lămurește suficient: cine are granițe, să și le apere. Le poate apăra prin drepturile juridice, istorice sau mai știu eu cum, — cu atât mai bine. Nu, — va trebui să se înarmeze. Asta e situația.

O situație însă, cu nimic schimbată prin ultima revizuire a tratatelor. Căci putința de a fi atacați pe cale armată a existat oricând, chiar a doua zi, după tratatul din Versailes. Putința teoretică. Cât despre cea practică, să facem așa ca pentru noi ea să nu existe niciodată.

15 Decembrie 1932.

LIGA ANTIREVIZIONISTĂ?

Alarmat de faptul că peste o sută cincizeci de deputați englezi au semnat un memoriu cerând revizuirea tratatelor, confratele nostru „Universul" lansează prin directorul său, d. Stelian Popescu, un apel pentru formarea unei Ligi Antirevizioniste. Nu obicinuim a face procese de intențiuni. De aceea nu vom urma pe confrații noștri pe linia coborâtă unde au așezat discuția: dacă nu cumva apelul acesta e o încercare de diversiune în politica internă. Inițiativa confratelui nostru — ori cari i-ar fi intențiile — are și o valoare obiectivă. Și asta e suficient pentru a înlesni o lămurire serioasă și satisfăcătoare.

Dacă înțelegem noi bine, apelul d-lui Stelian Popescu urmărește o cale precisă: crearea unei mișcări de opinie publică, pe baza căreia să se încerce o lămurire a opiniei publice mondiale asupra adevăratei situații, — adică asupra totalei lipse de fundament și dreptate a revizioniștilor cari se ridică în potriva hotarelor noastre. Să fie, în adevăr, asta metoda indicată ca

să ne apărăm interesele? Mă îndoiesc. Şi iată dece:

Metoda Ligei Antirevizioniste ar consta în a opune propagandei maghiare, de pildă, contra-propaganda noastră. Principial — foarte bine judecat. Căci dacă Ungurii au isbutit să câştige simpatii pentru cauza lor, atunci când nu au dreptate, — cu atât mai uşor vom reuşi noi să restabilim lucrurile, dat fiind că obiectiv dreptatea e de partea noastră. Din toate punctele de vedere. Din nefericire însă, lucrurile stau numai principial aşa. Căci convingerile opiniei publice europene nu se formează pe bază de date obiective, ci pe cale pasională. Iar calea aceasta e deschisă şi înlesnită de o mulţime de elemente lăturalnice, împotriva cărora zadarnic ai încerca să lupţi cu argumente obiective. Dacă astăzi, de pildă, teza revizionistă capătă aderenţe din ce în ce mai largi — de ce nu am spune-o, de îndată ce aşa e — apoi asta se întâmplă nu pentrucă dreptatea noastră e mai puţină astăzi decât în 1919; ci *pentrucă s'a schimbat, în conştiinţa publică europeană, eşichierul în care se încadrează, pentru această conştiinţă publică, problema hotarelor noastre.* Aşa fiind însă, schimbarea aceasta de atitudine în chestiunea revizionismului nu provine în primul rând din propaganda inamicilor noştri; şi de aceea nici contrapropaganda noastră nu ar putea fi prea eficace. Contrapropaganda, şi deci nici Liga Antirevizionistă.

Dar atunci — să nu fie leac? Ba este. Nu însă în mişcările noastre de opinie publică, ci în politica noastră de stat. A ne menţine pe baza tratatelor, e de sigur o atitudine juridiceşte perfect valabilă: nu însă şi în fapt. Pentru că în fapt orice tratat poate fi, dacă nu revizuit, cel puţin înlocuit cu un altul. Şi de aceea politica menţinerii tratatelor cu argumente şi mijloace juridice este nu numai ridiculă, dar şi iresponsabilă. Ceeace se cere, este altceva; anume, *aşezarea noastră într'o situaţie DE FAPT de aşa natură, încât revizuirea tratatelor să nu ne atingă — să fie faţă de noi imposibilă.* Am făcut noi asta? Să vedem:

Pentru a o fi făcut, se cereau două lucruri: 1. organizarea ţării în aşa fel încât ea să reprezinte o forţă a cărei duşmănie să fie temută şi a cărei prietenie să fie dorită; 2. încadrarea ţării noastre într'un sistem de alianţe şi prietenii fireşti, care să facă imposibilă ameninţarea graniţelor noastre.

Organizarea lăuntrică a ţării şi crearea unui instrument serios de apărare nu s'a făcut. Lipsiţi de simţul marilor prefaceri istorice, încrustaţi într'o mentalitate subalternă care ne împiedecă a lua cunoştinţă chiar de faptul că suntem un popor de 18 milioane, incapabili de a ne ridica până la contactul cu realităţile directe, noi am întârziat şi întârziem încă în chip iresponsabil într'o politică învechită care nu mai poate da nimic astăzi nici chiar în ţările unde ea pe vre-

muri a luat naştere în chip firesc, şi condamnăm astfel o ţară bogată şi un popor muncitor la o paralizie permanentă care nu are decât o singură ieşire: *catastrofa.*

Incadrarea noastră într'un sistem de alianţe fireşti, iarăş nu am făcut-o. Stăruim şi astăzi, 15 ani de la răsboiu, într'o politică pasivă de păstrare — împotriva tuturor evidenţelor — a legăturii cu „marii noştri aliaţi", fără să voim a recunoaşte că alianţele răsboiului nu mai există şi că imperativele aşezării noastre ne indică linii de acţiune precise. Acum câte-va luni, la începutul toamnei, am avut impresia că intrăm într'o epocă de iniţiative. Şi ne-am bucurat. Dar bucuria noastră a fost scurtă. Iniţiativele au existat în adevăr; dar a lipsit executantul. Se cerea un om cu inteligenţă plastică; cu simţ al realităţilor directe; cu înţelegere pentru problematica răsăritului. Ni s'a dat un om mort, cu acea blestemată inteligenţă de caldarăm de care vorbeam altă dată şi care a fost întotdeauna nenorocirea popoarelor; un occidental uscat de sucurile vieţii, pentru care toată realitatea se închide în câteva paragrafe juridice, iar frământările popoarelor se reduc la o seacă dialectică de cancelarii. Rezultatul? NUL. Stăm astăzi exact unde eram şi acum un an adică: în afară de realitatea răsăriteană a Europei. Cu singura deosebire agravantă că anul trecut nu încercasem încă, iar astăzi suntem după o încercare nereuşită. Iată.

Liga Antirevizionistă? Vai, domnule Stelian Popescu, e prea puţin. Căci problema e mult mai gravă. Şi responsabilităţile nu stau la noi, în opinia publică; ci în altă parte. Să îşi facă, deci, datoria cei cărora le incumbă.

Nu?

2 Decemvrie 1933.

„REVIZUIREA TRATATELOR"

Articolul meu din 20 Aprilie asupra frământărilor în jurul „directoratului" european, a fost comentat de presa italiană. Este o plăcere de care, de data aceasta cel puţin, m'aş fi lipsit bucuros. Căci să vedeţi cum a fost rezumat în ziarele italieneşti articolul meu. Citez: „Cuvântul" publică un articol asupra revizuirii tratatelor. După ce relevă că deplina adesiune britanică la proectul directoratului este un puternic indiciu că ideile d-lui Mussolini nu ascund un pericol grav, adaugă că în actuala situaţie este primejdios a nu fi de partea cui cere revizuirea, rămânând de partea celor ce se opun oricărei modificări. Actuala situaţiune este imposibilă, şi modificarea trebue realizată printr'o colaborare generală. România nu poate rămâne de partea celor ce nu admit modificări".

Rezumatul acesta este fals. Şi sunt cu atât mai surprins cu cât nu mă ştiu scriind con-

fuz sau intortochiat. Ce să răspund? Şi cu ce să încep?

„Deplina" adesiune britanică? N'am scris aşa ceva. Nu ştiu dacă adesiunea britanică a fost deplină. Şi chiar dacă va fi fost — ceeace eu nu... ştiu, — nu am scris aşa ceva.

Că „ideile d-lui Mussolini nu ascund nici un pericol grav"? Nici asta nu am scris. Nu am scris, şi nici nu reiese din cele ce am scris; nici din text, nici din context. Nici despre pericol; nici despre pericol „grav".

Revizuirea tratatelor? Aş vrea să ştiu unde a cetit onorabilul rezumator asta! Dacă revizuirea tratatelor înseamnă revizuirea graniţelor, — apoi am spus-o categoric: ar fi ridicul să se creadă că prin revizuiri şi „rectificări" de graniţă se poate rezolva ceva din dificultăţile situaţiei de astăzi. Că revizuirea tratatelor poate să însemne şi altceva decât revizuirea statutului teritorial? Atunci, da, putem sta de vorbă. Dar numai să stăm de vorbă; căci de înţeles, până la sfârşit, tot nu ne vom înţelege cu rezumatorul nostru. Nu, nici în acest sens nu am vorbit de revizuirea tratatelor. Şi nu am făcut-o, pentrucă după părerea mea, pe care nu o singură dată am exprimat-o, nu prin revizuire de tratate se poate ajunge la schimbarea la care cred eu că trebue să se ajungă în lume, şi la care se va şi ajunge. Să mi se ierte expresia tare, dar eu am impresia că a se vorbi de revizuirea tratatelor e o prostie; tot aşa de mare şi de lipsită de viaţă, ca şi hipocrizia celor cari vorbesc de respectarea tratatelor. Ce e, oare, un tratat? Un pact? Nu. Ci constatarea unor stări de fapt şi a unui raport de forţe. Adică, cum? Işi închipue cineva că Ardealul face parte din Statul Român în *virtuţea* şi *graţie* tratatului dela St. Germain? Nu. Ci în virtutea faptului că *în chip firesc* el trebue să facă parte din Statul Român, şi că am avut putinţa să realizăm această intrare în normalitate. Nu putem, deci, vedea soluţii la situaţia de azi în revizuirea tratatelor — orice ar însemna aceasta, — pentru simplu motiv că nu sunt obicinuit a căuta soluţii la problemele vieţii în rafturile prăfuite ale arhivelor diplomatice, unde mucezesc tratatele.

Şi tot astfel, nu am spus, nu puteam spune că „modificarea trebue căutată prin colaborarea generală". Nu cred în colaborarea generală, pentru că nu cred în iluminism, în 1789, în Umanitate (cu U mare), în contractualism, în Liga naţiunilor şi aşa mai departe. Socotesc, în domeniul politic, naţiunile ca unităţi colective ireductibile, şi nu sunt atât de „jurist" (ca să nu zic altfel) ca să nu-mi dau seamă de permanenţa ireductibilă a conflictelor tari între colectivele politice.

Nu. Onoratul corespondent al agenţiei italiene nu a înţeles nimic din articolul meu. Poate pentrucă nu a putut. Fapt e însă că nu a înţeles nimic. Nici după literă. Nici după duh. Mai ales.

Eu am spus alt ceva. Am spus că situaţia e peste tot turbure. Turbure şi grea. Lumea se frământă în durerile facerii. Căci toate semnele sunt aci pentru a ne vorbi de lumea nouă ce stă să vină. Asta spuneam eu când vorbeam de schimbările necesare. Şi ceream, aşa cum e logic, să nu ne dăm de partea celor ce vor să nu se schimbe nimic, pentrucă ăştia stau în lotul prăpădului şi al morţii. Iar eu nu înţeleg pentru neamul nostru decât un drum, — cel al vieţii.

Cum se traduce asta în termeni concreţi? Nu e chiar aşa de greu de spus: să căutăm linii noui de acţiune; în spre locurile unde încolţeşte viaţa, unde noi ne încadrăm normal. Am făcut un pas în ultimul timp; înspre Europa centrală. Dacă aş cunoaşte şi spiritul în care acest pas s'a făcut — până acum nu înţeleg încă nimic — aş putea spune dacă e bine sau rău. Principial se poate să fie în aceeaş măsură şi bine după cum poate fi şi rău.

Este însă un drum care e *al nostru;* fără nici un fel de îndoială; e cel al sud-estului european. Drumul cel mai firesc al nostru, şi cel pe care ar fi trebuit să-l călcăm mai întâiu. Nu o spun acum pentru prima oară; şi nu o spun nici cel dintâiu. A spus-o înaintea mea, cu mult, Neculai Iorga, acest vizionar al destinelor şi al politicei noastre, atunci când a înfiinţat la Bucureşti Institutul Sud-Est-European. Drumul acesta, politica noastră de stat nu l-a umblat

totuş. Va trebui deci să mergem la Belgrad în acest spirit; la Belgrad ca şi la Sofia; la Sofia şi la Atena. Dar mai ales va trebui să mergem — mai ales *astăzi* — la Angora; unde se leagă multe din firele vieţii în care noi ne încadrăm.

Vedeţi, — aşa se pune problema. Şi asta am spus. „Revizuirea tratatelor"? „Modificarea situaţiei prin colaborarea generală"? Naivitate sau ipocrizie de neputincioşi. Sau — poate — pur şi simplu fleacuri!

27 Aprilie 1933.

PERSPECTIVA ISTORICĂ ŞI CEALALTĂ PERSPECTIVĂ

Intâmplările din Germania sunt pretutindeni întâmpinate cu duşmănie. Dacă duşmănia aceasta ar isvorâ dintr'o judecare obiectivă a situaţiilor, nu ar fi nimic de obiectat. Fie care ins, fie care popor, fie care stat are dreptul să examineze un eveniment, şi, după împrejurări, să-l accepte sau să-l condamne. Impresia noastră este însă că, faţă de frământările din Germania, duşmănia aceasta pleacă dintr'o lipsă de înţelegere istorică. Şi asta e grav. Pentrucă lipsa unei asemenea înţelegeri ne ridică posibilităţile de orientare. Nu vreau să spun, Doamne fereşte!, că noi trebuie să adoptăm o atitudine prietenească faţă de regimul Hitler. Vreau să spun însă, şi asta ca-

tegoric, că oricare ar fi hotărârea noastră, ea nu poate fi luată decât după o examinare a situaţiei făcută oarecum *sub specie istoriae*.

Din toate părţile lumii curg proteste împotriva celor ce se petrec în Germania. (Până şi dela noi. Unde P. E. N-Clubul a hotărât să se asocieze unei acţiuni de „înfierare"). Tema pe care se protestează e dublă: persecuţiile împotriva Evreilor pe deoparte; arderea cărţilor pe de alta. Deci: sălbăticie şi stupiditate.

Că va fi sălbăticie şi stupiditate nu mă îndoesc. Este. Sigur. Dar asta să fie perspectiva sub care trebue să judecăm noi situaţia? Sălbătăcii şi stupidităţi a mai cunoscut omenirea. A fost isgonirea evreilor din Spania; gravele mişcări antisemite din Anglia la începutul erei capitaliste; izgonirea hughenoţilor din Franţa. Şi pe urmă: sălbăticia dementă a ghilotinărilor franceze; stupiditatea isgonirii lui Dumnezeu din biserici şi instituirea cultului Raţiunii. A fost ars „Capitalul" lui Karl Marx? Stupid, de sigur. Dar numai *aproape* aşa de stupid ca arderea Evangheliilor şi cărţilor bisericeşti din Rusia. Şi sunt isgoniţi Evreii din Germania? Sălbatec, de sigur. Dar numai *aproape* aşa de sălbatec, ca isgonirea Ruşilor din Rusia!

Să stabilim deci că Germanii — fie şi numai Germanii lui Hitler — nu au inventat nimic. Sălbăticia şi stupiditatea fiind permanentă în omenire. Că noi protestăm astăzi în potrivă? Da. Dar nici noi nu am inventat nimic. Pentrucă

şi înaintaşii noştri au protestat. Şi împotriva urmăririlor din Spania, Anglia sau Franţa, şi împotriva sălbăticiilor sau stupidităţilor din Franţa sau Rusia.

Şi acum, iată faptul în adevăr surprinzător: noi protestăm, după cum au protestat şi înaintaşii noştri în împrejurări analoage. Avem noi dreptul să protestăm? Da. Şi dreptul să protestăm. Exact ca şi înaintaşii noştri. Şi cu toate astea, protestele perfect justificate ale acestora, nu au schimbat nimic din cursul lucrurilor: revoluţia franceză de pildă şi-a urmat cursul; exact cum şi-a urmat cursul revoluţia rusească.

Cum e asta? Dacă înţeleg eu bine, protestele sunt justificate atunci când se fac împotriva unor fapte ce înfrâng mersul firesc al lucrurilor. Dacă Europa protestatară dela 1789 avea dreptate, atunci revoluţia franceză trebuia să fie nefirească; dar nefirească fiind, ea trebuia să eşueze; ca toate intreprinderile nefireşti. Cum se face, atunci că totuş revoluţia franceză a isbutit? Mă rog, — cine a avut dreptate — Europa protestatară, sau revoluţia franceză?

Iată problema. Care nu e nici paradox, nici sofismă. Ci o problemă cu o soluţie foarte clară, şi foarte simplă: dreptate au avut ambele părţi; şi protestatarii şi revoluţionarii; numai că, din punct de vedere deosebite. Protestatarii acţionau în numele ordinei stabilite; revoluţionarii — în numele stărilor ce stăteau să se facă.

Mi se va obiecta însă că nu e vorba de asta;

că nu e vorba de lume veche şi lume nouă; că într'o lume veche sau nouă uciderea sau isgonirea oamenilor tot sălbăticie e, iar arderea cărţilor — biblie, talmud sau „Capital" — tot stupiditate. De sigur. Numai că, vedeţi, de câte ori a fost revoluţie, au fost şi sălbăticii sau stupidităţi. Şi atunci: nu cumva nu se poate trece de la o stare a istoriei la alta decât numai prin sălbăticie şi stupiditate? Sau chiar dacă nu ar fi aşa, nu e totuş clar că sălbăticia şi stupiditatea sunt inofensive faţă de soarta unei revoluţii? Ba da.

Aşa fiind însă, trebue să recunoaştem că începe a fi ridicul spiritul de critică exercitat împotriva sălbăticiilor şi stupidităţilor unei revoluţii. Hitler isgoneşte dreptul roman din universitate? Să spunem că e o copilărie (deşi: între noi fie zis, dreptul roman este dreptul regimului capitalist). Hitler dă afară pe Evrei din funcţiunile publice. Să spunem că e o aberaţie. Hitler arde cărţile lui Karl Marx. Să spunem că e o stupiditate. Ei şi? Copilării, aberaţii sau stupidităţi, toate aceste acte nu sunt decât gesturile prin cari o revoluţie lichidează trecutul. Francezii aveau ghilotina. Ruşii — revolverul. De ce vă supăraţi? Pentru că Hitler nu are decât rugul pentru cărţi şi decretul de expulzare pentru oameni?

Haide, să fim serioşi. Căci dacă e admisibil unei revoluţii să procedeze sălbatec sau caraghios, dat fiind că întotdeauna aşa au procedat

revoluţiile, — fără ca pentru asta să reuşească mai puţin —, apoi nouă individual nu ne e îngăduit să fim ridiculi, pentrucă pentru individ ridiculul e moarte.

A fi în contra lui Hitler pe tema sălbătăciilor, aberaţiilor şi stupidităţilor lui, e inoperant. Fiţi, dacă credeţi că se poate — şi dacă vă ţin curelele — împotriva revoluţiei germane. Asta ar fi ceva.

18 Mai 1933.

CULTURĂ POLITICĂ

MUNTENIA CARE UNIFICA

Scriitorul Radu Dragnea, care s'a remarcat în ultimii ani prin foarte sugestive și ingenioase interpretări ale elementelor de cultură românească, îmi face obiecțiunea că în raportul de forțe „nord sud” în care eu prevedeam isbânda nordului, s'ar putea să intervină un factor special, care să hotărască totuș pentru victoria sudului muntean. Acest factor ar fi după d-sa funcțiunea unificatoare a Munteniei, așa de activă în constituirea României moderne.

Evident, problema este prea vastă ca să nu comporte tot felul de obiecțiuni. Ea depășește de altfel nu numai cadrul, dar și preocupările unei gazete, fie ea chiar „Cuvântul”. Am aruncat-o în discuțiune mai mult ca o sugestie, în preajma adunării dela Alba-Iulia, asupra semnificației căreia era în măsură să arunce unele înțelesuri mai adânci. De o discuție prin ziare în legătură cu ea, nu sunt bucuros; pentru că nu se încadrează în psihologia ziarului în genere.

Obiecțiunea d-lui Dragnea se leagă însă di-

rect cu probleme desbătute îndelung în această foaie. Deci obiecţiunea, în ea însăş, fără raportarea ei la problema nord-sud, căreia de altfel eu nu-i găseam interpretări şi justificări, ci o construiam numai din fapte brute, poate fi cercetată şi aci.

Funcţiunea unificatoare a Munteniei? O recunoaştem, a existat. Ea isvorăşte însă deadreptul din lipsa de rădăcini naţionale a mentalităţii muntene, din pierderea contactului cu tradiţia; prin ridicarea unei clase noui de oameni, adaptabilă la mentalitatea abstractă a liberal-democratismului apusean tocmai prin incapacitatea ei de a gândi organic: mentalitate de schimb, nu de producţie. (De altfel nici nu se poate vorbi de o mentalitate general munteană, căci şi aci ţuicarii din regiunea dealurilor au înfrânt pe plugarii Bărăganului).

Că în asemenea împrejurări muntenii au luat conducerea treburilor şi au construit noul stat românesc, nu e decât normal. Conjunctura europeană şi momentul istoric îl indică pentru aceasta. Aci stau, dacă e vorba de uşoare indicaţiuni explicative, şi pricinile succesului muntenilor asupra moldovenilor. Dar tot aci stă şi cauza caracterului tranzitoriu al acestui succes.

Pentru că tocmai funcţiunea aceasta unificatoare a spiritului românesc de sud, care i-a constituit resortul intim, îi devine astăzi germenul de pierzare. Toate ţările se adaptează de două zeci de ani încoace unei noui formule de aşezare

politică; formulă care îşi trage inspiraţiile dintr'o mentalitate concretă, în contact direct cu realităţile, şi având deci nu numai respect, dar chiar grija pentru libera desvoltare a formelor locale de viaţă. Pe când deci mentalitatea munteană „decretează”, construind după un plan abstract, conceput după idei programatice, — spiritul modern încearcă pretutindeni o umilă apropiere de realitate, căreia vrea să-i surprindă secretul; nu pentru a o face să se supună voinţei spiritului, ci pentru a-i înlesni libera desfăşurare de forţă.

Mentalitatea moldovenească, deşi mai aproape de realităţi, nu poate lupta din alte motive. Popoarele din răsăritul Europei nu au avut darul de a crea state. Actele creatoare în ordinea politică, au venit toate la noi din centrul Europei. Contactul strâns cu Rusia, nu putea da prin urmare moldovenilor geniu politic constructiv. (Ci cel mult idei). Au deci mentalitate realistă. Scapă dificultăţilor structurii unificatoare; — dar nu au gestul politic.

De aceea afirmam că oamenii zilei de azi sunt Ardelenii, celalt nord al ţării. Ei posedă şi înţelegerea concretă a realităţilor, după cum însăş au tradiţia organizaţiilor politice prin contactul cu Austria (care, administrativ, ori ce s'ar zice, a cunoscut meseria ca puţini alţii).

Funcţiunea unificatoare a Muntenilor? Nu o contestăm. (Dacă nu ar fi decât limba literară!) Dar iată, tocmai această acţiune unifica-

toare ne dă argumente pentru a prevedea apropiata cărare a sudului.

13 Mai 1928.

IULIU MANIU — OM POLITIC

Suntem de câteva luni deja obiectul unor intervenţii prieteneşti care ar dori să obţină o explicaţie „cordială" între noi cei dela „Cuvântul" şi d. Maniu. Aceste intervenţii au devenit în ultimul timp cu mult prea frequente, pentruca să nu le putem lua în seamă. O explicaţie personală însă între d. Maniu şi noi nu ar avea nici un rost. Legături prieteneşti, în afară de cele prilejuite de fosta noastră tovărăşie, de luptă, nu au existat nici odată. Şi ele nici nu şi-ar avea de altfel locul într'un proces care priveşte viaţa publică. Dacă deci e vorba de o explicaţie, ea nu se poate face decât în public, pentru că publice sunt şi motivele acţiunii noastre.

Intrebarea: „de ce atacaţi pe d. Maniu?", care ni se pune din atâtea părţi, nu e de natură a încercui cu destulă preciziune problema noastră. Ei i se poate răspunde pur şi simplu: „de ce nu am ataca pe d. Maniu?"; şi discuţia ar fi închisă.

Căci argumentele cari se pun în linie în potriva „schimbării de atitudine" pe care toţi aceşti

binevoitori şi ostenitori pentru d. Maniu o identifică la noi nu rezistă unui examen, nici chiar superficial.

1. Că am susţinut într'o vreme pe d. Maniu şi că acum îl atacăm. Inconsequenţă deci.

Inconsequenţă? Să vedem. Că am fi susţinut pe d. Maniu, este numai aproximativ exact. Am „susţinut" pe d. Maniu întru atâta întrucât era conducătorul partidului naţional-ţărănesc şi prezumat ca omul în stare a face să rodească pentru ţară puterile acestui partid.

A fi „susţinut" odată pe cineva nu-ţi crează însă obligaţia permanentă de a-l susţine. Atitudinea ta faţă de el e condiţionată de măsura în care el răspunde ţelurilor pe cari şi le-a pus; căci ţelurile sunt cele cari contează şi nu oamenii; cari nu pot fi politiceşte interesanţi decât prin valorile pe cari le crează.

Iată deci că d. Maniu însuşi nu există prin persoana lui; ci prin măsura în care el poate valorifica — în funcţiunile lui — forţele partidului naţional-ţărănesc, sau — considerat în el însuş — prin realizările lui personale în domeniul politic. De unde, consequent, rezultă pentru noi, principial, dreptul de „a ataca" pe un om politic, după ce l-am „susţinut". Clar, nu?

Ni se răspunde însă că:

2. nu avem dreptul să atacăm pe d. Maniu, pentru că d-sa — în afară de orice consideraţiuni — este purtătorul de cuvânt al Ardealului.

Nu o vom contesta, d. Maniu are puternice

aderenţe peste munţi. S'ar putea spune însă, are *încă*. Pentru că nu este exclus ca popularitatea d-sale să nu fie chiar de aramă; şi să cedeze cu vremea. O popularitate sub beneficiu de inventar nu poate fi însă o pavăză împotriva atacurilor.

Să presupunem totuş că în adevăr d. Maniu ar fi detentorul incontestat şi incontestabil al voturilor ardeleneşti. Insemnează că prin aceasta însăşi d-sa e sustras atacurilor? De ce?

Există, de sigur, o mistică a reprezentanţei masselor, care acoperă de drept şi de fapt pe aleşi. Dar poate fi considerat d. Maniu ca beneficiar al acestei mistice? Să vedem.

Motivele pentru cari şeful naţional-ţărănist colectează voturile ardelene, pot să fie de natură foarte diferită.

De pildă: Există un particularism ardelenesc; care constă — grosso modo — în a avea mai multă încredere într'un ardelean decât într'un regăţean; chiar dacă, întâmplător, acesta din urmă ar fi mai inteligent, mai cult, mai harnic, mai creator şi mai corect decât cel dintâiu.

Politiceşte, particularismul acesta îşi găseşte expresia în aderenţa la partidul naţional. Nu la d. Maniu, ci la partidul naţional. Sunt probabil reminiscenţe istorice, şi o solidaritate cu organizaţia care a purtat atâta vreme în Ardeal steagurile românismului. E sigur că dacă mâine d. Maniu ar părăsi acest partid, d-sa ar împărtăşi soarta d-lor Goga sau Goldiş, cari azi au pierdut

popularitatea, deşi personal reprezintă valori cari nu stau deloc în urma d-lui Maniu.

Va să zică, primul motiv al aderenţei de care vorbim nu se raportă la calităţile de creator în ordinea politică ale D-lui Maniu, ci la locul pe care îl ocupă. Dar, veţi spune, locul acesta nu şi-l datoreşte calităţilor personale? Poate da, poate nu. Căci chipul în care se face selecţia e, în viaţa publică, foarte ciudat. Şi elementele iraţionale joacă în acest proces un rol covârşitor aproape.

Alte motive? Noi ştim cum s'a făcut politica în Ardeal. Şi ne dăm seama că exclusivismul ardelenesc manifestat de unele cercuri naţionale — atunci când de aci, din partea noastră se făceau toate eforturile pentru o apropiere — nu a fost decât o tactică urmărind un scop precis: să creeze în masse impresia că d. Maniu e duşmănit de regăţeni pentrucă el ţine cu Ardealul, şi să solidarizeze, prin aceasta, pe toţi ardelenii cu d. Maniu.

Operaţia a reuşit. Dar dacă e aşa, asta însemnează că popularitatea d-lui Maniu e factice, şi că ea nu e legată de calităţile d-sale de om de stat; *mistica electorală nu-l poate deci acoperi.*

Atunci? Atunci, principial cel puţin, avem dreptul să-l „atacăm". Există motive cari să ne acorde acest drept şi *in concreto?* Iată ce rămâne să cercetăm.

15 Iulie 1930.

Iuliu Maniu — om politic

EROAREA INIŢIALA

Pe ziua de eri am primit o scrisoare dela d... Verax. D. Verax este unul din vitejii cari când se cred în obligaţia de a te insulta, iscălesc... anonim. Verax-ul de eri mă ţine de rău: că dece combat eu pe d. Maniu? Apoi, onorabile domn Verax tocmai problema asta e în curs de lămurire. Intrebarea e însă, — eşti d-ta sensibil la raţionamente şi la argumentări? Şi dacă îţi voiu spune, vei fi în stare să asculţi şi să judeci? Pentru că, după impresia mea, toţi aceşti anonimi zelatori ai d-lui Maniu, nu ştiu decât una şi bună: că d. Maniu e „Papă" (Verax mi-o şi spune textual) şi că, prin urmare, despre d-sa nu se pot spune în orice împrejurare decât cuvinte de laudă; orice ar fi făcut.

Pentru oamenii aceştia e zadarnic deci să scrim. Şi nici nu o facem pentru ei. Ci pentru lumea care în adevăr vrea să fie lămurită şi caută elemente de orientare.

Că, *principial,* d. Maniu poate să fie combătut, asta am dovedit-o. Că *de fapt* acţiunea politică a actualului preşedinte de consiliu ne INGADUE a-l combate, asta trebue să o dovedim de aci înainte.

Cari sunt calităţile d-lui Maniu? Capacitatea gospodărească, technician al guvernării? Nu. Căci în materie de politică economică, de pildă, nu

numai că d-sa nu posedă elementele unei judecăţi constructive, — dar, mai grav încă, este impenetrabil la orice raţionament în legătură cu problemele economice. In acest domeniu, d-sa se referă la anumiţi „bărbaţi de încredere"; cari în speţă sunt dd. Mihai Popovici, V. Madgearu şi I. Lugojanu; adică trei oameni cari trag în trei părţi. Asta şi explică de ce politica economică a guvernului a fost aşa de lipsită de unitate, bătută de toate vânturile, după cum conjuncturile impuneau d-lui Maniu pe unul sau pe celalt din cei trei consilieri.

Capacitate gospodărească în ordinea administrativă? Nici asta. Am crezut-o o bucată de vreme gândindu-ne la cu adevărat magistralul discurs rostit de d-sa în Camera liberală la legea administrativă. De atunci a trebuit să ne verificăm însă. Pentrucă de atunci d. Maniu a fost în măsură să facă el însuş o lege administrativă Iar legea aceasta am văzut-o: o însăilare hibridă, lipsită de orice unitate şi de orice principiu directiv, care a sabotat o aşezare administrativă ce trebuia să fie piatra unghiulară a noului regim.

Aşa fiind, singurul domeniu în care se mai poate pune problema capacităţii d-lui Maniu e deci cel politic. Nu d. Maniu — ministru de resort; deci d. Maniu prim-ministru. Adică, om care să privegheze la organizarea în aşa fel a condiţiilor exterioare de viaţă ale regimului, încât să asigure colaboratorilor săi, capacităţi specia-

lizate, un maximum de rendement în cadrul programei partidului.

A fost d. Maniu, în măsură să asigure cabinetului său aceste condițiuni de lucru? Să vedem.

Prima problemă de ordin politic care s'a pus d-lui Maniu în calitatea lui de șef de guvern a fost preluarea puterii. Partidul național-țărănesc se afirmase ca o organizație politică revoluționară. Schimbarea de guvern în toamna lui 1928 trebuia deci să însemne o schimbare de regim. Asta aștepta toată țara. Căci dacă era vorba numai de înlocuirea capacităților liberale printr'o serie de capacități național-țărăniste, asta nu satisfăcea pe nimeni. Un suflet nou, o înțelegere nouă a realităților, o etică și o valorificare nouă erau singurele îndreptățiri ale acțiunii și pretențiilor național-țărăniștilor.

In ordinea morală, ca și în ordinea politic-gospodărească deci, imperativul momentului în care d. Maniu prelua puterea era unul: denunțarea politicei de continuitate.

Vom spune că problema era pe atunci suficient precizată. In așa măsură, adică, încât d. Mihalache se refuza ori cărui contact cu regența, cerea puterea fără condițiuni și fără discuții prealabile; și în acest scop se pregătea să plece la țară, pentru a organiza acolo preluarea puterii, pentru cazul în care fostul sfat al coroanei ar fi voit să pună condițiuni.

D. Maniu — tare aș vrea să fim desmințiți! — a preferat o altă cale: aceea a pertractărilor.

A stat, deci, de vorbă cu Regența. Speriat de intențiunile demente ale unor cercuri cari urmăreau instituirea unui guvern Știrbey, și nu deplin conștient de faptul că conjunctura istorică îl impunea la putere împotriva ori cui, d. Maniu a acceptat să discute, să se tocmească și să sfârșească prin a abdica: șeful mândrului și puternicului partid național-țărănesc primea puterea, obligându-se să realizeze — în materie de împrumut și stabilizare — politica începută de d. Vintilă Brătianu; nu numai în principiile ei, ci și în amănuntele concrete ale operațiilor începute — dar neterminate— de guvernul liberal.

Ce însemna această abdicare, nu era greu de prevăzut. Ea angrena guvernul d-lui Maniu într'un mecanism greoiu, demodat și primejdios care nu putea duce decât la un rezultat: frângerea gâtului. Altfel nici nu se poate califica un act care punea dintr'o dată noul regim la remorca politicei d-lui V. Brătianu.

Nu facem aci aprecieri retrospective asupra evenimentelor. Ci numai reproducem ce am gândit atunci; căci în seara de Sâmbătă a zilei în care s'a constituit guvernul Maniu, în redacția „Cuvântului" s'a spus față de martori — străini de redacție, dar prieteni politici: — bătălia este pierdută; totul trebue reluat dela capăt.

Iar când mai târziu ni s'a oferit de către guvern o strânsă colaborare, nu am acceptat-o.

Iată-l deci pe d. Maniu — am politic, în momentul, important între toate, al preluării pu-

terii, adică atunci când trebuia să pună bazele de lucru ale noului regim: lipsit de curaj, lipsit de clar vedere, mic şi şerpuit, gata la tranzacţii, — şi sfârşind prin a duce partidul — marea nădejde a unei ţări întregi — în servitute, d-lui Vintilă Brătianu, prin acceptarea politicei de continuitate.

Şi asta, vreţi, dv. să numim noi „mare politică"?

...Nu s'a isprăvit însă.

16 Iulie 1930.

Iuliu Maniu — om politic.

ELEMENTELE DE ARBITRAJ

..Era deci, de prevăzut că eroarea iniţială, comisă de d-l Maniu atunci când a acceptat guvernul cu condiţiuni şi s'a obligat la continuarea politicei liberale, nu putea duce de cât la neutralizarea marii prefaceri pe care ţara o aştepta dela partidul naţional-ţărănesc.

Odată cea dintâi mare problemă politică nefericit soluţionată, perpectivele noului regim erau, evident, mai degrabă sumbre.

Cu toate acestea situaţia nu era iremediabil pierdută. Ceea ce nu se obţinuse dintr'o dată, printr'o atitudine fermă şi printr'o înţelegere clară a datelor problemei, se putea obţine cu încetul, prin deplasarea centrului de greutate a

vieţii publice dela Coroană, — care, în lipsa unui rege vrâstnic, nu era în plinătatea funcţiunii prerogativelor sale — în spre masse.

A doua mare problemă politică deci, care se punea d-lui Maniu, după jalnica întâmplare cu preluarea condiţionată a puterii, era organizarea unui partid de masse, ca reprezentanţă efectivă a voinţei naţionale, în scopul creării unui instrument de arbitraj a vieţii publice.

Mai simplu: Consiliul de Regenţă ne având *de fapt* nici căderea, nici putinţa de a da delegaţie valabilă de guvernare unui cabinet ministerial şi de a asigura, prin prestigiul său, opera de gospodărie a guvernului, d. Maniu trebuia să caute justificarea şi acoperirea acţiunii sale politice în singurul loc unde acestea se puteau găsi, — la masse.

Aparent, a şi făcut-o. Căci şeful partidului naţional-ţărănesc nu a scăpat nici un prilej de a consulta massele electorale şi de a se acoperi, în chip explicit, cu rezultatele acestor consultaţiuni.

Numai că d-l Maniu nu a înţeles situaţia; nu aceasta era problema. Nu era, cu alte cuvinte, vorba de *o acoperire formală* a guvernului; ci de schimbarea structurii vieţii noastre publice în aşa fel, încât să se institue un stăpân efectiv, care *să acopere de fapt* guvernele, creiând o stabilitate care să îngădue miniştrilor să lucreze. In această problemă nouă care se punea omului politic trebue văzută originea cererii formulate

de noi imediat după instalarea guvernului Maniu, — crearea unui partid de masse și instituirea dictaturii de partid.

Cum a procedat d. Maniu, se știe. D-sa a început prin afacerea demisiilor în alb, cerute parlamentarilor nu de partid, cum ar fi fost normal, ci de guvern; marcând prin aceasta o atitudine cu totul neașteptată, și anume: punerea partidului la dispoziția guvernului; adică răsturnând lucrurile pe cap și creiând o situație instabilă în care elementul vremelnic (guvernul) devine precumpănitor față de elementul statornic (partidul).

In acest fapt, de falsă interpretare a realităților politice, stă închisă întreaga lipsă de înțelegere a d-lui Maniu față de resorturile esențiale ale vieții publice. De aceea tot ce a urmat, după gestul cu totul fals al demisiilor în alb, nu mai putea surprinde pe nimeni.

Și, se știe, a urmat măcinarea partidului național-țărănesc. Nu este astăzi partizan oricât de credincios al președintelui de consiliu, care să nu recunoască deschis că partidul e, după aproape doi ani de guvernare, incomparabil mai slab decât era în momentul preluării puterii. Mai slab, nu prin uzura normală a guvernării; ci prin ruperea resorturilor lui lăuntrice, prin disolvarea tuturor legăturilor pe cari se clădea solidaritatea organizației, — prin părăsirea marilor țeluri de acțiune cari polarizau forțele de luptă și nutreau oarecum cohesiunea partidului.

De sigur, unii dintre partizani — cei fanatici, și deci cu redusă capacitate a judecății critice — caută acestei slăbiri a partidului tot felul de pricini de mâna a doua: acțiunea subversivă și disolvantă a cutărui ministru, opoziția perfidă a cutărui adversar, măcinarea sistematică pornită din lagărul, împrăștiat astăzi, al d-lui Barbu Știrbey, ș. a. m. d.

Se poate. Noi suntem siliți însă a constata că toate aceste pricini, cari de fapt nu sunt decât dificultăți neesențiale, au fost mai tari decât d. Maniu; și că acest domn Maniu nu a fost, deci, capabil să păstreze partidul și să-l poarte intact printre stâncile primejdioase ale atacurilor din lăuntru și din afară. Acesta e faptul esențial. Restul nu e— vorba lui Rabbi Hillel — decât... comentar.

Iar dacă e vorba de explicație, nu găsim decât una: d. Maniu nu a văzut problema necesității instituirii unui partid de masse, și nici nu a urmărit-o. DE CE nu a văzut-o însă și de ce nu a urmărit-o, — asta e o altă chestiune pe care nu vom întârzia să o lămurim. Pentru că cu ajutorul ei vom răspunde la o altă întrebare esențială: de ce este o datorie patriotică să combatem existența politică PERSONALĂ a d-lui Maniu.

17 Iulie 1930.

Iuliu Maniu om politic.

PROBLEMA RESTAURAŢIEI

Viaţa publică de după războiu nu a cunoscut o mai penibilă guvernare ca cea a d-lui Maniu.

Au fost desigur guvernări excesiv de grele. Cea a d-lui Vintilă Brătianu, de pildă. Dar aceasta reprezenta un regim de lichidare. Murise Ion I. C. Brătianu, care ţinuse cu voinţa lui năpraznică şi cu prestigiul lui unic, strâns laolaltă partidul; deşi organizaţia aceasta era ca structură şi ca ideologie anacronică; şi acum — sub loviturile vremii nouă, — partidul pârâie din încheieturi, întocmai ca o corabie veche de lemn sub vânturile echinoxului.

Guvernarea d-lui Maniu însă trebuia să fie un început de regim. „Noul curs", pe care toată ţara îl dorea şi pentru care atâţia ne înhămaserăm, la carul d-lui Maniu. Şi în loc de noul curs, am avut o guvernare care s'a târît de pe o zi pe alta, isbită la fiecare cotitură de drum, ameninţând la fiecare pas să sucombe sub o nouă dificultate. Au fost vremurile grele? De sigur. Nu însă sub marile probleme a suferit regimul Maniu. Ci sub cele mărunte, pe cari şi le creia singur; sau pe cari, îndemânatec, i le creau adversarii. Guvernarea aceasta nu şi-a putut găsi drumul, pentru că lipsea elementul de echilibru al vieţii publice, — supra arbitrul.

Iar când, după un an de guvernare, d-l Maniu nu isbutise să echilibreze viaţa publică, pentrucă nu fusese în stare, sau nu voise, să organizeze partidul de masse şi dictatura de partid, şeful naţional-ţărăniştilor se găsi în faţa celei de a treia mare problemă politică a regimului său, *restauraţia monarhiei*. A reacţionat, în această împrejurare, şeful naţional-ţărăniştilor într'un fel care să ne îngăduie a-l socoti om politic? Să vedem.

Este în deobşte cunoscut că unul din punctele de program cari mai ales au atras simpatiile ţării înspre partidul d-lui Maniu a fost restaurarea monarhiei efective.

Acţiunea naţional-ţărănistă a fost în această privinţă aşa de precisă, încât „carlismul" acestui partid era un fel de steag. Aşa că atunci când, în Noembrie 1928, am avut schimbarea de regim, toată lumea era încredinţată că chemarea în ţară a Principelui pribeag era o chestie, dacă nu de săptămâni — de luni cel mult.

Nu s'a întâmplat însă nimic. D-l Maniu uitase cu totul de chestiunea dinastică. In aşa măsură, încât îşi aşeza guvernarea pe baza prieteniei şi colaborării cu d-l Barbu Ştirbey.

Când în toamna lui 1929 noi am redeschis chestiunea, provocaţi de scrisoarea nepotrivită a d-nei Eliza Brătianu către d-l William Martin, d-l Maniu a fost... surprins. Şi ne-a rugat să încetăm, — din motive de... oportunitate.

Moartea înaltului regent Buzdugan punea însă problema în chip brutal. D-l Maniu trebuia să

zică da sau nu. A preferit o soluţie dilatorie, şi a ales în Regenţă pe d-l Sărăţeanu, a cărui demisie — pretindea d-sa — o avea la dispoziţie, pentru cazuri excepţionale.

Era acest „caz excepţional", întoarcerea Regelui? Astăzi, d-l Maniu şi amicii săi o pretind. Sunt însă ei îndreptăţiţi să o facă? Nu!

Este adevărat că, cu rare excepţiuni, d-l Maniu nu s'a pronunţat categoric împotriva actului restauraţiei. D-sa a păstrat contact cu cercurile „carliste", e drept; dar tot aşa de drept e că d-sa a sabotat întotdeauna acţiunea acestor cercuri.

Ni se va răspunde că preşedintele partidului naţional-ţărănesc sabota asemenea acţiuni pentrucă înţelegea să păstreze pentru el iniţiativa în această chestiune. Să admitem. Dar când trebuia exercitată această iniţiativă? Avea intenţia să o exercite efectiv? Şi în ce sens?

Motive pentru intrarea în acţiune erau, slavă Domnului, suficiente. Le-a luat în considerare? Nu. Este cineva care să poată afirma contrariul? Să o facă şi să o dovedească!

Dar Regele, luând El iniţiativa, a sosit în ţară. S'a raliat d-l Maniu nouei situaţii? Nu. Ci a declarat că multul mult pe care-l poate face e să-L accepte ca... al treilea membru în Regenţă.

Prin urmare — şi asta nu suportă nici un fel de desminţire —: în chestiunea dinastică d-l Maniu a căutat să-şi asigure iniţiativa; dar nu

a exercitat, şi nici nu a dat semne că ar vrea să exercite această iniţiativă, nici odată; iar în faţa faptului împlinit a crezut că restaurarea monarhiei efective se poate face prin... complectarea regenţei.

A treia mare problemă politică pe care în decurs de un an şi jumătate d-l Maniu isbuteşte să o rateze. De ce, vom vedea. Dar însemnează asta — om politic?

19 Iulie 1930

Iuliu Maniu — om politic.

CAUZE ŞI EFECTE

Dintre cele trei mari probleme politice cari s'au pus d-lui Iuliu Maniu, în calitatea sa de şef de guvern: preluarea puterii, crearea instrumentului de guvernare, restaurarea monarhiei efective, nici una nu a fost deci soluţionată de preşedintele partidului naţional-ţărănesc în chip mulţumitor. Am dovedit-o. Evident, dovezile abundă; — iar ceea ce am spus noi nu e decât o mică parte din multul care se poate spune.

Noi ştim că odată dovada raţională făcută, chestiunea nu poate fi socotită ca de fapt închisă. Sunt anumite cercuri în ţara românească în care „psichoza Maniu" persistă încă în ciuda tuturor argumentelor raţionale şi împotriva evidenţei însăş.

Ar fi nedrept însă ca aceste cercuri să ne acuze pe noi de pripită sau neîndreptăţită schimbare de atitudine. Ci, dacă în lagărul d-lui Maniu se află un om care să dorească cinstit o lămurire a situaţiei, atunci să treacă în revistă evenimentele guvernării Maniu şi să ne indice problema politică pe care şeful guvernului a soluţionat-o în chip fericit. Şi vom sta de vorbă. Operaţia aceasta noi am făcut-o. Şi de aceea suntem siguri că dovada capacităţii politice a d-lui Maniu nu se mai poate aduce.

Cu aceste consideraţiuni însă problema noastră se strânge până către ultimele preciziuni. Am dovedit („Cuvântul" din 13 Iulie c.) că nici faptul că într'o vreme am susţinut acţiunea d-lui Maniu, nici faptul că d-sa e încă exponent al Ardealului, nu-l pot acoperi — principial — în potriva unor eventuale atacuri din partea noastră. Am mai dovedit („Cuvântul" din 16, 17, 19 Iulie c.) că lipsa unor calităţi technice şi politice (evidenţiate prin incapacitatea flagrantă de a soluţiona, în chip acceptabil, măcar, marile probleme cari i s'au pus), îndreptăţeşte şi o combatere de fapt a d-lui Maniu. Am dovedit. Recunoaştem însă că aceste elemente nu sunt încă îndestulătoare pentru a lămuri situaţia. Noi am stabilit numai că d. Maniu poate fi combătut. Asta nu explică însă de ce îl şi combatem. Ar fi necesar, cu alte cuvinte, să aducem dovada nu numai pentru faptul că şeful naţional-ţărăniştilor poate fi combătut (dovadă pe care am făcut-o), ci şi pentru faptul că d. Maniu trebue combătut (dovadă care urmează să fie făcută). Să ne lămurim deci.

Ar fi eftin şi cu totul neserios dacă, sprijiniţi pe constatările şi precizările de până acum, ne-am grăbi să conchidem că d. Iuliu Maniu este un om politic de mâna a doua sau a treia, care a ajuns, prin întâmplări, la o situaţie nemeritată, şi căruia nu trebue, deci, să i se acorde o importanţă mai mare decât se acordă plevuştei politice de categoria unui Duca oarecare, de pildă. Nu. D. Maniu este o personalitate politică îndeajuns de interesantă, care sub aspecte gelatinoase ascunde o anumită consistenţă. Ea merită, deci, să fie urmărită mai îndeaproape.

D. Maniu a făcut greşeli grave, — de sigur. In toate cele trei mari probleme politice pe cari le-am amintit, soluţia sau atitudinea d-sale a fost falşă. Din incapacitate? Să vedem.

Dacă urmărim greşelile comise de şeful guvernului în cele trei împrejurări amintite, putem stabili dealungul acestei adevărate cariere de erori, un fir roşu conducător. In adevăr: d. Maniu trebuia să o rupă cu vechiul regim, şi nu a făcut-o; trebuia să-şi consolideze partidul, şi nu a făcut-o; trebuia să restaureze monarhia, şi nu a făcut-o. De ce? Iată:

1. Dacă d. Maniu nu o rupea cu vechiul regim, ci accepta politica de continuitate (cum, de altfel, a şi făcut-o) d-sa rămânea dependent de partidul liberal (slăbit considerabil prin moar-

tea lui Ion Brătianu) şi de Regenţă (care ori când putea fi ţinută în şah prin agitarea „chestiei închise"). Dacă o rupea cu vechiul regim şi respingea politica de continuitate, d. Maniu rămânea dependent de partidul naţional-ţărănesc şi programul său.

Şeful guvernului a acceptat prima soluţie. De ce? Pentru că îi convenea să depindă de cineva slab, — şi nu de cineva tare.

2. Dacă d. Maniu instituia politica de masse şi realiza dictatura de partid, d-sa ar fi creat un organ de arbitraj al vieţii publice, care ar fi sfârşit prin a deveni independent.

Şeful guvernului nu şi-a întărit partidul, pentrucă îi era frică să nu devină el însuş supus al partidului său.

3. Dacă d. Maniu se declara, categoric, părtaş al restaurării monarhiei efective şi o realiza, ar fi contribuit la echilibrarea vieţii publice şi la crearea unor raporturi normale în cari partidele politice ar fi trebuit să accepte intervenţia şi controlul Regelui, ca element regulator în viaţa constituţională.

Prin urmare, în toate trei cazurile analizate de noi, soluţia — greşită — acceptată de d. Maniu mergea în aceeaş direcţie: în spre crearea situaţiei celei mai anarhice, de cea mai mare labilitate; înspre neutralizarea tuturor elementelor de control şi arbitraj. Sunt acestea greşeli întâmplătoare? Ne e greu să o credem. Părerea noastră e că, mai degrabă, d. Maniu alegea în

toate împrejurările soluţia care, desagregând încheeturile vieţii noastre publice, îi îngăduia instituirea, încetul cu încetul, a unui regim de dictatură personală.

Dar dacă aşa stau lucrurile, nu e de datoria noastră să păşim, pe faţă, împotriva d-lui Maniu?

20 Iulie 1930

Iuliu Maniu — om politic.

INTRE DICTATURĂ ŞI SUGRUMAREA VIEŢII

...Prin urmare: Dacă încercăm a surprinde ceeace e caracteristic şi esenţial erorilor comise de d. Maniu în cele trei mari probleme politice cari i s'au pus în calitatea lui de om de guvernământ, ajungem la rezultatul, în adevăr straniu, că toate au ceva comun: tendinţa de a dezagrega instituţiile vieţii politice ca atare, şi de a neutraliza forţele de control.

Aşa fiind însă, e greu să mai considerăm aceste erori ca provenind dintr'o incapacitate dela caz la caz a d-lui Maniu de a reacţiona just la problematica realităţilor; că trebue să căutăm originea acestor erori ceva mai adânc. Cu alte cuvinte: nu avem de aface cu erori întâmplătoare, pricinuite de o întâmplătoare intuiţie imperfectă a datelor realităţii; ci — mai grav —

cu o tendinţă structurală, organică, a şefului naţional-ţărănist de a alege dintre toate soluţiile posibile ale unei probleme pe cea care, paralizând totul împrejur, creează d-lui Maniu personal — e adevărat, momentan numai — o situaţie privilegiată.

Este evident — şi asupra acestui punct nici nu ar putea fi discuţie, dacă am avea voe să recurgem la fapte din „istoria secretă" a ultimilor doi ani — d. Maniu a mers în chip constant în spre dictatura personală. Ambiţia aceasta poate fi, mai la urma urmelor, îngăduită — principial — ori cui. Condiţionat însă.

Un dictator reprezintă întotdeauna un exces de viaţă şi o putinţă de a gospodări energiile naţionale într'un ritm care depăşeşte canoanele ordinei stabilite. Regimul constituţional nu croit, de altfel, decât pe un minimum de realizări, pe care încearcă să-l şi asigure efectiv. El este, ca atare, valabil numai în vremuri normale, stăpânit de energii mediocre. Şi încetează de a mai fi operant în perioadele de sub-normal ale puterilor creatoare. Ca ori ce lege impusă din afară, constituţia nu este şi ea decât o formulă medie. Asta explică totul.

Dar dacă pactul fundamental nu este un absolut, ci numai un fel de schelet extern croit pe măsura normalului şi mediocrului, atunci e de la sine înţeles că marile personalităţi au dreptul la pretenţia de a sparge formele prea strâmte ale constituţiei; pentru a ridica digurile

cari zăgăzuiesc şi comprimă puterile creatoare, şi pentru a lăsa drum liber acestor puteri.

De unde rezultă cu necesitate: că dictatura nu e o formă de administrare a forţelor naţiunii, care să trebuiască a fi principial combătută; dar că această dictatură nu-şi poate avea justificarea decât într'o mare putere creatoare.

Şi acum: d. Maniu dictator?

Nu.

D. Maniu nu poate crea. Pentru că, înainte de orice, creaţia este viaţă; iar printr'un blestem congenital care apasă, îngheţat, asupra întregii lui acţiuni, d. Maniu este o unealtă a morţii.

Contrafăcut şi artificializat, începand prin a omorî în el însuş ultima sămânţă de viaţă, şeful partidului naţional-ţărănesc tinde în orice împrejurare în chip constant, printr'o aplecare firească, în spre soluţia care asigură un maximum de descompunere.

Exemple? Dovezi? Pe lângă cele trei probleme politice fundamentale pe cari le-am analizat mai de aproape, toate gesturile d-lui Maniu se încadrează în această formulă: felul în care şi-a constituit cabinetul; simpatia d-sale pentru elemente ca D. R. Ioaniţescu, Madgearu, Ştirbey, fiecare reprezentând — din puncte de vedere deosebite — un maximum de descompunere; antipatia d-sale pentru elemente ca Grigore Iunian; felul în care a „rezolvat" chestiunea calendarului; intrigile pe cari în chip voit le-a întreţinut în partid şi în guvern; sinistrele şi —

în acelaş timp — ridiculele remanieri ale cabinetului; hibrida lege administrativă, monument de incoherenţă şi de perfidie; atitudinea d-sale în chestiunea Vaida şi Mihai Popovici; felul în care — personal, de o impecabilă corectitudine — a ştiut să acopere operaţiuni nedelicate petrecute sub regimul d-sale şi a îngăduit amestecul surprinzător al unor oameni cari îi stăteau aproape în chestiuni cu cari nu aveau nici o legătură; soluţia la care s'a oprit în cazul Stere... Şi peste toate aceste şi atâtea alte gesturi, persoana d-lui Maniu însăşi: o ocnă de ambiţii neputincioase, o pungă care distilează venin, amorţind, paralizând, desagregând totul în juru-i — singura formă sub care poate stăpâni.

Aci stă de altfel nodul tragic al acestei stranii şi, câtă va vreme, enigmatice figuri a vieţii noastre publice: conştient de neputinţa sa creatoare, d. Maniu este biciuit totuşi de o ambiţie bolnăvicioasă; care îi depăşeşte cu mult posibilităţile şi care îl obligă să recurgă la orice — fie chiar şi la sugrumarea vieţii — numai ca să-şi ostoiască setea de stăpânire personală.

Este, în adevăr, o tragedie.

Dacă ea ar privi numai pe un om, pe d. Maniu, poate că o îndatorire creştinească ne-ar îndemna să-i stăm alături; în acelaş fel în care, tu om sănătos, strecori, cu o strângere de inimă, cocainomanului torturat de lipsă, praful alb.

Dar nu e cazul. Viţiul cocainomanului se hră-

neşte doar din trupul *acestuia*. Ambiţia d-lui Maniu se desalterează însă din viaţa *noastră*. Ea suge vlaga unei naţii întregi, şi nu lasă în urmă decât ochi împăienjeniţi, creiere cu muşiţă, braţe vlăguite şi căzute. Asta e!

Dar atunci; noi — în slujba d-lui Maniu? Nu.

Instrumente docile, devotate şi fervente în mâinile unei mari puteri creatoare — ori când!

Dar sângele nostru tânăr, cald şi sănătos, jertfă inutilă şi besmetică într'un act de vampirism — nici odată!

De aceea proclamăm cu aceeaş convingere transfigurată şi cu aceaş hotărîre ce nu cunoaşte frica, cu care statornic am mărturisit aci pentru isbânda adevărului şi a vieţii:

Aşezarea unei vieţi publice româneşti sănătoase şi rodnice nu va fi cu putinţă decât după eliminarea politică a d-lui Maniu.

23 Iulie 1930

Iuliu Maniu – om politic.

E P I L O G

Noi şi Ardelenii

Nefasta acţiune de dezagregare exercitată de d. Maniu asupra vieţii noastre publice, în scopul de a-şi asigura o stăpânire personală cât mai largă şi mai nediscutată, poate fi urmărită şi

studiată pe un caz tipic: felul în care şeful partidului naţioanl-ţărănesc a organizat legăturile dintre noi şi ardeleni. Cazul merită şi altfel a fi cercetat mai de aproape, el referindu-se la una din problemele esenţiale ale noului stat românesc.

Intre noi şi ardeleni sunt, de sigur, simţitoare deosebiri structurale. Nu din punctul de vedere al valorii noastre respective. Căci sunt unele aşezări mai bune la ei, după cum sunt altele mai bune la noi. Dar am trăit istoriceşte — şi într'un fel şi spiritualiceşte — sub latitudini deosebite, şi bucuriile sau vicisitudinile noastre au fost, respectiv, altele.

Dar deosebirile acestea dintre ei şi noi nu sunt atât de categorice, şi mai ales nu sunt atât de esenţiale, încât iubirea să nu poată arunca peste ele punţi de legătură. Şi iarăş nu se poate spune că aceste legături nu au fost dorite şi de o parte şi de alta a munţilor. A fost însă întotdeauna cineva care s'a pus deacurmezişul acestor dorinţe şi a sabotat ori ce încercare de apropiere.

Voiu înfăţişa aci experienţa mea personală; alţii o vor face, dacă o vor crede de cuviinţă şi de nevoe, pentru ei. Contactul meu cu conducătorii vieţii publice ardelene, m'a dus încă dela începutul acestor relaţiuni la convingerea că o înfrăţire a vechilor generaţii nu este cu putinţă; îi cunoşteam şi pe ai lor — şi pe ai noştri; şi îmi dădeam seama că oamenii nu mai au destulă elasticitate spirituală şi sufletească, pentru a se putea adapta nouilor împrejurări. Nu mi-a fost greu să constat însă că deoparte şi de alta se ridicau două generaţii nouă, pline de hotărîre, de spiritualitate şi de avânt între cari o înţelegere şi o legătură erau nu numai cu putinţă, dar chiar cald dorite. Aci se putea lucra deci.

Prilejul s'a şi ivit curând de tot. Pe un caz special, e adevărat, dar s'a ivit. Urmând îndemnuri spontane — şi neconcertate, dacă-mi aduc bine aminte — tineretul naţional-ţărănist de o parte, „chemăriştii" de alta, m'au solicitat să-i ajut într'o operă de organizare a nouei generaţii. Preocupările mele lăuntrice cari, o mărturisesc, primează, — sunt de altă natură decât politica. Am stat deci, în faţa acestei propuneri, mult la gânduri; cu dorinţa intimă de a mă ţine departe de asemenea întreprinderi. Chemarea însă s'a repetat; şi încă, cu atâta sinceritate şi deschidere de suflet, încât am crezut că nu mai pot refuza.

Am fost, deci, să văd pe „mai marii" lor. Era o acţiune nouă, şi nu aş fi vrut să fiu acuzat că... corup tineretul, ducându-l sub alte steaguri decât cele naţional-ţărăniste.

Am văzut întâiu pe d. Mihalache. Mi-a strâns mâna.

Am văzut apoi pe d. Vaida. Două ceasuri şi jumătate de vorbă; în care timp, printre tot felul de poveşti dela Curtea din Viena, am fost supus unui interogator în regulă. Pasă-mi-te eu mă purtam cu gânduri ascunse; şi d. Vaida, mu-

sai, trebuia să le afle! A sfârşit zicând: da; şi... trimiţându-mă la d. Maniu.

Care m'a primit surâzător şi dulce şi... m'a trimis la d. Vaida.

Am înţeles. Şi n'am mai insistat.

Curând după aceea s'a ridicat însă în Ardeal puternica mişcare a voinicilor. Am spus-o atunci şi o repet acuma: este cel mai semnificativ şi mai însemnat fenomen politic dela răsboiu încoace. Mişcarea trebuia însă definită, precizată, organizată; — spre maximum de efect. Am hotărît deci să fac o serie de conferinţe în ţară şi în special în Ardeal, pentru lămurirea faptului. Şi am anunţat-o. Ideea a fost bine primită. Probabil însă că „prea bine". Căci d. Vaida a început iarăş să-mi spună cum era la curtea din Viena, — şi iarăş m'a trimis la d. Maniu.

La care, evident, nu m'am mai dus.

Ştiu însă că, după asta, unii chemărişti cari activau printre voinici au fost chemaţi la Bucureşti; ca să li se pună brutal alternativa: cu noi, sau cu... Nae Ionescu. Ridicul, nu?

Ridicul şi nu prea. D. Maniu ştia, în definitiv, că personal eu nu hrănesc nici un fel de ambiţie politică; era sigur că în viaţa mea nu voiu fi nici deputat, nici ministru, nici — doamne fereşte! — şef de partid. Deci nu de... concurenţa mea politică avea a se teme d. Maniu.

Era însă ceva: faptul că eu eram unul dintre cei câţiva tineri „regăţeni" cari cred în necesitatea şi au luptat pentru unificarea spirituală şi

politică a ţării. Iar prin aceasta eu ameninţam interesele d-lui Maniu şi ale generaţiei sale. Căci Ardealul este o unitate închisă, a cărui reprezentanţă e constituită în monopol şi dată în exploatare d-lui Maniu şi a lor săi. Orice spărtură în zidurile acestei cetăţi, orice poartă deschisă înspre zările românismului integral, este un act de duşmănie personală în potriva d-lui Maniu. Inţelegere directă dela om la om, dela suflet la suflet, dela generaţie la generaţie? Nu se poate! Totul prin d. Maniu; care lasă să treacă doar atât cât crede şi vrea el, — adică atât cât nu ameninţă câtuş de cât calitatea d-sale de singur reprezentant autorizat, rege neîncoronat al Ardealului.

Nu cunosc o generaţie cu un mai sigur *instinct* politic şi cu o mai impresionantă putere de acţiune, decât tânăra generaţie ardeleană. Nu o spun acum pentru prima oară. Dar în acelaş timp nu cunosc o generaţie mai comprimată politiceşte de înaintaşii ei, ca aceasta. De ce? D. Maniu trebue să-şi asigure stăpânirea necondiţionată, — şi orice personalitate care se ridică, poate ameninţa solidaritatea de sclavie politică pe care o exploatează d. Maniu. Să se ridice; dar trecând prin ciurul „şefului" şi purtând fierul stăpâniei lui!

Dar toate astea — pentru ce? Este d. Maniu purtătorul unui nou ethos? Reprezintă d-sa posibilităţi de înoire a vieţii publice şi a spiritualităţii româneşti? Aduce o competenţă deose

bită în rezolvarea problemelor de Stat? Simte în el însuş o chemare messianică?

Nu. Regimul d-sale şi generaţia d-sale ardeleană s'au dovedit cel puţin tot aşa de venali, prevaricatori, incapabili, gata la orice tranzacţie, lipsiţi de avânt, de spirit de jertfă, de inteligenţă, de talent şi de spiritualitate, ca şi regăţenii noştri cari au deţinut până acum marile situaţii politice. Atunci?

E clar: d. Maniu sabotează orice încercare de unificare politică şi sufletească între noi şi ardeleni, pentru că numai duşmănia între noi şi ei — pe care în Ardeal d-sa o întreţine savant — îi poate asigura situaţia (şi beneficiile) de singur reprezentant autorizat al Ardealului.

Aci ca şi în altă parte, pasul hotăritor nu se poate face decât trecând peste cariera politică a d-lui Maniu.

24 Iulie 1930

Criza partidelor politice

I. PARADOXUL DIALECTICEI PARTIDELOR ŞI PARTIDUL DE MASSE

Se pare că scoaterea din circulaţie a partidelor politice, care e cerută, sau în orice caz recomandată, de unele personalităţi proeminente ale vieţii publice şi de o parte din presă, soluţie care găseşte un ecou din ce în ce mai larg în

cercurile opiniei publice, a început să îngrijoreze pe unii din oamenii noştri politici. „Dreptatea", „Viitorul" şi „Indreptarea" — oficioasele partidelor de guvernământ, ca şi confraţii cari trăesc în apele căldicele ale unui vag sentimentalism democratic, se ocupă stăruitor — şi nici decum ca de un „subiect de vacanţă", de această problemă. Ba, ceva mai mult, se pare chiar că d. Duca — se putea altfel! — după audienţa la Palat (semnificativ, nu?) ar fi propus, sau ar avea de gând să propună, o coaliţie a partidelor de guvernământ cu scopul de a împiedica instituirea unui „guvern personal".

Chestiunea este deci acută şi ea merită a fi luată în considerare. Credem însă, din capul locului, că discuţiunea ar câştiga şi în preciziune şi mai ales în rezultate practice, dacă părţile în prezenţă şi-ar da mai mult seama de coeficientul de relativitate al tezelor lor respective, şi ar concede că atitudinea dogmatică şi categorică pe care o păstrează astăzi e fundată mai mult în necesităţile polemice, decât în realităţile politice şi sociale.

Cu alte cuvinte: adversarii sistemului partidelor politice ar trebui să nu uite că aceste partide s'au născut în chip natural din condiţiile de viaţă ale statelor moderne — şi că, întru atâta întru cât sunt fenomene naturale, organe în organismul societăţii, este pur şi simplu absurd să li se nege existenţa şi să se preconizeze suprimarea lor.

Iar partizanii acestui sistem sunt tot aşa de datori să-şi aducă aminte că, întru atâta întru cât sunt organe, partidele politice sunt pasibile de „crize”, în cari funcţiunile lor să fie suspendate.

In cadrul acestor încercuiri metodice să cercetăm deci problema.

S'a spus că un partid politic este o realitate *dialectică*. Aceasta însemnează că existenţa unui *singur* partid politic este un non sens. Partid însemnează, doară, parte; şi stă în însăş natura părţii să nu epuizeze întregul. Intr'un fel; iar în altul, partidul are, prin definiţie, o structură polemică; el opunându-se unui alt partid.

Ca orice organizaţie polemică însă, un partid trebue să fie dogmatic, exclusivist şi intolerant. El nu poate admite nici discuţii, nici tranzacţiuni asupra ţelurilor pe cari le urmăreşte, asupra punctelor de vedere pe cari le reprezintă. Pentru acelaş motiv, el este duşmanul hotărât al oricăror veleităţi de spirit critic. Acesta reprezintând întotdeauna un ferment de disoluţie şi sfârşind, mai curând sau mai târziu, prin a provoca o spărtură în solidaritatea şi disciplina partidului.

Unitate de luptă deci, partidul e obligat să posede anumite resorturi, în virtutea cărora el se diferenţiază de celelalte organizaţii analoage şi în conformitate cu cari el urmăreşte victoria. Aceste resorturi pot fi de două feluri: exterioare, ţelurile către cari se îndreaptă, idealul pe care

vrea să-l realizeze; sau lăuntrice, deosebiri structurale, de mentalitate, de factură. (E dela sine înţeles că exterioare sau lăuntrice, aceste forţe nu se exclud ci, în cele mai multe cazuri colaborează, sau chiar se condiţionează).

In virtutea ţelurilor lui sau în conformitate cu indicaţiile ineluctabile ale structurii lui, un partid dă, deci, lupta politică. Pentru ca să se realizeze. Să observăm însă că în momentul în care s'a realizat, adică în momentul în care şi-a înfrânt adversarul, partidul politic şi-a subscris propria sentinţă de moarte. Căci de îndată ce un partid e, în adevăr, o „realitate dialectică”, el nu poate exista decât prin opoziţie cu un alt partid; — deci încetează el însuş de a fi, în momentul în care, prin victorie, şi-a distrus protivnicul.

Este exclus ca un asemenea rezultat, înfrângerea definitivă a adversarului, să se poată obţine, fără ca partidul învingător să nu aibă de partea sa massele, sau — ceeace, în fapt, e tot una — marea majoritate a elementelor politice active. Aşa fiind însă, în momentul în care o organizaţie politică şi-a distrus adversarul şi a rămas definitiv stăpână pe situaţie, ea — încetând a mai fi un partid politic — se identifică cu însăş „ţara”.

Iată deci că viaţa politică normală ne poate duce la un moment dat, principial cel puţin, la înlăturarea partidelor politice.

Consideraţiile acestea nu sunt numai teore-

tice. Atât bolşevismul din Rusia, cât şi — în altfel — fascismul în Italia, nu sunt altceva decât regimuri instituite după mecanismul schiţat mai sus.

Noi înşine trebuia să ajungem într'o situaţie analoagă; dacă partidul naţional-ţărănesc era în adevăr un partid şi d. Iuliu Maniu un om politic. Acesta este sensul istoric al acţiunii noastre, când recomandam transformarea partidului naţional-ţărănesc într'o organizaţie de masse şi instituirea dictaturii masselor. (Iar în lumina acestor consideraţii apare şi semnificaţia cu adevărat istorică a „bandelor" de voinici, pe cari anumiţi „teoreticieni" nu le pricep nici astăzi).

Este evident că dictatura masselor şi corelativul ei, inexistenţa partidelor politice, nu reprezintă o poziţie echilibrată şi ca atare stabilă. Intoarcerea la vechea formulă, a partidelor politice, este oarecum fatală. Dat fiind că este imposibil ca, mai curând sau mai târziu, să nu înceapă a se produce diferenţieri în această massă, identificată cu ţara. Tocmai de aceea, şi pentru a evita eventuale sguduiri, noi am propus încă din Ianuar 1929 în această foaie, ca — în cazul în care dictatura masselor ar fi fost instituită — să se încurajeze în chip normal lipsa de omogenitate a partidului naţional-ţărănesc, în scopul de a se înlesni polarizările cari ar fi dus în mod natural la formarea nouilor partide. (Cât a înţeles d. Maniu din acest proces politic, se vede din faptul că ne-a

chemat, ca să ne demonstreze că... nu se ceartă nimeni în partid!)

Ori cum ar fi însă, se pot identifica momente în procesul istoric, în care partidele politice nu există. Că această inexistenţă a partidelor — realizată pe căi absolut normale — nu se poate menţine cu vremea decât prin forţă (Mussolini) sau prin teroare (Stalin) asta e o altă chestiune. Am dovedit ceeace nu trebuesc să uite oamenii de partid: că partidele politice nu sunt — în procesul normal istoric — realităţi cu existenţă perpetuă, şi că stă în însăş natura partidului politic ca la un moment dat el să dispară.

Era să fie chiar cazul nostru. Nu a fost însă. Cazul nostru e deocamdată altul. Il vom cerceta.

30 Iulie 1930

Criza partidelor politice

II. PARTIDUL DE CADRE ŞI MASSA ELECTORALĂ MOBILĂ

Dacă natura dialectică a partidului politic duce, după cum am arătat, la o luptă categorică şi la o victorie care sfârşeşte — în chip destul de paradoxal —, prin a suspenda existenţa oricărui partid politic în genere, nu e mai puţin adevărat că, în marea majoritate a cazurilor, partidele politice nu se distrug reciproc, ci coexistă.

Coexistă de sigur, într'un fel, ca unităţi în

luptă, atâta timp cât victoria care să le suprime, întârzie. Dar mai coexistă şi altfel: în sensul în care, de pildă, liberalii şi conservatorii şi-au trecut, în Anglia, unii altora puterea, sute de ani dearândul.

Asta înseamnă că, în afară de posibilitatea strict logică, decurgând din chiar conceptul de partid, a urmăririi luptei până la capăt şi a suprimării vieţii de partid, posibilitate care, după cum am văzut, e de domeniul realităţilor, istoria ne mai oferă cazul, — de fapt, nu de drept, e adevărat — al suportării reciproce a partidelor, al colaborării partidelor la existenţa lor reciprocă. Este cazul cel mai frequent, de altfel — care din această pricină *pare* şi cel mai normal — şi pe care urmează să-l analizăm.

Pentru ca două partide să se suporte reciproc, este neapărată nevoe ca în structura şi programul lor să existe un minimum de puncte esenţiale comune. Este posibil să se suporte, de pildă, două partide cari ambele lucrează în cadrul constituţiei şi cărora această constituţie le e un cadru destul de larg pentru desfăşurarea acţiunii lor. Nu se vor suporta, ci vor merge la soluţia radicală, de ex., comuniştii şi partidele burgheze, — după cum în Franţa monarhiştii nu pot îngădui existenţa partidelor republicane... decât de nevoe. (Un asemenea partid radical ar constitui la noi ţărănismul, dacă ar fi consequent desvoltat şi organizat). Celelalte partide însă, se suportă.

Iar coexistenţa lor este posibilă, prin faptul că ele reprezintă, fiecare, organizaţiuni cu interese limitate; care în nici un caz nu pot ajunge la punerea în chestiune a structurii şi fundamentelor statului. Statul există — aşa cum există; în forma lui dată şi codificată; rostul partidelor politice este, ca atare, să găsească formulele politice cari să asigure acestui stat — considerat ca absolut şi deci imuabil — un maximum de rendement. Funcţiunea partidelor politice este, deci, clară: ele au datoria să găsească, în cadrul unui sistem care le şi defineşte fiinţa, soluţiunile technice cele mai potrivite la diversele probleme cari se pun spre rezolvare.

In această a doua eventualitate deci — a coexistenţei şi îngăduirii reciproce a partidelor — viaţa publică prezintă două elemente constitutive:

1. Două sau mai multe partide politice admiţând toate un program minimal comun (constituţia sau în genere forma statului); diferenţiându-se prin sistema prin care înţeleg să gospodărească forţele statului (programul propriu fiecărui partid); având fiecare la îndemână un număr de cadre mai mult sau mai puţin fixe; şi bucurându-se de anumite aderenţe în masse, cari aderenţe nu constituesc în nici un caz o majoritate de guvernare.

2. O massă electorală neutrală, neînscrisă în vreun partid, sau nevotând întotdeauna cu acelaş partid, care se hotărăşte după oportunităţi şi care, după cum se alătură aderenţei stator-

nice a unuia sau altuia dintre partide, contribue la constituirea majorității de guvernare.

Nu e greu de înțeles că aceste două elemente sunt absolut necesare unui regim politic bazat pe existența unor partide politice reale.

Să vedem însă, acum, care e situația dela noi.

Două sau mai multe partide politice admițând toate un program minimal comun (în speță, constituția): avem.

La aceste partide — cadre mai mult sau mai puțin fixe: avem.

Aderențe în masse, cari aderențe nu constituesc în nici un caz o majoritate de guvernare: avem:

Insă:

1. Nu există programe proprii fie cărui partid. Partidele noastre politice trăesc într'o anarhie programatică de nedescris: partidul liberal legiferează în cadrele mentalității și sistemei socialiste; partidul național-țărănesc își însușește punctul de vedere al burgheziei liberale; iar partidul poporului înscrie pe steag: muncă, legalitate, cari pot constitui o metodă formală, dar nu și un program substanțial de guvernare.

Așa fiind, ceeace poate aștepta țara dela aceste așa zise partide este cel mult o capacitate technică oportunistă de guvernare, și nu diferențieri sistematice, programatice în opera de gospodărire a statului.

2. Pe de altă parte: există, de sigur, o massă electorală neutrală, neînregimentată în partide, care e singura în stare să dea unuia sau altuia

dintre partide majoritatea de guvernare. Din nefericire însă pentru partizanii sistemei partidelor politice, această massă mobilă nu e la noi în stare să se hotărască după motive obiective, ci, după cum se știe, e zestre guvernamentală: ea votează întotdeauna cu guvernul.

De unde urmează cu necesitate: că într'o țară unde partidele politice nu se diferențiază programatic și unde indicațiunile pentru ordinea succesiunii la putere a acestor partide nu se face prin inițiativa massei electorale neutre, nu se poate vorbi de un regim al partidelor politice.

Ce drept au aceste partide ca să ceară totuș permanentizarea sistemului?

Nici unul!

Și vom arăta de ce.

31 Iulie 1930

Criza partidelor politice

III. INTRE „ECHIPELE DE LUCRU" ȘI GUVERNUL PERSONAL

Fața de pretenția partidelor politice românești că permanentizarea regimului lor constitue singura formulă normală a vieții publice și că orice încercare de a se recurge la un guvern personal echivalează cu o lovitură de stat, am arătat aci:

1. Că suspendarea existenței partidelor politice poate să fie, la un moment dat, un fenomen

cu totul normal — din punctul de vedere al procesului istoric — decurgând din însăş natura dialectică a partidului politic.

2. Că existenţa partidelor politice ca instrumente de guvernământ e condiţionată: a) de diferenţiarea programatică a acestor organizaţii, b) de putinţa indicării ordinei de succesiune la guvern prin acţiunea autonomă şi spontană a unei masse electorale neutrale.

3. Că, în ţara noastră, aceste două condiţiuni esenţiale nu sunt împlinite.

Şi am făgăduit să revenim cu amănunte lămuritoare. Să o facem deci.

Este clar că, de îndată ce partidele politice nu oferă nici programe politice diferenţiate, nici aderenţa clară a majorităţii massei electorale, şi de îndată ce această majoritate este constituită prin anexarea zestrei guvernamentale, — în ţara românească dăinuieşte *de fapt* o situaţie ale cărei caracteristice sunt:

1. Ficţiunea regimului parlamentar,

2. Inexistenţa unor criterii obiective pentru stabilirea ordinei de succesiune a partidelor la guverne. Cu alte cuvinte:

Pentru ca cineva să guverneze, are, desigur, nevoe de majorităţi parlamentare. Dar aceste majorităţi parlamentare şi le creiază ori ce partid politic de îndată ce e la guvern. De unde urmează că, nu guvernul depinde de majorităţi, ci majorităţile de guvern. Sistemul acesta, aşa de înrădăcinat în viaţa noastră publică, încât a fost

adoptat chiar şi de d. Maniu, deşi nu avea în acel moment (1928) nici un interes să o facă, echivalează însă cu recunoaşterea implicită a inexistenţei efective a partidelor politice. Nu insistăm însă. Ci revenim la fapte.

Cine stabileşte formal, la noi, ordinea de succesiune la guvern? Regele. Care după cum se ştie „numeşte şi revoacă pe miniştrii săi". Dar stabilind ordinea de succesiune, deci acordând unui partid politic mandatul de a forma guvernul, Regele îi acordă tot deodată, prin zestrea guvernamentală şi majorităţile parlamentare.

Aşa fiind, tot jocul politic se reduce, în materie de succesiune la guvern, la hotărîrea Regelui.

Ce elemente obiective se oferă însă reflexiunii regale, în momentul în care Suveranul trebue să ia o hotărîre?

Aderenţe electorale? Nu. De îndată ce procentul în această materie îl dă zestrea guvernamentală.

Atunci, ce? Partidele politice, de sigur. Dar partidele politice, ca partide, cu programe, sisteme şi metode diferenţiate? Nu.

Atunci? Să nu ne înşelăm singuri. Sau să nu ne lăsăm furaţi de prejudecăţile obicinuite ale vieţii publice. Singurul lucru real pe care ni-l oferă partidele politice este *o echipă de lucru*. Fiecare şef de partid posedă o asemenea echipă din care poate constitui ori când un guvern. Atâta tot. Nu trebue să se supere nimeni, dar

„şef de partid" înseemnează, la noi, exact atâta cât înseamnează un „vătaf" în portul Brăilei. Ai un vapor de încărcat, te adresezi unuia din „vătafii" portului; care, cu echipa lui, îţi încarcă vaporul. Ai o ţară de guvernat, te adresezi unui şef de partid; care din echipa lui îţi constitue un guvern cu care gospodăreşti apoi ţara.

Criteriile de selecţiune? Ele nu pot fi decât absolut personale şi subiective. Pentru motivele pe cari le-am arătat. Dar atunci pe ce se bazează oare pretenţia partidelor ca numai lor să se adreseze Regele când are de format un guvern? Precum se vede, — pe nimic.

Singurul argument al partidelor ar fi că ele prezintă echipe de lucru mai omogene şi mai ajustate. Ar fi, analog, cazul unei echipe de foot-ball, de pildă, care s'a antrenat mai multă vreme şi a isbutit să stabilească o anumită coheziune între membrii ei. Argumentul nu ar fi, principial, lipsit de valoare. Numai că, în practică, noi constatăm că d. Iunian nu e de loc „ajustat" cu d. Vaida sau cu d. Maniu; şi că în schimb d. Madgearu ar fi grozav de ajustat cu d. Duca. Aşa că şi acest argument cade.

Neexistând însă criterii obiective de selecţiune, iar Regele fiind silit să acorde mandatul de guvernare — şi cu el odată şi zestrea guvernamentală — după aprecieri personale subiective, urmează că chiar adresându-se unui partid, Regele tot tot un guvern personal constitue. Aşa că nici măcar această funcţiune nu

îndeplinesc la noi partidele politice: de a acoperi coroana. Faptul este atât de adevărat, încât, la noi, de câte ori un partid crede că a stat prea mult în opoziţie începe să atace Coroana care nu se hotărăşte să trimită la plimbare guvernul în funcţiune.

Dar dacă aşa stau lucrurile, de ce să nu fim odată sinceri cu noi înşine? De ce să susţinem că Regele nu are dreptul să facă guverne (oricum personale) decât prin intermediul şefilor de partide; şi să nu recunoaştem că El se poate adresa în acest scop şi altor persoane, cari reprezintă ceva prin valoarea lor personală — cum ar fi d-nii Prezan, Iorga, Titulescu de pildă — şi nu numai decât prin activitatea lor de vătafi ai vieţii publice!

Partidele politice vor avea dreptul să ridice pretenţiile pe cari le formulează astăzi, atunci când vor fi cu adevărat partide politice — programatic diferenţiate — şi când va exista o opinie publică autonomă şi spontană.

Până atunci, guverne de partid sau guverne de personalităţi, reprezintă formule politice de o egală îndreptăţire; şi liber este Regele — şi anume sub exact aceleaşi responsabilităţi — să se hotărască pentru o formulă sau alta, după cum Il îndeamnă libera Lui judecată şi simţul pulsului vieţii, care hălăduieşte în El.

3 August 1930.

DE LA „SĂMĂNĂTORUL" LA NOUL STAT ROMÂNESC

Atitudinea protestatară şi surprinderea manifestată de partidele politice faţă de puternica mişcare de opinie publică împotriva regimului partidelor, dovedesc o dată maì mult, dacă mai era nevoe, totala lipsă de înţelegere a oamenilor vechiului regim, faţă de transformările spiritului public şi de noua problematică a statului.

Dacă acceptăm premisa — pe care o socotim astăzi suficient fundată — că criza partidelor politice nu este, într'un fel, decât reflexul imediat al crizei statului, atunci militanţii regimului partidelor vor fi obligaţi să recunoască deschis, că „lupta" care se dă astăzi, nu e decât punctul de ajungere al unui întreg proces de transformare spirituală, iniţiat cam acum treizeci de ani; şi anume de d. Iorga, prin „Sămănătorul".

Statul „modern", statul liberal, statul partidelor politice, a avut, de sigur, şi anterior rezistenţe de întâmpinat. Ele porneau, pe deoparte, din lagărul conservator care nu urmărea însă decât menţinerea unor anumite privilegii şi a unei situaţiuni de fapt care nu mai putea ţine piept curgerii vremii; — pe de alta, din lagărul culturalilor cari îşi dădeau seama că ritmul şi cadrele în care se desfăşoară viaţa statului nostru duceau în chip fatal la sugrumarea spiritualităţii.

Unii şi alţii, conservatori şi junimişti, nu aduceau cu ei însă un program pozitiv de guvernare şi nici un principiu creator pe a cărui desfăşurare să se poată construi un stat. Acţiunea ziaristică a lui Eminescu, singurul om public care, în această perioadă a gândit organic — şi încă şi el numai timid —, a rămas izolată; cu atât mai mult cu cât nici nu a ajuns la o formulă matură de expresivitate.

Primul deci, care a isbutit să arunce fundamentele adevăratei civilizaţii româneşti a fost profesorul Iorga, şi anume în acţiunea întreprinsă la „Sămănătorul". Meseria, temperamentul şi structura lui spirituală îl indicau de altfel. Şi astfel am aflat că statul românesc şi civilizaţia românească nu se pot ridica decât pe autohtonism, adică pe punerea în valoare a specificului românesc, şi nu au decât un isvor de alimentare — clasa ţărănească.

Mişcarea dela „Sămănătorul" a deviat însă. Trecută în mâinile „poporaniştilor" dela Iaşi, ea a luat forma hibridă a unui ţărănism încadrat în formele democraţiei contractuale apusene, cu puternice reflexe din lumea materialismului istoric.

Iar partidul ţărănesc, început în 1918—19 sub cele mai bune auspicii, a degenerat şi el prin imixtiunea lipsită de înţelegere a patru elemente de falsificare:

1. social-democratismul saint-simonian al d-lui dr. Lupu,

2. liberalismul de metodă materialist istorică a d-lui Madgearu,

3. poporanismul chaotic ruso-german al d-lui Stere, şi

4. juridicismul şi legalismul josefinian, de cea mai artificială şi mai pură „Aufklärungsphilosophie", a d-lui Maniu.

Era însă imposibil ca marele adevăr fixat şi formulat de d. Iorga să nu rodească. Neutralizat, prin accidentele mai sus amintite, în planul realizărilor practice, el a fost cu atât mai activ în mişcarea ideilor. Aci se încadrează:

1. lupta în potriva spiritului şi mentalităţii liberale — care e un fapt permanent în istoria României moderne, dar care s'a adâncit şi sistematizat sensibil după războiu;

2. noua mişcare ortodoxă care în fond nu este decât o reacţiune împotriva spiritului secular înstăpânit în metafizică şi al cărui punct de ajungere trebue să fie — mână'n mână, de altfel, cu neo-scolastica — neutralizarea spiritului protestant al renaşterei pe care s'a construit civilizaţia actuală europeană şi — artificial — şi cea românească;

3. necesitatea de a se ajunge la manifestări de artă şi cultură specifice, formulată — în chip ceva cam... programatic şi normativ, e drept — prin autohtonism.

Incepută pe baze modeste şi insuficient de eficace, dar cu remarcabilă preciziune programatică în 1919 la „Ideea Europeană", această mişcare spirituală şi-a găsit expresiunea statornică şi sigură în două organe de publicitate: „Gândirea" şi „Cuvântul". Revista internaţională de sinteză ortodoxă „Logos", care a trebuit să-şi suspende apariţia după două numere, foarte impunătoare de altfel, se încadrează tot aci.

Mişcarea aceasta înseamnează o nouă formulă: şi anume formula generaţiei noastre. Nu am inventat-o noi. Ea se ridică în chip necesar din structura noastră şi îşi cere, împotriva tuturor întârziaţilor, realizarea. Că această realizare va trebui să se răsfrângă în chip imediat şi asupra aşezării statului, de asta nu se mai poate îndoi nimeni.

Cel dintâiu care a intuit-o şi a formulat-o — noi nu suntem decât glossatori! — a fost Neculai Iorga. El ne-a definit generaţia, el ne-a precizat drumurile. De aceea, ori pe unde ne-am afla, alături de el sau... împotriva lui, noi, generaţia războiului, căreia îi cade în sarcină crearea noului stat românesc, suntem PROMOŢIA ISTORICĂ NECULAI IORGA.

Ce reprezintăm? PRIMATUL SPIRITUALULUI. Mai exact: depăşirea „economicului" prin „spiritual".

...Iar celor cari s'ar întreba dacă a sosit vremea acestor realizări, le vom aminti că în fruntea ţării stă astăzi Regele Carol al II-lea, al cărui program de tinereţe a fost CULTURALIZAREA. Adică programul generaţiei noastre.

Asta dă de gândit şi celor mai înţepeniţi, nu?

13 August 1930.

A FI „BUN ROMÂN"

Intâmpinarea, plină de dorinţa sinceră a unei lămuriri, pe care colegul meu de învăţământ, d. prof. Frollo, a publicat-o în această foaie în apărarea românilor catolici, ne dă prilejul să revenim asupra unor chestiuni pe cari noi, la „Cuvântul", le socotim drept fundamentale.

D. Frollo se întreabă surprins şi, oarecum, îndurerat: de ce şi de unde îndârjirea unor cercuri ortodoxe împotriva românilor de confesiune romano-catolică? Adică cum, un catolic nu poate fi un „bun român"? Şi nici nu mai aşteaptă răspunsul; căci dreptatea atitudinei d-sale îi apare ca evidentă.

La prima impresia, — de sigur! Dar numai la prima impresie. Căci, în fond, chestiunea aşa cum e pusă de d. Frollo, şi în genere de toţi românii catolici sau numai catolicizanţi, este cu mult prea puţin precisă pentru a putea contribui la lămurirea problemei.

In adevăr, oricât de paradoxal s'ar părea, toţi românii catolici sunt în măsură a răspunde victorios la întrebarea dacă un catolic poate fi un „bun român". Nici unul însă nu se opreşte la chestiunea mai simplă — dar cea revelantă — dacă un catolic poate fi „român". Et pour cause! Căci a fi „bun român" este, sub raportul etnic şi spiritual, mai puţin decât a fi „român" pur şi simplu. Dar ceeace în adevăr atinge miezul pro-

blemei noastre, nu e chestiunea bunului român, ci a românului.

Să ne lămurim. „Bun român" este o noţiune foarte vagă, foarte complicată şi foarte confuză. Ea închide un element de valorificare morală, unul de încadrare politică, şi în ultimă analiză, unul de apartenenţă spirituală.

Bercu Solomon, din târg dela Paşcani, care munceşte de dimineaţă până'n noapte, care îşi plăteşte regulat birurile şi e respectuos de legile ţării, care a fost în războiu şi şi-a împlinit însărcinările cu convingerea fermă că e dator să o facă, este de sigur un „bun român".

Samuel Micu, cărturarul ardelean care a mers după învăţătură la Roma, a adus de acolo dovada latinităţii noastre şi a contribuit ca nimeni altul la definirea, la delimitarea conştiinţei noastre naţionale, este iarăşi un „bun român". Şi tot aşa, pentru a ne ţine în istorie:

Ion Brătianu-tatăl care a construit armătura statului românesc modern şi urmărit, cu o putere vie încă în copiii lui, înstăpânirea românilor asupra statului şi avuţiei din coprinsul lui, a fost un „bun român".

„Buni români" toţi aceşti trei, fără îndoială. Dar şi români? Aci e nodul chestiunii. Să nu mai vorbim de Bercu Solomon, săracul, — deşi poate cel mai patetic dintre toţi. La el situaţia e clară: „bun român", adică: bun cetăţean al statului român, în cea mai largă accepţiune a cuvântului. Pentru asta însă, nu e nevoe să fii

numai decât român, nu? După cum nu e Bercu Solomon; deşi nu este exclus ca acesta să fi murit în războiu, cu liniştea detaşată şi lipsită de retorism a celor cari au conştiinţa împlinirei unei datorii faţă de o realitate colectivă care îi înglobează şi îi depăşeşte.

Cazul lui Samuel Micu e ceva mai complicat. Călugărul acesta papistaş este unul din ctitorii conştiinţei româneşti. S'ar putea oare pune la îndoială românismul lui? Şi totuş, se poate. Eu nu vreau să cercetez aci dacă Samuel Micu a fost sau nu român cu adevărat. Cred însă să pot afirma că nu e nevoe să fii român, ca să faci ce a făcut Micu.

Iată, mai anul trecut ne-a cercetat aci în Bucureşti un englez, colonelul Wedgwood. Wedgwood este un englez de baştină. Neamul lui fabrică porţelanuri de vre-o două sute de ani. Colonelul nostru este însă... ziarist. Poate că puţini oameni au făcut pentru conştiinţa etnică şi pentru naţionalismul evreu, cât a realizat Wedgwood, acest stăruitor şi îndărătnic militant al sionismului. Care e însă situaţia lui?

Dacă ar fi locuit în Palestina, ar fi fost, desigur, un „bun evreu". Este el însă pentru asta şi evreu? Evident, nu!

...Iată, deci, cum cazul lui Samuel Micu devine irevelant.

Mai rămâne cel al lui Ion Brătianu-tatăl. Exemplul colonelului Wedgwood este şi aci hotăritor. S'ar putea totuş ca el să nu epuizeze fondul chestiunii; deaceea vom insista.

E incontestabil că Ion Brătianu a voit să fie român. *A voi să fii* român nu înseamnează însă şi *a fi* român. A fi român, înseamnează o stare naturală, o formulă de echilibru a existenţei din care decurg, prin însăş desfăşurarea vieţii, anumite forme. Un bob de grâu, dacă îl îngropi în pământ, la umezeală, încolţeşte şi dă fir. Un anumit fir, cu o anumită desvoltare, necesară, mai dinainte determinată de însăş structura bobului de grâu. Aşa se petrece şi cu „românia" noastră. A fi român înseamnează a avea o anumită plămadă, din care decurg cu necesitate absolută anumite atitudini şi gesturi. Voinţa noastră nu are nimic de zis în această împrejurare; pentrucă noi *nu ne putem depăşi în chip normal pe noi înşine decât încetând a mai fi noi-înşine.*

Prin urmare: Ion Brătianu-tatăl a construit statul nostru modern. Este acest stat în adevăr *românesc?* Dacă da, atunci, desigur, Brătianu a fost în adevăr român. Dar dacă statul nostru modern nu e cu adevărat românesc? Atunci lucrurile se schimbă: Ion Brătianu a fost „bun român", adică a avut cele mai bune intenţiuni pentru poporul şi statul nostru, — dar „român" nu a fost. După cum nu e grâu sămânţa care sfârşeşte prin a purta un spic de orz.

Iată deci adevăratul cadru al problemei. Catolicii români revendică pentru ei calitatea de a fi „buni români". *Es ist zu viel des Guten.* Noi

ne-am mulţumi numai cu răspunsul la o întrebare... mai modestă: *Buni români* puteţi fi şi, desigur, sunteţi. Sunteţi însă şi *români?*

O vom lămuri tot noi.

30 Octombrie 1930.

A fi „bun român".

NOI ŞI CATOLICISMUL

Dacă Părintele Russu nu ar fi astăzi episcop, ci ar continua să conducă la Blaj foaia greco-catolică „Unirea", este sigur că articolul meu de ieri şi în genere toate consideraţiunile cari vor urma pe această temă ar fi căpătat o întâmpinare cu deosebire virulentă. Aşa, avem cel puţin certitudinea că o discuţie, dacă va fi, se va păstra în limitele unui respect reciproc şi a unei bune credinţe cari singure pot înlesni, dacă nu un acord — cel puţin o lămurire cinstită a punctelor de vedere cari stau în prezenţă.

Eu recunosc că tema e extrem de delicată. Şi că pentru nişte oameni ca rumânii catolicizanţi, catolici de-abinelea, sau numai „uniţi" cari sunt încredinţaţi nu numai că ei sunt români cu adevărat, dar că reprezintă forma eminentă a românismului, şi cari consideră absenţa noastră dela închinarea faţă de Roma drept una din cauzele stării noastre de înapoiere, iar „unirea" ca una din binefacerile cu cari Dumnezeu a învrednicit neamul nostru, — afirmaţia care se desprinde deja din rândurile mele (că anume ar fi o antinomie sau cel puţin o incompatibilitate între calitatea de român şi cea de catolic) poate apărea drept iritantă. Cum însă nu scriu ca să irit, şi cu atât mai puţin ca să insult pe cineva, ci numai ca să lămuresc, nu pot evita această discuţie pe care o socotesc ca purtând asupra uneia din cele mai de seamă probleme ale spiritualităţii româneşti; cu atât mai mult cu cât discuţia îmi e oferită de catolici.

Şi revenind la... berbecii noştri; pentru a strânge mai deaproape problema vom repeta cele ce, credem, am stabilit: că anume poate fi cineva „bun român" fără ca neapărat să fie „român"; calitatea aceasta de bun român fiind oarecum exterioară românismului şi neindicând decât o atitudine, să zicem, amicală, afirmativă faţă de realitatea românească.

De aci urmează, însă, că romano-catolicii nu dovedesc nimic în legătură cu tema pusă în discuţie, atunci când stabilesc că un catolic poate fi şi „bun român". Pentru a-şi justifica situaţia de români şi catolici, şi mai ales pentru a crea o îndreptăţire atitudinii lor categoric proseliste, ei ar trebui să arate că poţi fi catolic şi român. Asta însă, e mai greu de dovedit. Şi iată de ce:

A fi român, turc sau englez însemnează a sta într'un raport de apartenenţă şi participare în acelaş timp, faţă de o realitate colectivă, na-

ţiunea; care te depăşeşte, dar care constitue însăşi raţiunea suficientă a existenţei tale ca român, turc sau englez. Realitatea aceasta colectivă, este, după natura ei, o unitate spirituală; iar după structura ei organică, o comunitate de iubire. (Formal — mai exact: fenomenologic, structural, — există o izbitoare asemănare între naţiune şi biserica creştină).

Aşa fiind, nu poate fi cineva român, de pildă, decât dacă participă în chip efectiv la „românia", — dacă, cu alte cuvinte, realizează în concret, în individual, structura organică spirituală a cărei depozitară în esenţial e naţiunea noastră.

Naţiunile sunt însă realităţi istorice. Ele iau naştere în spaţiu şi în timp; şi sunt condiţionate, ca atare, de tot ceea ce cade sub categoria individuaţiei. Atitudinea unui popor faţă de Dumnezeu, felul în care el trăeşte nu numai legătura lui cu Divinitatea, dar chiar Divinitatea însăş, face parte integrantă din structura intimă a naţiunii.

Eu nu ignorez că, în această privinţă, există o cunoştinţă revelată din a cărei codificare ies dogmele. Dar nu e mai puţin adevărat că deşi dogmele sunt, în ele înşile, adevăruri neschimbătoare, absolute, — există totuş o *istorie* a dogmelor; ceea ce înseamnează că adevărul revelat poate fi deformat prin presiunea realităţilor istorice. De aci şi existenţa diferitelor religii şi a diferitelor confesiuni înlăuntrul unei aceleaşi religii.

Noi nu discutăm aci chestiuni de religii, ci de etnicitate. Aşa fiind, putem să lăsăm la o parte întrebarea dacă există în genere cunoştinţă revelată nealterată de intervenţia elementelor istorice, sau dacă între catolicism şi ortodoxie prima sau cea din urmă reprezintă adevăratul creştinism.

Ne e suficient, pentru lămurirea problemei în desbatere, să constatăm că există catolicism şi ortodoxie ca realităţi istorice distincte, întâiu; şi al doilea, că în chip natural, istoriceşte, românii sunt, în marea lor majoritate — deci *in normalitatea lor* — prezentă şi trecută, ortodocşi.

Cu aceasta însă chestiunea e strânsă pe ultima ei poziţie:

De îndată ce confesiunea, realitate *istorică,* face parte integrantă din cealaltă realitate istorică, naţiunea, urmează că în definiţia noţiunii „român" şi în constituţia realităţii „român" intră ca notă, respectiv componentă, esenţială, ortodoxia. A fi român, nu „bun român", ci român pur şi simplu, înseamnează a fi şi ortodox. In acelaş fel în care, de pildă, animalul „cal" este şi „patruped".

Iată însă, unii români găsesc că ortodoxia nu e bună; şi trec la catolicism. Este evident că avem aface cu o operaţie de grefă, de altoire. Intrebarea este: în momentul în care am devenit eu catolic, mai sunt şi român? Cu alte cuvinte: a atins această operaţie de înlocuire

a ortodoxiei prin catolicism o componentă esențială, sau numai una accidentală a „rumâniei"? Sau mai simplu și mai general: este confesiunea în genere, o notă esențială a națiunii sau nu?

Iată întrebare de care depinde soluția antinomiei dintre universalismul romano-catolic și particularismul național.

31 Octombrie 1930.

A fi „bun român".

SORȚII DE ISBÂNDĂ A NOUEI OFENSIVE CATOLICE

Cineva îmi atrage atenția asupra inactualității temei pe care am luat-o în desbatere. Inactuală? E numai o impresie. Și în orice caz, o judecată nu poate fi formulată acum asupra chestiunii, atâta vreme cât nu s'au văzut ultimele consecințe.

Aș conceda altceva. Că discuția e prea teoretică, — prea abstractă. Asta se poate. Dar nu e nimic de făcut. Sunt cazuri în care tema ne impune și nivelul și maniera desbaterii. Și acesta e un asemenea caz.

Criteriul de selecțiune a problemelor pe cari le luăm în cercetare este însemnătatea lor pentru așezarea națiunii și statului românesc, și acuitatea lor. Cari în ori ce caz nu pot fi puse la

îndoială astăzi, când, incontestabil, asistăm la o bine nutrită ofensivă catolică.

Personal, această ofensivă nu mă îngrijorează. Căci trăind de multă vreme în contact intim cu structurile realităților colective, îmi dau seama de incompatibilitatea funciară care există între catolicism și românie. Catolicii nu o văd. Și nici nu-i interesează. Căci pentru ei o asemenea incompatibilitate nici nu există. Orientată cu mult prea mult înspre ordinea seculară, interpretând „primatul spiritualului" ca un drept al papei de a patrona în chip direct tot ceea ce se petrece în „veac", biserica romano-catolică își regulează indulgența sau implacabilitatea mai adesea după interesele ei politice. *Felul* cum trăiește cineva, legătura dintre om și Dumnezeu, GRADUL în care o trăiește, sunt lucruri de a doua mână. Important este adesiunea formală la domnia Sfântului Părinte; și supunerea la autoritatea bisericii. Incolo, — fiecare cum îl ajută Dumnezeu. D-ta cetitorule, eu, sau altul ca noi suntem sceptici asupra autenticității conținutului romano-catolic de credință a unui Zulus, de pildă. Misionarul catolic, nu! Și nici Roma, cu toată amețitoarea ei capacitate de a despica firul de păr în patru în discuțiile teologice. In această voită lipsă de spirit critic și de preciziune stă, de altfel, și puterea acțiunii ei proselitiste.

Dar aci stă și slăbiciunea ei. Căci pornită să cucerească *inși,* ea riscă să neglijeze și să piardă *suflete.* Neținând seamă de elementul viu, con-

cret, istoric, catolicismul se poate aventura să facă prozeliţi peste tot pământul, dat fiind că pentru el nu există condiţiuni istorice de realizare. Ori ce om poate deveni catolic. Iată convingerea inebranlabilă a Romei.

Poate însă în adevăr? S'a observat că protestantismul a făcut ravagii înlăuntrul bisericii romano-catolice; dar că a fost incapabil să realizeze cel mai mic progres în ţările ortodoxe. Explicaţia nu stă în precelenţa ortodoxiei, cum le-ar plăcea unora din noi să creadă; ci într'un fapt mult mai simplu: în faptul că biserica romano-catolică înglobase în sânul ei populaţii şi naţiuni cari structural nu se puteau încadra în doctrina catolică; — şi cari mai curând sau mai târziu trebuiau să se desprindă de ea, căutându-şi formele fireşti de viaţă religioasă. Căci oricât ar trece biserica romană cu vederea tendinţele particulariste — ce formă mai necatolică voiţi, decât franciscanismul de pildă, care totuş e tolerat, ba chiar pronat, în catolicism! — realităţile spirituale sfârşesc uneori prin a depăşi această biserică; formula lor fiind alta.

Faptul acesta însă, că înlăuntrul catolicismului s'a ivit larga mişcare de reformă a protestantismului, formează dovada peremptorie că o confesiune nu se poate întinde la infinit; ci că, din potrivă, ea îşi găseşte limite de expansiune în anumite împrejurări locale, istorice, cari determină structuri fundamental deosebite — şi deci — incompatibilităţi.

Asemenea incompatibilităţi structurale există însă, după convingerea mea, între catolicism şi rumânie. Căci catolicism şi ortodoxie nu sunt numai confesiuni, prezintând anumite deosebiri dogmatice şi culturale, ci *două valorificări fundamental deosebite ale existenţei în genere*. Diferenţele dogmatice sunt, aş putea spune, punctele cele mai puţin deosebitoare. Marea neînţelegere, incompatibilitatea, impenetrabilitatea categorică dintre catolicism şi ortodoxie îşi au originile în altă parte: în structurile spirituale istorice, concrete, cari le formează suportul, înlăuntrul cărora ele se realizează.

Nu e deloc o întâmplare, deci, că răsăritul Europei este ortodox, iar sud-vestul ei, catolic. Confesiunea face parte integrantă şi e, oarecum, determinată de plămada sufletească a regiunilor respective. Acesta e adevărul fundamental în problema naţiunii şi religiei: ele sunt realităţi corelative.

Suntem, ca atare, ortodocşi pentru că suntem români, şi suntem români pentru că suntem ortodocşi.

Să devenim catolici? Ca să devenim catolici, ar trebui să ne transformăm astfel sufleteşte încât să putem realiza catolicismul. Transformarea aceasta înseamnă însă: renunţarea la istoria noastră şi la structura noastră spirituală. Cu alte cuvinte: renunţarea la românie.

Aci nu există o a treia poziţie: sau rămâi român, — şi atunci catolicismul tău nu e o rea-

litate; sau devii catolic și atunci nu mai ești român. Cine crede altfel, se înșală. Realitățile sunt aci, — și ne putem controla.

...Iată de ce nu mi-e teamă de noua ofensivă catolică.

5 Noembrie 1930.

A fi „bun român"

ILUZIILE CATOLICIZANȚILOR

Era natural ca, atunci când m'am hotărît să accept discuția provocată de românii catolici pe o temă așa de delicată — dar și de fundamentală importanță — să mă aștept la o replică. Cum însă îi știu pe catolicizanții noștri oameni de cultură și de dialectică, nu am crezut nici odată că cel dintâiu răspuns care îmi va veni va fi jalnic de confuz și de puțin îndemânatec. Și totuș așa s'a întâmplat. De unde, iată-mă în necesitatea ca — așteptând ceva mai de seamă — să desbat obiecțiuni cari, între oameni cu simțul ideilor și al argumentării, nici nu ar fi trebuit să fie ridicate. O fac însă, pentru că acest moment polemic se mișcă totuș pe linia considerațiunilor mele.

Obiecțiunea celor cari ar vrea să fie preopinenții mei este simplă: se înșiră o serie de români de seamă cari au fost uniți sau chiar catolici.

și mi se pune, victorios, întrebarea: ăștia ce sunt? nu sunt români?

Ba, să presupunem, sunt români. Ei și? Ce mi s'a dovedit cu asta? Că poți să fii și catolic și român în acelaș timp? Nu. Pentrucă dacă eu isbutesc a stabili cu precizie suficientă că cutare ins, care-și zice catolic, e în adevăr român, am datoria să-mi pun imediat întrebarea: dar e și catolic?

Căci, la urma urmelor, ce înseamnează a fi catolic, sau a fi român? Este de ajuns a te numi Ionescu și a avea act de naționalitate românească pentru a fi român; ori a fi înscris în controalele bisericii romano sau greco-catolice pentru a fi catolic? Evident, nu.

Sau poate că este deajuns *a voi* să fii român sau să fii catolic, pentru ca să *și* fii una sau alta?! Mă rog, lucrurile astea trebuesc totuș odată lămurite! Să precizăm: eu trăiesc în țara românească; m'am născut din părinți români; sunt identificat, conștient sau fără să-mi dau seama, cu toată istoria și tradiția noastră; și mai sunt, să zicem, mădular al bisericii ortodoxe. *Reflectând* însă asupra diferitelor confesiuni, eu ajung la încheierea că, de pildă, catolicismul e superior ortodoxiei. Și, connsequent, trec la catolicism. Insemnează asta că eu *sunt* catolic? Cum adică? *Apartenența efectivă* la o categorie *naturală* să fie realizabilă printr'un act de voință? Atunci când eu am din naștere părul negru, e suficient să vreau a-l avea roșu, pentru ca să-l și am?

Augustin Bunea, mi se spune, a fost român şi a fost catolic. Ergo! Daţi-mi voe să ridic din umeri: să zicem că a fost român; de unde ştiţi că a fost şi catolic? Pentru că v'a spus-o el? Pentru că a crezut-o el? Pentru că a mărturisit-o el? Pentru că a vrut-o el? Asta nu este deajuns.

Ce vreau să spun cu asta? Iată răspunsul meu; sub forma unei probleme pe care am mai pus-o odată, ardelenilor, într'o conferinţă la Cluj, şi pe care acum o înfăţişez catolicizanţilor. Se ştie că biserica ortodoxă este sobornicească şi apostolească; pe când cea catolică — numai apostolească. Asta înseamnă că pentru pravoslavnici adevărul nu e deţinut decât de o unitate colectivă — soborul, sinodul —; pe când pentru „latini" el e de natură individuală. De aci, la noi ca autoritate supremă sinodul — reprezentanţă colectivă, anonimă —, la ei papa, reprezentanţă individuală, personală.

In Ardeal însă, sunt o mulţime de catolici şi uniţi. Şi în Ardealul acesta, catolic sau unit, a luat naştere o organizaţie politică, a „voinicilor" Ştiţi care este caracteristica acestei mişcări, ivite, după toate informaţiile, în chip spontan şi natural? O să vă surprindă: că nu are un şef. Mai mult: că nu admite *un* şef. In privinţa aceasta, toate datele — adunate dela uniţi sau ortodocşi — sunt de acord: pretutindeni organizaţiile de voinici, ţărăneşti şi româneşti, au mers înspre

reprezentanţa colectivă şi anonimă, — şi nu înspre cea individuală şi personală.

Şi atunci mă întreb: cum se face că uniţii din Ardeal — catolici, dragă Doamne! — merg în comunitatea de iubire a bisericii după catolici, iar în comunitatea de iubire a naţiunii după... ortodocşi? Şi cum se face că această structură a organizaţiilor de voinici nu a putut fi schimbată nici chiar de intervenţia explicită a d-lor Vaida şi Maniu?

Ei, vedeţi? Ţăranii ardeleni s'au pronunţat prin fapta lor pentru conducerea unităţii colective în potriva celei personale. Ei 'sunt, de siguri, români. Dar sunt şi catolici?

In potriva acestui fapt au protestat doi oameni politici: d-nii Vaida şi Maniu. Ei sunt, de bună seamă, catolici. Dar sunt şi români?

Să nu mi se răspundă cu exclamaţii. Aci nu e vorba de obicinuinţe, de prejudecăţi, de interese personale. Ci de fapte; şi de probleme; cari trebuesc gândite dela început, — tocmai pentru a evita erorile provenite din clişeu şi lene de cugetare.

A fi român e o stare de fapt. A fi catolic e o stare de fapt. Ambele reprezintă anumite structuri organice cu precipitat spiritual. Intrebarea este: sunt aceste două structuri compatibile sau nu? Cum am vrea noi să fie, ce vrem noi să fim, — asta nu are nici o însemnătate. Insemnat e: cum este, şi ce suntem. Iată nodul situaţiei. De aceea toată acţiunea prozelitistă care nu

ţine seamă de acest adevăr fundamental se sprijină pe o iluzie. In cazul cel mai bun.

4 Noembrie 1930.

LA INCHIDEREA UNEI DISCUŢII

— Intre catolicism şi ortodoxie —

Am pus coloanele acestui ziar la dispoziţia catolicilor din România, pentru lămurirea punctului lor de vedere. La trei sau patru articole ale mele, colegul profesor I. Frollo a răspuns cu opt. Imi va fi îngăduit să încheiu deci această discuţie.

Am crezut că ea va fi mai strânsă şi mai sistematică. Eu am făcut afirmaţii precise; şi scurte. Nădăjduiam să mi se răspundă la fel. D. Frollo a crezut însă necesar nu atât o precizare de poziţii; pe cât mai ales o dovadă a falsităţii punctului meu de vedere. Trudă zadarnică. Pentru că *ortodoxie şi catolicism sunt stări naturale;* într'o discuţie noi ne putem deci cel mult *învinge* unul pe altul. Dar *convinge,* nu. Aşa fiind, eu voiu încerca să desprind din toată această discuţie punctul litigios, *ireductibil.* Ca să priceapă lumea de ce nu ne putem înţelege. Şi să constate de partea cui e.

Trec peste primele patru articole ale d-lui Frollo, cari nu sunt revelante pentru teza pusă în dezbatere, şi cari se sprijină toate pe o con-

fuzie între *definiţia* naţiunii şi *realitatea* ei; de unde şi cea de a doua confuzie între *diferenţele specifice* ALE UNUI CONCEPT şi elementele constitutive (esenţiale) ALE UNEI REALITĂŢI ISTORICE. Eu ştiu că de sute de ani catolicii sunt logicieni. Dar mai ştiu că îndeletnicirea lor îndelungată cu logica a degenerat uneori în logomahie; şi că „întrebuinţarea" sofismei sau a paralogismului tot în logică se studiază. Şi pe urmă, în logică sunt şi eu în meseria mea. Socotesc deci că e zadarnic să mai discuţi, atunci când, tu spunând că ortodoxia e element constitutiv a ceea ce se numeşte „rumânie", ţi se răspunde că nu e adevărat, pentru că ortodoxia e element constitutiv şi al „bulgăriei", „rusiei" sau „sârbiei"! Se poate o mai categorică confuzie între nota specifică, după care se diferenţiază o noţiune într'un „gen", şi elementele constitutive ale unei realităţi? Eu spun: pentru ca un animal să fie cal, el trebue ca, *între altele,* el să aibă NEAPĂRAT şi patru picioare. D-l Frollo îmi răspunde: nu e adevărat... pentru că şi cânele tot patru picioare are!

Să trecem deci la discuţia cea serioasă. Ea începe abia acolo, unde, d-l Frollo, recunoscând că apartenenţa la o naţiune nu poate fi un act de voinţă, declară — împotriva punctului meu de vedere — că apartenenţa la o confesiune este *totuş* un act de voinţă. Aşa pusă chestiunea, ea se reduce la afirmaţia că *viaţa naţională a unui individ este un fapt natural,* pe

câtă vreme viaţa lui religioasă, nu. In potriva acestei teme eu m'am înscris însă din capul locului în fals; şi nu pot fi decât surprins că perspicacitatea logică a preopinentului meu a avut nevoe de a pipăi terenul timp de patru articole, pentru a descoperi punctul nevralgic. Să ne delimităm deci poziţiile faţă de acest punct litigios.

D-l Frollo zice — şi cu el toţi catolicii — că învăţătura lui Christos e una; şi că, prin urmare, adevărul învăţăturii lui e universal. Din această afirmaţie, care este netăgăduit valabilă, preopinenţii noştri deduc însă că acest adevăr unul trebue să fie văzut de toţi la fel. Trebue? Se poate. Şi nici măcar nu zic că nu e posibil. Cine ştie ce va mai hotărî Dumnezeu cu noi până la sfârşitul „veacului"! Eu *constat* însă, că asta nu s'a întâmplat încă. Şi că adevărul învăţăturii lui Christos *unul* e pentru ortodocşi, *altul* pentru catolici şi, în sfârşit, *altul* pentru protestanţi. Şi ceeace e mai ciudat încă, fie care din noi din aceste categorii, suntem încredinţaţi că adevărul *nostru* este cel valabil; că adevărul *nostru e absolut.* Din FAPTUL acesta, pe care nu-l poate contesta nimeni, eu deduc că chiar dacă învăţătura lui Christos *e una în ea însăş,* trăirea ei, şi înţelegerea ei, *diferă în timp şi spaţiu.* Cu alte cuvinte: viaţa religioasă a unui ins, participarea lui la Invăţătură, este condiţionată istoriceşte. De unde eu conchid cu necesitate că apartenenţa la o credinţă este un *fenomen natural.* Dumnezeu mi-a vorbit, — de sigur. Dar eu nu Il pot înţelege decât cu facultăţile mele de OM, istoriceşte condiţionat. Pot eu deci învăţa pe dinafară catehismul bisericii romane, şi pot declara cât voiu voi că sunt catolic; asta nu are însă nici o valoare, atâta vreme cât eu nu voiu fi trăit în condiţiunile *istorice* în cari s'a desfăşurat catolicismul, şi nu voiu fi eu însu-mi produsul acelor condiţiuni.

Cum adică? Până la 1518 germanii AU FOST efectiv catolici, şi de la acea dată AU DEVENIT efectiv protestanţi? Până la 1699 o parte din românii ardeleni au fost efectiv ortodocşi, şi dela acea dată au devenit efectiv catolici? E o glumă! Mai drept e să spunem, cred eu, că germanii nu au fost niciodată efectiv catolici — ci întotdeauna protestanţi —, şi că românii nu au devenit niciodată catolici — ci au rămas mereu ortodocşi —; *chiar dacă unii şi alţii ar crede-o şi declara-o altfel.*

Asta înseamnează că formele de viaţă spirituală nu se transmit şi nu se impun; ci ele se nasc pur şi simplu. „Transmiterile" sunt întotdeauna o impunere de forme arbitrare sub cari mocneşte realitatea (cazul protestantismului). Forme arbitrare, pe cari de cele mai multe ori nu le înţelegem şi deci nici nu le asimilăm. Dovada? D. Frollo însuş. Care nu ştie — şi, întru atâta cât e catolic, nici *nu poate* şti — ce e un sobor. D-sa spune, de pildă, că Academia e un sobor. Intocmai ca tot apusul ca

tolic — şi protestant, e drept — care şi-a imaginat întotdeauna un conciliu ca un... parlament eclesiastic. De ce? Pentru că în apus nu a fost nici odată înţeleasă convenabil — şi, deci nici *trăită* — realitatea, vie în tot orientul greco-arab, cuprinsă în vocabula *pneuma*. Numai un exemplu!

Vedeţi dar, toate îndemânările logice sunt de prisos. Intrebările cari circumscriu litigiul sunt precise: este viaţa religioasă a oamenilor un fenomen natural sau nu? Formele de viaţă spirituală se nasc sau se transmit? Dacă *nu*, atunci avem noi dreptate; şi îi rugăm să ne lase în pace în ortodoxia noastră — atâta câtă este —, după cum îi lăsăm noi în pace în catolicismul lor — chiar acolo unde nu e.

17 Noembrie 1930

„INTERNAŢIONALA" SUB GLUGĂ

Sunt sigur că pentru o mare parte din cetitori, discuţia în jurul catolicismului a fost prea lungă. De aceea am şi scurtat-o, mărginindu-mă în replica mea la un singur articol. Nu putem face însă acelaş lucru şi faţă de preopinenţii mei; pentru că sunt gazdă, pentru că socoteam de datoria mea să îngădui adversarilor a spune tot ce au de spus, şi — să o mărturisesc acum — pentru o diabolică plăcere personală: am văzut din capul locului că teza adversarilor

trebuia să ducă la o fundătură, şi... îi aşteptam. Aşteptarea nu mi-a fost înşelată; căci cei cari au urmărit cu atenţie răspunsul d-lui Frollo, au putut înţelege că pe acest cald şi patetic credincios catolic îl paşte... excomunicarea: d. Frollo este, anume, evoluţionist. Iar, după câte îmi aduc eu aminte, evoluţionismul este la Roma, condamnat.

Să fim bine înţeleşi: eu cel dintâiu apreciez îndemânarea dialectică a preopinentului meu. Recunosc în replica d-sale o bună şcoală catolică, a cărui tradiţie din nefericire începe să se piardă, şi care pe vremuri făcea bucuria mea intelectuală. Vă închipuiţi deci cu câtă plăcere urmăream meandrele unei discuţiuni, care îmi aducea aminte, într'un fel, strânsa disciplină de expunere scolastică, ale cărei tradiţii abia dacă le-a mai păstrat în vremea noastră un Garrigou-Lagrange.

Dar pentru acelaş motiv, vă închipuiţi cât de trist trebue să mă fi simţit, constatând că nici măcar această minunată cultură catolică nu mai e în stare astăzi să asigure cărturarului şi cugetătorului acea viziune organică a realităţilor, a cărei cea dintâi lege este *corelaţia*, şi care e singura cale de *înţelegere* a acestor realităţi. Dacă eu am acceptat discuţia cu catolicii noştri, e pentru că am crezut că între ei şi mine exista ceva comun: punctul de plecare; care, în speţă, nu putea fi decât unul: existenţa speciilor şi incapacitatea naturii de a le depăşi prin varia-